

Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ
**ҰЛТТЫҚ БІЛІМ
АКАДЕМИЯСЫ**
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН
ТӘУЕЛДІЛІГІНЕ
30
ЖЫЛ

Ы. АЛТЫНСАРИН
18
ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ

ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

БІЛІМ ОБРАЗОВАНИЕ

ISSN 1607-2790

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№1 (96) 2021

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Ы. АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ИМ. И.АЛТЫНСАРИНА

THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NATIONAL ACADEMY OF EDUCATION NAMED AFTER Y. ALTYSARIN

БІЛІМ – ОБРАЗОВАНИЕ

**ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ
НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL**

№1 (96) 2021

**Нұр-Сұлтан, 2021
Нур-Султан, 2021
Nur-Sultan, 2021**

**ҚР БҒМ Ұ.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ**

Басылымның кезеңділігі - жылына 4 рет шығады

№ 9838-Ж

есепке қою, қайта есепке қою туралы

КУӘЛІК

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінің
Ақпарат және мұрағат комитетінде берілген

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ

**БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК,
АҚПАРАТТЫҚ-ТАНЫМДЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ЖАРИЯЛАУ**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Пұсырманов Н.С. – философия докторы (PhD),
редакция алқасының төрағасы;

Чокушева А.И. – философия докторы (PhD);

Бекмағамбетов Ә.Б. – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;

Вербицкая Н.О. – п.ғ.д., профессор (Ресей);

Калимуллин А.М. – т.ғ.д., профессор (Ресей);

Кожамжарова Д.П. – т.ғ.д., профессор;

Кулмаматов Д.С. – ф.ғ.д., профессор (Өзбекстан);

Есім Ғ. – филос.ғ.д., профессор;

Мехмет Гувен – психология ғ.д., профессор (Түркия);

Шаймерденова М.Д. – т.ғ.к., профессор;

Бутабаева Л.А. – философия докторы (PhD);

Мукашева М.У. – п.ғ.к., доцент;

Нарбекова Б.М. – т.ғ.к., доцент;

Балкунова Н.П. – ф.ғ.к., жауапты редактор;

Аубакирова А.К. – корректор.

*Материалдардың анықтығына авторлар жауапты болады.
Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.*

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Национальной академии образования имени И. АЛТЫНСАРИНА МОН РК

Периодичность издания – 4 номера в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на учет, переучете № 9838-Ж
выдано Комитетом информации и архивов Министерства культуры и
информации Республики Казахстан

ТЕМАТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ

ПУБЛИКАЦИЯ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИХ, ИНФОРМАЦИОННО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ
МАТЕРИАЛОВ ПО ПРОБЛЕМАМ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Пусырманов Н.С. – доктор философии (PhD),
председатель редакционной коллегии;
Чокушева А.И. – доктор философии (PhD);
Бекмагамбетов А.Б. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Вербицкая Н.О. – д.п.н., профессор (Россия);
Калимуллин А.М. – д.и.н., профессор (Россия);
Кожамжарова Д.П. – д.и.н., профессор;
Кулмаматов Д.С. – д.ф.н., профессор (Узбекистан);
Есим Г. – д.филос.н., профессор;
Мехмет Гувен – д.психол.н., профессор (Турция);
Шаймерденова Н.Ж. – д.ф.н., профессор;
Бутабаева Л.А. – доктор философии (PhD);
Мукашева М.У. – к.п.н., доцент;
Нарбекова Б.М. – к.и.н., доцент;
Балкунова Н.П. – к.ф.н., ответственный редактор;
Аубакирова А.К. – корректор.

*Ответственность за достоверность материалов несут авторы.
Редакция оставляет за собой право отклонять материалы.*

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL
National Academy of education named after Y.Altynsarin, MES RK

Frequency of publication – 4 issues per year

CERTIFICATE

about registration, re-registration
No. 9838-F

issued by the Committee of information and archives of the Ministry of culture and information
of the Republic of Kazakhstan

THEMATIC FOCUS

PUBLICATION OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL,
INFORMATION AND EDUCATIONAL MATERIALS ON EDUCATION AND UPBRINGING

EDITORIAL BOARD

- Pusyрманов N.S.** – Doctor of Philosophy (PhD),
Chairman of the editorial Board;
Chokusheva A. I. – Doctor of Philosophy (PhD);
Bekmagambetov A. B. – Candidate of Law, associate Professor;
Verbitskaya N. O. – Doctor of pedagogy, Professor (Russia);
Kalimullin A.M. – Doctor of history, Professor (Russia);
Kozhamzharova D.P. – Doctor of history, Professor;
Kulmamatov D. S. – Doctor of Philology, Professor (Uzbekistan);
Yesim G. – Doctor of Philosophy, Professor;
Mehmet Guven – Doctor of Psychology, Professor (Turkey);
Shaimerdenova N.Zh. – Doctor of Philology, Professor;
Butabayeva L. A. – Doctor of Philosophy (PhD);
Mukasheva M.U. – Candidate of pedagogics, associate Professor;
Narbekova B.M. – Candidate of history, associate Professor;
Balkunova N.P. – Candidate of philology, executive editor;
Aubakirova A.K. – corrector.

*The authors are responsible for the accuracy of the materials.
The editorial board reserves the right to reject the materials.*

МАЗМҰНЫ

БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ / ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА / EDUCATIONAL POLICY

Башарұлы Р. Қазақстан Республикасының ұлттық мектебін орнықты дамытудың стратегиялық бағыттары.....	6
Агманова А.Е., Гаранина Е.П. Актуальные проблемы образования: первые международные педагогические чтения в Казахстане....	19
Майыл Б. Аскеров Дистанционное образование – требование XXI века.....	27
Мухамеджанова А.К. Итоги социологического исследования по категории «Родители».....	33
Калкеева К.Р., Мукушева А.Н., Болатхан Ә.Б. К вопросу об исследовательском компоненте в содержании образования.....	51

ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ / ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ОБУЧЕНИЯ / THEORY AND PRACTICE OF TEACHING

Крушева А.Е. Жоғары сынып оқушыларының танымдық іс-әрекеті және оны жүзеге асырудың ерекшелігі.....	58
Каппасова С.Е. Особенности повышения функциональной математической грамотности школьников.....	65
Тұралина Л.Ә. Қазіргі ғылым мен білім берудегі интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістер.....	71

ҒЫЛЫМИ ІЗДЕНІС / НАУЧНЫЙ ПОИСК / SCIENTIFIC SEARCH

Чайковская Е. Н. Особенности изучения шорского языка как неродного в начальной школе.....	77
Дюсембина Ж. К., Жеңіс Бақжібек The main factors to consider while working with children with disabilities in secondary schools.....	84
Иманкулова Ж.Е., Аубакирова А.К. Р.Токтаровтың образ жасау шеберлігі («Абайдың жұмбағы» романы негізінде).....	90

ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ / ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ВОСПИТАНИЯ / THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

Мукашева А.Б., Сапаржанова А.О. Хореография өнеріндегі психологияның рөлі.....	100
--	-----

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТАРИХЫНАН / ИЗ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ / FROM THE HISTORY OF KAZAKHSTAN EDUCATION

Әлқожаева Н.С., Сәулебек А.Н. Қазақстандағы педагог-психологтарды даярлаудың тарихы.....	108
--	-----

БІЗДІҢ АВТОРЛАР / НАШИ АВТОРЫ / OUR AUTHORS.....	119
ЖУРНАЛ ТУРАЛЫ ЕРЕЖЕ / ПОЛОЖЕНИЕ О ЖУРНАЛЕ / POSITION ABOUT THE JOURNAL.....	120

FTAMP 14.01.11

Р. БАШАРҰЛЫ*профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ.**e-mail: r.basharuly@gmail.com***ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МЕКТЕБІН ОРНЫҚТЫ
ДАМУДЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ**

Аңдатпа. Мақалада қазақ ұлт мектебінің проблемалары, оларды шешудің ғылыми-әдіснамалық негіздері және орнықты дамытудың стратегиялық бағыттары қарастырылады.

Тірек сөздер: ұлттық мектеп, ғылыми-әдіснама, салыстырмалы педагогика, орнықты дамыту, әдістемелік жүйе, оқытудың ұжымдық формасы.

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының ұлттық мектебін орнықты дамытудың проблемалары мен стратегиялық бағыттарын шынайы анықтауда басшылыққа алатын екі іргелі ғылыми тұғыр бар. Оның бірінші тұғырын **ғылыми-әдіснаманың (методологияның) заңдары мен қағидалары** [1], ал екінші тұғырын білім берудің әлемдік кеңістігінде туындаған қайшылықтар мен проблемаларды шешуге арналған кең ауқымды **салыстырмалы педагогикалық зерттеулердің қорытындылары** құрайды [2].

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Осы екі тұғыр **білім беру философиясының** ғылыми негізін құрайды. Кез келген зерттеулерде басшылыққа алынатын ғылыми-әдіснаманың заңдары мен қағидалары негізінен үш деңгейден тұрады. Оның бірінші деңгейін философиялық таным теориясының жалпығылыми заңдары, екінші деңгейін

жүйелілік амалдарының жалпығылыми қағидалары мен ережелері, ал үшінші деңгейін әр ғылымның өзіне тән заңдары мен ұстанымдары құрайды.

Білім беру саласының проблемаларын шешуде көбірек қолданыс табатын ғылыми-әдіснаманың үш деңгейін қамтитын кейбір заңдар мен қағидалардың, ережелер мен ұстанымдардың жиынтығы төменде (кесте-1) көрнекі түрде берілді. Ұлттық мектептің проблемаларын айқындап, шешу жолдары мен стратегиялық орнықты даму бағыттарын анықтауда, бір жағынан, ғылыми-әдіснаманың заңдары мен қағидаларына жүгіну, екінші жағынан, әлемдік және отандық білім беру кеңістіктеріндегі проблемаларға арналған салыстырмалы педагогикалық зерттеулердің нәтижелеріне сүйену ғылыми негізі жоқ субъективтік көзқарастарға бой алдыратын ауытқулардан сақтандырып, шынайы қорытындылар жасауға жеткізеді.

Кесте-1. Зерттеулерде бағыт-бағдар көрсететін ғылыми-әдіснаманың деңгейлері, заңдары мен қағидалары

Әдіснама деңгейлері	Заңдар, қағидалар, принциптер (ұстанымдар), ережелер
I. Жалпығылыми философиялық деңгей	Таным теориясының жалпығылыми заңдары: - Жалпы мен ерекшенің және жекешенің бірлік заңы; - Қарама-қайшылықтардың бірлік және күрес заңы; - Мазмұн мен форманың үйлесімдік заңы, т.с.с.
II. Жалпығылыми жүйелілік деңгей	Жүйелілік амалдарының жалпығылыми ережелері: - Оңтайлы жүйе құру ережесі; - Жүйенің функционалды толымдылық ережесі, т.с.с.
III. Жекеғылыми деңгей	Жеке ғылымдардың (мысалы, педагогикалық психологияның) заңдары мен принциптері: - ойлау қабілетін баспалдақтап дамыту заңы; - біріктіру (синтез) арқылы талдау принципі; - тәрбиелей оқыту, дамыта оқыту принциптері; - оқытудың мәдени, табиғи үйлесімдік принциптері, т.с.с.

Салыстырмалы педагогикалық зерттеулер тек педагогиканың ғана емес, өзге де ғылымдардың: саясаттанудың, әлеуметтанудың, философияның, демографияның, экономиканың, психологияның, тарихтың басқа да ғылым салаларының қағидалары мен ұстанымдарын басшылыққа алады. Сонымен қатар ғылымның аталған салалары да салыстырмалы педагогикалық зерттеулердің нәтижелерін кеңінен пайдаланады. Ғылыми-әдіснаманың заңдары мен қағидаларын басшылыққа алатын салыстырмалы педагогика пәнаралық ғылым ретінде отандық білім беру кеңістігін **орнықты дамыту** мақсатында мынадай екі ұлы бағытта зерттеулер жүргізеді:

бірінші ұлы бағыт – білім беру жүйесін жалпы **ғылыми-әдіснамалық** тұрғыдан қамтамасыз ету;

екінші ұлы бағыт – оқытудың біртұтас **ғылыми әдістемелік** жүйесін талдамалап жасау арқылы қамтамасыз ету.

Білім берудің әлемдік кеңістігінде жүргізілген салыстырмалы педагогикалық зерттеулерге сүйене отырып, еліміздің білім беру кеңістігіндегі не-

гізгі проблемаларын, оларды шешу амалдары мен біртұтас ұлттық мектепті орнықты дамытудың стратегиялық бағдарларын жоғарыда келтірілген екі ұлы бағыт бойынша **ғылыми-әдіснамалық** тұрғыдан да, **ғылыми-әдістемелік** тұрғыдан да талдамалап көрсетуге болады. Бірінші бағыттағы салыстырмалы зерттеулер философиялық жалпы ғылыми таным теориясының ақиқат заңдарын («Жалпы мен ерекшенің және жекешенің бірлік заңын», «Форма мен мазмұнның үйлесімдік заңын», «Қарама-қайшылықтардың бірлік және күрес заңдарын») басшылыққа алып, отандық және әлемдік білім беру жүйелерінде туындаған проблемаларды салыстыра зерттеп, тура жолға түсіретін түбегейлі қорытындылар жасайды; сөйтіп олардың орнықты дамуын ғылыми-әдіснамалық тұрғыдан қамтамасыз етеді. Екінші бағыттағы зерттеулер әр елдің ұлттық білім беру жүйесінің толымды немесе толымсыздығын философияның жалпы ғылыми жүйелілік қағидалары мен ережелерін («Жүйе құрылымының толымдылық ережесін», «Жүйенің біртұтастық қағидасын» т.с.с.) басшылыққа алып талдаулар жүргізіп,

біртұтас жүйенің де және оның жеке құраушыларының да орнықты дамуын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ететін қорытындылар жасайды.

Философиялық таным теориясының жалпығылыми заңдарын және жүйелілік қағидалары мен ереже-ұстанымдарын басшылыққа алу, әлемдік кеңістіктегі және әр елдің үздіксіз білім беру жүйесіндегі **ең басты проблемаларын** дәл анықтап, дұрыс қойылуын қамтамасыз етеді. **Проблеманың дұрыс қойылуы**, оны шешуге кеткен бүкіл еңбектің 50%-ын құрайтыны ғылыми ойдың тарихи дамуы мен өмірлік практикасында дәлелденген. Міне сондықтан да көп мәнді пәнаралық ғылым ретінде салыстырмалы педагогикалық зерттеулерге деген сұраныс әлемдік деңгейде күн санап артып келеді. Әр елде жүргізіліп жатқан зерттеулердің нәтижелерін салыстыра талдау негізінде әлем кеңістігіндегі білім берудің қайшылықтары ашылады; жетістіктерімен қоса кемшіліктері де көрініс табады; жаһандық білім беру кеңістігіндегі Қазақстанның ұлттық білім беру жүйесінің алатын орны мен өзіндік ерекшелігі зерделенеді; орнықты даму бағытынан ауытқу нышандары көрсетіліп, негізгі проблемалары айқындалады, сөйтіп білім беру жүйесін орнықты дамытудың стратегиялық бағыттары анықталады. Бұның бәрі күрделі пәнаралық байланыстар тауып, отандық білім беру жүйесін дамыту стратегиясын талдамалап жасауға, **мемлекеттік ұлттық білім беру саясатын ғылыми негіздеуге** көмектеседі. Осылайша еліміздің саяси, әлеуметтік, экономикалық өмірінің дамуын субъективтік ауытқулардан сақтандырып, объективті ғылыми талдаулардың нәтижелеріне негізделген **орнықты даму** жолын айқындауға өз үлесін қосады.

Мемлекеттік ұлттық білім беру саясатын ғылыми негізде емес, идеологиялық ұстанымдар негізінде анықтау мысалдарын, оның неге әкеп соғатынын және олардан қандай тарихи тағылым алуға болатынын патшалы Ресей империясының *«православие, самодержавие и народность»* деген және Кеңес Одағының *«бір тілді және бір мәдениетті»* мемлекеттік білім беру саясаттарынан табамыз. Субъективтік көзқарастарға негізделген бұл екі империялық саясаттың көздеген мақсаттарының бірдей екендігін Ресей білім академиясының (РАО) академигі Б. Т. Лихачев ашық айтқан болатын [3].

Ғылыми-әдіснаманың ақиқат жалпығылыми заңдары мен қағидаларына негізделмеген, тек субъективтік көзқарастардың шылауынан шықпайтын мұндай мемлекеттік білім беру саясатының Кеңес Одағы сияқты көп ұлтты мемлекет үшін ел өмірінің орнықты даму факторына айнала алмайтыны анық еді. Көп ұлтты мемлекеттің білім беру саясатының ғылыми негізі жоқ субъективтік көзқарастар мен жалаң идеологиялық қондырғылар шеңберімен шектелуі алып елдің ыдырауына әкелген басты факторларының бірі болды. Салыстырмалы педагогика пәнаралық ғылым ретінде әлем елдерінің білім беру жүйесіндегі озық үлгілерінен де, немесе қайшылықтарға толы «тар жол, тайғақ кезеңдерінен» де тарихи тағылым алуға жетелейді.

Білім беру жүйесінің **ұлттық өзіндік ерекшелігі** – кез келген елдің мемлекеттік тәуелсіздігінің және қайталанбас мәдени болмысының ең маңызды факторларының бірінен саналады. Сондықтан салыстырмалы педагогиканың ең өзекті **ғылыми-әдіснамалық проблемасы** – бұл білім беру жүйелеріндегі **жаһандық және ұлттық құндылықтар**

мәселесіне тіреледі. Кез келген елдің біртұтас үздіксіз білім беру жүйесінде сол елдің ұлттық құндылықтарын анықтайтын айнасы, сонымен бірге әдебиеті мен мәдениетін, салт-дәстүрі мен болмыс пішінін, тарихы мен өнерін, табиғаты мен жаратылысын және басқа да ерекшеліктерін ұлттың генетикалық кодында (есінде) сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеңіл таратып жеткізетін, К.Ушинскийдің тілімен айтқанда, «*оқытуды таңғаларлықтай оңайлататын құдіретті де қуатты қаруы – ана тілі*» екені классикалық педагогикада баяғыда дәлелденген [4]. Баланы жас кезінен бастап ана тілінен ажыратудың, немесе ана тілін қалыптастырмай тұрып, бастауыш мектептерде бірнеше тілдерді қатарластыра оқытудың зардапты болатынын патшалы Ресей империясы кезінде-ақ К.Ушинский мен Ы.Алтынсарин және олардың ізбасарлары «бұратана» мектептердің практикасына сүйеніп, қорытынды жасаған еді. Оған мысал ретінде Ы. Алтынсариннің ізбасары және оның еңбектерін қайта бастырушылардың бірі – А.В. Василевтің 1912 жылы Қазан қаласында бастырып шығарған «Киргизский букварьдің» («Қазақ әліппесінің») алғы сөзінде жазған бір үзік мына пікірін келтіруге болады [5]: «*Отстранение ребенка-инородца от родного языка сопровождается сильным понижением умственных способностей, талантовости, творчества; порождает мелкоду чувств и шаткость характера и ведет к вырождению*». («Өзге текті баланы ана тілінен шеттету ойлау қабілеттерінің, таланттылығының, шығармашылық жасампаздығының қатты құлдырауына жетелейді; мінезінің тайғанақтығын және сезімінің сүреңсіздігін туғызады, әрі азып тозуына әкеледі»). Алайда көп ұлтты патшалы Ресей де, Кеңес Одағы да ұлттық мектептерді дамытуға ынта-

лы болмады. Екі империяның да жүргізген «бір тілді, бір мәдениетті» білім беру саясаты әсіресе Қазақстан халықтары үшін ауыр соққы болды. Өйткені сауатсыздықтың жаңа өлшемі – **функциялық сауатсыздық** бойынша алып империя ыдыраған кезде Қазақстан жұртшылығы әлем елдерінің ішінде ең соңғы ондықтың соңында қалып қойды. Қазақстан халқының функциялық сауатсыздығы – Кеңес Одағының қалдырған аса зардапты ауыр мұрасы, әрі жас мемлекеттің шешуге тиісті **ең өзекті проблемасына** айналды.

Функциялық сауатсыздықтың сандық көрсеткіштері бойынша өзінің ана тілі – мемлекеттік қазақ тілін білмейтін немесе еркін меңгермеген қазақтардың саны 50 пайыздан аспаса, кем емес. Мұндай функциялық сауатсыздық көрсеткіші «жоғары білімді» қазақтардың қарасы көбейген сайын, олардың арасында ғылыми атақтары жоғарлаған сайын, мемлекеттік ұйымдар мен мекемелердегі лауазымдары өскен сайын арта түседі. Оған мысал ретінде Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының 2000 жылы өткізген қорытынды жылдық жиналысында сол кездегі әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің ректоры, академик К.Нәрібаевтің мына сөзін келтіруге болады [6]: «*Біздің университеттің барлық факультеттерінде дерлік қазақ бөлімдері ашылған, ал осыған байланысты оқыту мәселесінде көптеген қиындықтар туындауда. Өкініштісі, профессорлардың 95%-тен, доценттердің 82%-тен астамы қазақтар болғанымен, олардың көбі қазақ тілінде дәріс жүргізуге дайын емес, қазақ тілін білім тілі деңгейінде меңгермеген. 210 профессордың тек 60-ы ғана, ал 700-ге жуық ғылым кандидаттарының тек 320-330-ы ғана қазақ тілінде сабақ бере алады, қалғандары қазақ*

тілінде дәріс беруге **сауатсыз** болып шықты».

ЮНЕСКО-ның құжаттарында талай рет көрсетілген **«жаңа сауатсыздық»** немесе **«функциялық сауатсыздық»** біздің елімізде де **проблемаға** айналып отыр. Бұған бой беріп, қазақ тілінде жоғары білім алғысы келетін жастарымыздың орынды қоғамдық сұраныстарын қанағаттандыруға дәрменсіздік танытуға хақымыз жоқ. Еліміздегі функциялық сауатсыздық сияқты «жауырды жаба тоқуға» болмайтын ащы шындықтың бір жағы осындай.

Шындықтың екінші жағына келсек, еліміздегі 120-ға жуық этностардың ішінде мемлекеттік тілді білмейтін функциялық сауатсыздығы жағынан орыс этносы бірінші орында тұр. Алайда, өткен шақта білім алған қазақтардың өз ана тілін білмеуі, ал орыс және басқа этностардың қазақ тілін білмеуі олардың бетіне басатын кінәсі емес. Өйткені қазақтар Кеңестік дәуірде жүргізілген халық санақтарының статистикалық мәліметтерінің бәрінде де қазақ тілінен шеттетіліп, оны білмесе де, **98-99 пайызы ана тілім – қазақ тілі** деп көрсетті, әрі білсем деп көкседі. Міне, бұл қазақ халқының мемлекет алдына қойған **әлеуметтік тапсырысы** мен **қоғамдық сұранысы** еді, алайда бұндай тапсырыстар мен сұраныстарға империяны басқарып отырған саяси билік құлақ аспады. Көп ұлтты мемлекетті мекендеген ұлттар мен этностардың қоғамдық-әлеуметтік сұраныстарына қайшы келетін ғылымға негізделмеген субъективтік «бір тілді, бір мәдениетті» білім беру саясатын жалғастыра берді. Осылайша елімізде «жаңа сауатсыздық – функциялық сауатсыздық» қалыптасты. Ал КСРО-дан өзге дамыған мемлекеттер өткен ғасырдың 60-жылдарынан бастап

өз елдеріндегі «жаңа сауатсыздық – функциялық сауатсыздықтың» сандық деңгейлерін миллиондап көрсетіп, себеп-салдарларын жіліктей анықтап, оны жоюдың мемлекеттік деңгейде жүргізілетін нақты іс-шараларын белгілеп жүзеге асыра бастады [7].

Егер Кеңес Одағы мемлекеттің білім беру саясатын философиялық жалпығылыми таным теориясының **«Жалпы мен ерекшенің және жекешенің бірлік заңын»** басшылыққа алып айқындағанында, онда бүкіл одақ шеңберінде және Қазақстанда да тілдерді игеруге байланысты проблемалар мен «функциялық сауатсыздықтар» орын алмас еді. Кеңес Одағы жағдайында бұл жалпығылыми Заң бойынша орыс тілі – мемлекеттік **«жалпы»** құндылықты, ұлттық республикаларға аттарын берген халықтардың тілде – **«ерекше»** құндылықты, ал өзге халықтар мен этностардың тілдері – **«жекеше»** құндылықты құрауы керек еді, әрі үш құндылыққа да бірдей мән беріліп, олардың диалектикалық бірлігін мемлекет қатаң сақтауға тиіс болатын. Табиғи ортаға да, әдеуметтік ортаға да құдіреті бірдей тарайтын бұл жалпы ғылыми әмбебап Заңда көрсетілген «жалпы» мен «ерекшенің» немесе «жекешенің» біреуіне мән берілмесе, онда кез келген жүйе диалектиканың атасы – Гегельдің қысқа да нұсқа тұжырымдағанындай, **«мағынасыз абстракцияға»** айналып, сөйтіп ерте ме, кеш пе өміршеңдігінен айрылады [1]. Оған Кеңес Одағының ыдырауы және оның жүргізген «мағынасыз» мемлекеттік білім беру саясаты дәлел. Осындай жайттардан тарихи тағылым ала отырып, көп этносты Қазақстан Республикасы жағдайында жоғарыда аталған жалпығылыми таным теориясының

Заңына сүйенсек, онда **қазақ тілі – мемлекеттік «жалпы» құндылық, орыс тілі – «ерекше» құндылық, ал өзге этнос тілдері – «жекеше» құндылық** екенін Қазақстанның әр азаматының санасына жеткізе отырып, отбасы мен бала бақша және бастауыш мектеп жүйесінде осы үш тұғырлы құндылықты меңгермеген әр оқушының «функциялық сауатсыздықтар» қатарында қала беретінін түсіндіру парыз. Міне, сондықтан әлем елдері **отбасы + балабақша + бастауыш мектеп** жүйесіне де, ата-аналарға да баланың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру міндетін жүктеп, бұл жүйеге жаһандық құндылықтардың салмағын түсірмейді.

Ұлттың өзіндік мәдени болмысының келбетін ашатын құндылықтарының айнасы – ана тілін оқытып қалыптастырудың ауырлық центрі жалпы орта мектеп басқышына, әсіресе оның бастауыш мектеп буынына түсетіні, ал жаһандық құндылықтарды оқытудың ауырлық центрі арнайы мектептерден бастап жоғары оқу орындарына қарай ауысатыны салыстырмалық педагогикалық зерттеулерде түбегейлі айқындалды. Оған мысал ретінде өткен ғасырдың екінші жартысында ЮНЕСКО-ның Париждегі Білім беру институты 20 елде 21 жыл бойы үзбей жүргізген аса ауқымды іргелі салыстырмалы зерттеулерін айтуға болады. Зерттеуге ЮНЕСКО тарапынан және 20 елден қатысқан көптеген ғалымдар мен педагогтер Қазақстан үшін де көкейтесті болып отырған көптеген проблемалық сұрақтарға практикада тексерілген нақты жауаптар алды [8]. Зерттеушілердің алдына мынадай сұрақтар қойылды:

1) *Шетел тілдерін ана тіліне негіздеп оқытқан тиімді ме, немесе ана тіліне сүйенбей-ақ тікелей оқытқан тиімді ме?*

2) *Шетел тілдерін үздіксіз білім беру жүйесінің қай басқышынан бастап оқытқан тиімді?*

3) *Оқу процесінің сапалық деңгейін көтеруге бірінші кезекте ерекше әсер ететін не?:*

а) *мемлекеттік стандарттар пен оқу бағдарламаларының сапалық деңгейі ме?*

ә) *оқулықтардың сапалық деңгейі ме?*

б) *мұғалімдердің сапалық деңгейі ме?*

Осындай проблемалық сұрақтарды шешуге арналған ауқымды халықаралық салыстырмалы педагогикалық зерттеудің жетекшісі болып тағайындалған швециялық ғалым Томсен баланы шетел тілдеріне ерте жастан ана тіліне негіздемей оқыту тиімді деген зерттеушілердің қатарында болды. 21 жылға созылған практикалық зерттеулерден кейін Томсен мен басқа да ғалымдар өздерінің көзқарастарының қате жолда екенін түсінді, сөйтіп жоғарыдағы сұрақтарға мынадай түбегейлі жауаптар алынып, білім беру ұйымдарына тиісті ұсыныстар жасалды:

1) *Шетел тілдерін де, басқа пәндерді де ана тіліне негіздеп оқытудың тиімділігі өте жоғары; сондықтан баланың ана тілін жетік қалыптастыру білім ұйымдарының басты мақсаты болуға тиіс.*

2) *Шетел тілдерін баланың ана тіліндегі сөйлеу және жазу тілі берік қалыптасқаннан кейін орта басқыштан бастап оқытқан тиімді.*

3) *Мұғалімдердің білімі мен біліктілігінің биік сапалық деңгейі оқу процесінің сапалық деңгейін көтеруде ең басты көрсеткіш болып табылады. Білімді де білікті мұғалімдерді даярлау қоғам өмірінің барлық саласын орнықты дамытуға әкеледі.*

Әр елдің біртұтас ұлттық мектебінің алдында тұрған ұлы мұраты өз ұлтының рухани құндылықтарын жаһандық құндылықтармен үйлесімді ұштастыра отырып, оның өшпейтін ұлы байлығы – **адами капиталды** дамыту болып табылады. Табиғи ресурстар азайып тапшы бола бастаған қазіргі заманда елді кенелтетін **ең байлық – адами капитал**. Адами капиталы мол ел – ол бұдан мың жылдан астам уақыт бұрын әл-Фараби аңсаған **қайырлы қоғам** елі, ол біржарым ғасыр бұрын Абай армандаған **толық адамдар** елі. Ал адами капиталды өндіретін де, сомдайтын да, дамытатын да қуатты күш – ол Л. Толстой айтып кеткен **кемел мұғалімдер**. Л.Толстой мұғалімдерді төрт топқа былайша бөледі: «Егер мұғалім тек өз ісін ғана сүйе білсе, ол **жақсы мұғалім** болады. Егер мұғалім әке, шеше сияқты тек оқушыны ғана сүйер болса, ол барлық кітаптарды оқыған, бірақ **өз ісін де, оқушыларды да сүймейтін мұғалімге** қарағанда **тәуір мұғалім** болады. Егер мұғалім өз ісіне және оқушыларға деген сүйспеншілігін жүрегінің түбіне терең бойлатқан болса, ол **кемел мұғалім** болады» [9].

Дамыған елдерде ондаған жылдарға созылған салыстырмалы педагогикалық зерттеулерге сүйеніп, адами капиталды өндіріп дамытуда үздіксіз білім беру басқыштарының ішінде шешуші рөлді бала бақшадан бастау алатын жалпы білім беретін орта мектеп атқарады деген түбегейлі қорытынды жасалды. Өйткені университеттер мен институттарда және басқа да арнайы оқу орындарында оқитын студенттердің білімінің сапасы олардың орта мектепте алған білімдерінің сапасына тікелей тәуелді болатыны практикада дәлелденді. Халықаралық деңгейде жүргізілген салыстырмалы педагогикалық зерттеулердің басым

көпшілігі білімі мен біліктілігі жоғары мұғалімдерді даярлау проблемасына, оларға лайық болатын абитуриенттер мен үміткерлерді іріктеу мәселелеріне, мұғалімдердің қоғам өміріндегі статусы мен орнының қандай болу керектігіне арналған. Зерттеулердің көп жылғы нәтижелерін салыстыра келіп: **озық абитуриенттер қатарынан кемел мұғалімдерді даярлау әлеуметтік өмірінің барлық саласын орнықты дамытудың кепілі ретінде әр елдің мемлекеттік білім беру саясатының басым бағыты болуы керек** деген қорытынды жасалды. Осы орайда Қазақстанның педагог мамандықтарын даярлайтын оқу орындарына түсетін абитуриенттердің осы уақытқа дейін **«қалдық принцип»** бойынша таңдалатынын, ал олардың мектепке барғанда даярлайтын түлектері **«қалдықтардың қалдығы»** болатынын ашық айту парыз. Ал мұндай практика жалғаса беретін болса, онда Елбасы Н.Назарбаевтың да, Қазақстан Республикасының президенті Қ.Тоқаевтың да халыққа арнаған жолдауларында талай рет көрсетілген **«жаңа форматтағы»** кемел мұғалімдерді даярлау туралы нұсқауларын орындауға кедергі келтіретін аса жағымсыз факторға айналады. Сонымен Қазақстанның үздіксіз білім беру жүйесінің алдында шешуін таппаған тағы бір күрделі проблема – **жаңа форматтағы кемел мұғалімдерді даярлау проблемасы** болып отыр. Бұл проблеманы дамыған елдердің қалай шешіп жатқандығы туралы салыстырмалы педагогика саласындағы еңбектерімен көпке танымал отандық ғалым А.Қ.Құсаиновтың «**Качество образования в мире и в Казахстане**», «**Кризис в системе среднего образования: пути выхода**» монографиялары

мен басқа да зерттеу еңбектерінің маңызы айырықша зор [2].

Іргелі салыстырмалы педагогикалық зерттеулерден туындаған ғылыми ұсыныстарды тиімді түрде жүзеге асыру мақсатында көптеген елдер баланың ұлттық бейнесін қалыптастыратын, тілі мен ділін жетілдіретін жалпы білім беретін 12 жылдық орта мектепті таңдап, оның құрылымын **(3+3=6 жылдық толымды бастауыш мектеп) + (3 жылдық кіші орта мектеп) + (3 жылдық толық орта мектеп) = 12 жылдық жалпы білім беретін толымды орта мектеп** түрінде анықтады. Мектеп құрылымын бұлайша анықтау философиялық жалпы ғылыми біртұтас жүйе құру амалдары мен қағидаларына да, сонымен бірге жаһандық және ұлттық құндылықтардың оңтайлы арақатнастығын сақтау талаптарына да сәйкес келеді. «Ана тілі мектебі» аталған толымды бастауыш мектептің алдына аса мәртебелі міндет – «ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілетін» болашақ ел азаматының бойына ұлттық құндылықтарды, әсіресе ұлттың айнасы – сөйлеу тіл мәдениетін қалыптастыру міндеті қойылады. Жаһанның барлық елдері дерлік бастауыш мектептің осы ұлық мәртебесін сақтауды өздерінің ұлттық білім беру саясатының басым бағыттарының бірі ретінде қарастырады. Баланың ана тілін бойына сіңірмей тұрып, басқа тілдерді қосарландырып оқытпайды. Бұл орайда Қазақстан да өз ұстанымдарын сыни бағалап, ізденіс үстінде. Алайда бұл ұстанымдар жоғарыда айтылғандай субъективтік көзқарастарға, яғни «әр галлада бір қиялға» негізделмей, шынайы ғылыми қағидалар мен қорытындыларға негізделуі парыз. Кері жағдайда елдің білім беру жүйесі таусылмайтын «реформалар» мен «жетілдірулерге» ұрынып, орнықты даму жолынан

адасады. Осы орайда Қазақстанның бастауыш мектебінде ерте бастан үш тілді қатар оқыту, ақпараттық технологияның негіздерімен таныстыру сияқты жаһандық құндылықтарды тықпыштау амалдары, немесе жасанды пәндерді енгізіп оқу жүктемелерін арттыру әрекеттері классикалық педагогикалық психологияның **«Баланың ойлау қабілетін баспалдақтап дамыту заңына» және «Оқытудың мәдени, табиғи үйлесімдік принциптеріне»** де, заманауи салыстырмалы педагогикалық зерттеулерден туындайтын шынайы ғылыми қортындыларға да қайшы келеді. Сонымен бірге философиялық жалпығылыми таным теориясының **«Форманың мазмұнға сәйкестік заңының»** өрескел бұзылғандығын да білдіреді. Өйткені балабақша мен бастауыш мектепте берілетін білімнің мазмұны баланың физиологиялық формасына, оның табиғи және мәдени ұлттық болмысына сәйкес анықталуы керек. Ал балабақша табалдырығын енді ғана аттаған жас шәкірттің физиологиялық ерекшелігін ескермей, табиғи ұлттық болмысын қалыптастыруға деген сұраныстарын қанағаттандырмай тұрып, 6-10 жасар балаға үш тілді қатар оқытып, компьютерлік технологиялардың негіздерімен таныстырамыз дейтін талаптар, қазақтың жалпақ тілімен бейнелей айтқанда, «сенің бойыңа (яғни формаңа) алпыстағы атаңның ала шапаны (яғни мазмұны) лайық» дейтін субъективтік озбыр көзқарасқа бой алдыру болып табылады. Бұл пікір **«үш тілдік тұғыр»** ұстанымына қарсылықты білдірмейді, қайта бұл ұстаным негізінде елімізде қалыптасқан функциялық сауатсыздықты жоюды бірінші кезекке қойып, тілдерді үйретудегі басымдықты шет тілдерін оқытуға емес, еліміздің көп этностық ұлттық ерекшелігін

айқындайтын **үш құндылықты**, атап айтқанда: мемлекеттік **«жалпы»** құндылық – **қазақ тілін, «ерекше»** құндылық – **орыс тілін** және **«жекеше»** құндылық – **этнос тілдерін** балалардың бойына сіңіріп оқытуға басымдық беру керек. Содан кейін ғана шетел тілдерін оқытудың ауырлық центрін бастауыш мектепке түсірмей, салыстырмалы педагогикалық зерттеулердің қорытындыларына сәйкес үздіксіз білім беру жүйесінің жоғарғы басқыштарына қарай ығыстыру қажет.

Салыстырмалы педагогикадағы басым бағыттардың бірі – **ұлт мектептерінің орнықты даму проблемасына** арналады. Ұлттық мектеп орнықты дамуы үшін оны анықтайтын негізгі белгілерін білу парыз. Философиялық жалпығылыми жүйелілік амалдарының қағидалары мен ғылыми ұстанымдарына сүйене отырып, үздіксіз білім беретін толымды ұлттық мектептің анықтамасын былайша тұжырымдауға болады: **Ұлттық мектеп деп төрт тұғыры да түгел мектепті, яғни, біріншіден, өз ұлтының тәуелсіз білім беру саясатын жүзеге асыратын, екіншіден, сол ұлттың мемлекеттік байтағында салтанат құратын, үшіншіден, адамзат өркениетінің құндылықтарын туған халқының рухани және мәдени мұраларымен жарасымды жалғастыратын, төртіншіден, ана тілінде тәлім-тәрбие мен білім беретін мектепті айтады** [4]. Бұл белгілер бала бақшадан бастау алып, университетпен аяқталатын елдің үздіксіз білім беру жүйесінің барлық басқыштарында сақталуға тиіс. Кері жағдайда, яғни ұлттық тілде берілетін білім тек бастауыш немесе орта мектеппен, яки жоғарғы оқу орындарындағы жекелеген мамандықтармен ғана шектелетін болса, ондай мектептер Кеңес Одағы

кезіндегі сияқты томаға-тұйық (тупиктік) мектептерге айналып, орнықты даму арнасынан айрылады да, бірте-бірте суалады. Өйткені кең арналы, мол ағысты үздіксіз білім бермейтін томаға-тұйық толымсыз қазақ мектебінен басқа этностар түгілі, қазақтың өзі қашатын болады.

Мемлекеттік тілде бала бақшадан бастап университетпен аяқталатын сан-салалы бағытта үздіксіз білім беретін біртұтас жүйе - Қазақстанның ұлттық мектебін суалтпайтын мол арнасы болып табылады. Қазақтың ұлттық мектебі үздіксіз әрі үзіліссіз білім беретін біртұтас жүйе ретінде тек тәуелсіз Қазақстанда ғана салтанат құрып орнықты дами алады. Ал Қазақстандағы басқа этностардың тіліндегі мектептер (мысалы, орыс тілді немесе өзбек тілді мектептер) олардың ұлттық мектептері болып табылмайды, өйткені Ресейдің немесе Өзбекстанның мемлекеттік білім беру саясаттарын емес, Қазақстанның мемлекеттік білім беру саясатын жүзеге асырады. Міне сондықтан кез келген әлем елдеріндегі сияқты, тәуелсіз еліміздің байтағында салтанат құрып, үздіксіз білім мен тәлім-тәрбие беретін **біртұтас қазақ ұлт мектебін дамыту, мемлекет саясатының басым бағыты болуға тиіс.** Субъективтік көзқарастарға ерік беретін басқа бұралаң жолдардың бәрі де «мағынасыз абстракцияға» әкеледі.

Ұлттық мектеп орнықты даму үшін оның сұраныстарын толық қамтамасыз ететін **біртұтас әдістемелік жүйесі** және оған кіретін негізгі бес құраушылары (оқытудың **мақсаты, мазмұны, формасы, әдістері, құралдары**) ғылыми негізде талдамаланып, толымды жасалуы қажет. Алайда Кеңес Одағы кезінде елімізде білімнің барлық салалары бойынша қазақ тілінде үздіксіз әрі үзіліссіз білім беру

жүйесі қалыптаспаған еді. Соған сәйкес біртұтас толымды әдістемелік жүйесі де жасалмаған болатын. Осылайша тарихта бірінші рет **біртұтас қазақ ұлт мектебінің әдістемелік жүйесін ғылыми негізде жасау проблемасы** туындады. Бұл проблеманы шешуде де мемлекет тарапынан кешенді шаралар қабылданды, үздіксіз білім беру жүйесінің барлық басқыштары үшін қазақ және орыс тілдерінде мемлекеттік стандарттар мен бағдарламалар даярланып, отандық төл оқулықтардың алғашқы буындары қалыптасты. Біртұтас ұлттық мектепті дамытудың әдістемелік жүйесінің төрт құраушысына (оқытудың **мақсатына, мазмұнына, әдістеріне, құралдарына**) байланысты жетілдіру жұмыстары жыл өткен сайын жалғасын тауып, жаңа сапалық деңгейге бірте-бірте көтеріле беретін болады. Ал мектепті дамытудың әдістемелік жүйесінің бесінші құрамдас бөлігі – оқытудың **формасына** келетін болсақ, оны **түбегейлі өзгерту проблемасы** туындады.

Қазақстанның білім беру кеңістігінің шаңырағын асқақтата түсетін, әрі орнықты дамуын қамтамасыз ететін аса маңызды қоғамдық талаптардың бірі - оқытудың дәстүрлі **сыныптық (топтық) формасын** оқытудың **ұжымдық формасымен** ауыстыру болып отыр. Мұндай талап Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті әрі Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында [10] **білімнің салтанат құруы** бағытына арнаған бөлімінде: «Біз бүгінгі жаңа атаулы ертең-ақ ескіге айналатын, жүрісі жылдам дәуірге аяқ бастық...» - деп, қоғамды ұлы өзгерістерге бастайтын келелі ойларынан да туындайды. Осыған орай «үйренген тозағын қимайдыға» салып, дәурені өтіп бара жатқан дәстүрлі

сыныптық-сабақтық оқыту формасына жармаса бермей, қарқынды оқытудың ұжымдық формасын оқу-тәрбие үдерісіне батыл енгізу қамына кірісуіміз қажет. Жылдам өзгермелі қоғамның өскелең сұраныстарына жауап беретін мұндай талаптың өткен ғасырдан бастап өткір қойыла бастағаны белгілі. Адамзат қоғамы үшінші мыңжылдыққа аяқ басқаннан кейін оқытудың дәстүрлі формасын оның жаңа ұжымдық формасымен ауыстыру **білім берудің жаңа парадигмасының көкейкесті проблемасына** айналды. Оның көкейкестілігін дәстүрлі оқыту формасын өте қатты сынаған жасампаз ұстаз, әрі жаңаша ойлайтын мектеп басшысы, социалистік еңбек ері, КСРО педагогика ғылымдары Академиясының корреспондент-мүшесі Василий Александрович Сухомлинскийдің (1918-1970) мына сөзінен анық аңғаруға болады: **«Страшная это опасность – безделье за партией; безделье шесть часов ежедневно, безделье месяцы и годы. Это развращает, морально калечит человека...»** [11]. («Партаға байланған әрекетсіздік – бұл қорқынышты қатер; күн сайын алты сағаттық әрекетсіздік, айлар мен жылдар бойы әректсіз күн кешу. Бұл адамды аздырады, жанын жаралайды...»). Осы орайда елімізде оқу-тәрбие үдерісін ұжымдық формада ұйымдастырудың алғашқы практикалық қадамдарын жасаған жасампаз тұлғалар жайында айта кету парыз. Ондай бірегей тұлғалар Қазақ автономиялық республикасының тұңғыш Оқу-ағарту халық комиссары, әрі қазіргі Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бастауы болатын **«Академиялық орталықты»** бұдан 100 жыл бұрын ашып (23-қазан 1921 ж.), оған бірінші басшы болған Ахмет Байтұрсынов (1873-1937)

бастаған отандық ұлт зиялылары болатын [12].

НӘТИЖЕЛЕРІ

Оқу үдерісін «субъектті-объекттік» ұстаным негізінде ұйымдастырудың **сыныптық-сабақтық жайбарақат (экстенсивті) оқыту формасынан** оның «субъектті-субъекттік» ұстанымды басшылыққа алатын **қарқынды (интенсивті) ұжымдық оқыту формасына көшіру** – бұл қоғам мен өркениеттің тарихи даму заңдылығынан туындаған уақыт талабы. Адамзат тарихының бірінші мыңжылдығында **оқытудың жұптық формасының** салтанат құрғаны, ал екінші мыңжылдықта **оқытудың топтық-сыныптық** формасының салтанат құрғаны сияқты үшінші мыңжылдықта **оқытудың ұжымдық формасы** салтанат құратын болады. Міне сондықтан дәстүрлі оқыту формасынан оқытудың ұжымдық формасына бірте-бірте өту үрдісі отандық білім беру кеңістігін дамытудың **стратегиялық бағытын** анықтайды. Оқытудың ұжымдық формасына көше отырып, отандық білім беру жүйесін дамыту көптеген проблемалық мәселелерді оңтайлы шешуге, солардың ішінде елімізде орын алып отырған **функциялық сауатсыздықты** түбегейлі жоюға әкеледі. Өйткені, оқытудың ұжымдық формасы, бір жағынан, оқу-тәрбие үдерісіндегі бар жауапкершілікті дәстүрлі оқыту формасында-ғыдай, тек мұғалімге ғана артып қоймайды, белсенді **субъекттер қатарына оқушылар мен ата-аналарды да қосып**, ата-анаға баланың бал тілін оның табиғи және мәдени болмысына сай келетін өзінің ана тілінде қалыптастыруды, ал оқушыларға бірін-бірі оқытып, білімдерімен бөлісуді міндеттейді. Міне сондықтан **отбасы + балабақша**

+ бастауыш мектеп жүйесіне де, ата-аналарға да баланың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру міндетін қатаң жүктейді, сөйтіп әлемелдеріндегі сияқты бұл жүйеге жаһандық құндылықтардың салмағын түсірмеу керектігін ескертеді. Екінші жағынан, ұжымдық оқытуда қолданылатын **негізгі әдістемелік тәсіл – жұптық оқыту тәсілі** болғандықтан, оқытудың жаңа формасы оқу-тәрбие үдерісіне қатысы бар субъекттердің бәрін де (мұғалімдерді, оқушыларды, ата-аналарды т.б.) мектепте де, үйде де, аулада да қатарлас жастағы немесе әр жастағы тұлғалар арасында ауыспалы **«оқушы ↔ ұстаз»** жұптастығы негізінде «бірі бәрі үшін, бәрі бірі үшін» қызмет жасауға, бірін-бірі оқытуға, яғни белсенді тілдік-коммуникативтік байланыс жасауға жетелейді. Осылайша тілдерді қолданысқа келтіретін әлеуметтік орта пайда болады. Сөйтіп оқу-тәрбие үдерісінде оқытудың **негізгі әдістемелік тәсілі** ретінде **жұптық оқыту тәсілін** кеңінен қолдану екі жақты **«қазақ ↔ орыс», «этнос ↔ қазақ»** және **«этнос ↔ орыс»** билингвизмін (қостілділік мәдениетін) қарқынды дамытуға әкеледі.

Функциялық сауатсыздықтан арылуды ғылыми негіздеу мақсатында жоғарыда көрсетілген таным теориясының жалпы ғылыми Заңын басшылыққа алып, **қазақ тілін** – мемлекеттік **«жалпы»** құндылық, **орыс тілін** – **«ерекше»** құндылық, ал **өзге этностардың тілдерін** – **«жекеше»** құндылық ретінде олардың жүйелілік біртұтастығы мен өзара байланысын түпкілікті сақтауды **Қазақстан Республикасының мемлекеттік білім беру саясатының стратегиялық бағыты** деп жариялау керек. Тілдерді оқытып үйретуге қатысты бұндай стратегиялық бағыт, **біріншіден**, еліміздің ата Заңы – Конституцияға, **екіншіден**,

ұлтымыздың ұлы ұстазы Абайдың 25-қарасөзінде орыс тілінің мәнділігіне байланысты жазып қалдырған өсиетіне беріктігіміздің кепілі болады да, Қазақстанның мемлекеттік білім беру саясатының **өзіндік ерекшелігін** бүкіл әлемге паш етеді. *Үшіншіден*, саяси-идеологиялық ауытқалар мен сарсаңдардан құтқарады, қоғамның бірлігін сақтайды; этносаралық іртікі салып, бесінші колонна құруды армандайтын жымысқы әрекеттердің жолын кеседі. *Төртіншіден*, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан этностарының бастарын қазақтардың кең дастарханының айналасында алқа-қотан біріктіріп отырған саясатына да зор қолдау болып табылады. *Бесіншіден*, үш тұғырлы құндылық ретінде қазақ ↔ орыс ↔ этнос тілдері арасындағы билингвизмді дамыту **қазақ ұлт мектебіне деген сұранысты арттырып, әрі қолданыс аясын кеңітіп, оны бүкіл Қазақстан Республикасының ұлттық мектебі деңгейіне көтереді.** Алтыншыдан, Қазақстан Республикасының ұлттық мектебі кирилица мен латиницаны қатар қолданатын мектеп ретінде ерекшеленіп, Евразиялық кеңістіктің бірлігін сақтауға жетелейді. Жетіншіден, Евразия кеңістігіндегі өзге түрік халықтарына кирилица мен латиницаны қатар қолданудың үлгісін көрсетеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстан Республикасы міне осындай жасампаз мемлекеттік білім беру саясатын жүзеге асырумен қатар, еліміздің әр азаматының функциялық сауатсыздығын санасына тез жеткізетін жауапкершілік шаралар жүйесін де анықтауы қажет. Мұндай жауапкершілік шаралар жүйесінде екі жақты **«қазақ ↔ орыс»** қостілділігін еркін меңгермеген бірде бір азамат, тек президенттік қызметке ғана емес, мемлекеттік жүйенің барлық деңгейлеріндегі жауапты лауазымдарға ие болмайтындығы «тайға таңба басқандай» жазылуға тиіс. Осыған орай **«қазақ ↔ орыс»** қостілділігін еркін меңгерген азаматтар мен азаматшаларды Қазақстан этностарының арасынан іріктеп даярлай отырып, оларды әр деңгейдегі мемлекеттік және басқа да әлеуметтік қызметке жаппай тарту арқылы функциялық сауатсыздықты жеделдетіп жоюға болады. Өйткені, функциялық сауатсыздықтың негізгі көрсеткішін мемлекеттік тілді білмеушілер құрайды. Мемлекеттік тілді еркін меңгермеген қазақты барлық деңгейдегі мемлекеттік қызметтерге жолатпаса, ал басқа этностардың өкілдері олардың орнында қазақша сайрай бастаса, функциялық сауатсыздықтан жедел құтылудың бұдан артық технологиясы да, әдіс-тәсілдері де табылмайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Башарұлы Р. *Методология развития поликультурного образования в Казахстане. Монография.* – Алматы. НИЦ «Ғылым». 2002. - 236.
2. Кусаинов А. К. *Качество образования в мире и в Казахстане. Монография.* - Алматы, 2013. – 196. *Кризис в системе среднего образования: пути выхода.* - Алматы, 2013.
3. Лихачев Б. Т. *Реформаторство в российском образовании: проекты и результаты // Педагогика.* -1996, №6. – с. 18-24.
4. Башарұлы Р. 1. XIX ғасырдағы отандық ағартушылар. 2. XIX ғасырдағы педагогика классиктерінің өмірі және шығармашылық еңбектері. //Әлемдік педагогикалық ой-сана. 10 томдық. – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2008. 5-том: XIX ғасырдағы педагогика классик-

терінің тәлім-тәрбие туралы ой пікірлері / Жетекшісі – Р. Башарұлы. – 400 бет.

5. Василев А. В. //Киргизский букварь. Казань. 1912.

6. Нәрібаев. К. Назар аударатын үш мәселе. // Ы. Алтынсарин атындағы Қазақ білім академиясының ғылыми есебі. - Алматы, НИЦ «Ғылым». 2000.

7. Тангян С. А. «Новая» неграмотность в развитых странах. Советская педагогика, 1990. №1, с. 3-18.

8. Разумовский В. Г. Государственный стандарт образования супердержавы мира к 2000 году. //Педагогика №3, 1993. 92 с.

9. Педагогическое учение Льва Толстого – Википедия/ru.wikipedia.org wiki.

10. Назарбаев Н. Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. / Егемен Қазақстан, 12-сәуір, 2017.

11. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. / – М. : Педагогика, 1979.

12. Башарұлы Р. Қазақстанда алғаш ашылған «Академиялық орталық» туралы бірер сөз //Ыбырай Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы: тарих тағылымы мен жаңа заман үндесуі /Бас ред. Ж. О. Жылбаев. – Астана: - 2014. – 392 бет, 179 сурет.

Р. БАШАРУЛЫ

**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

профессор, КазНПУ им. Абая, г.Алматы

E-mail: r.basharuly@gmail.com

R. BASHARULY

**STRATEGIC DIRECTIONS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF
NATIONAL SCHOOL OF KAZAKHSTAN**

Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty

E-mail: r.basharuly@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы казахской национальной школы, научно-методологические основы их решения и стратегические направления её устойчивого развития.

Ключевые слова: национальная школа, научная методология, сравнительная педагогика, устойчивое развитие, методическая система, коллективная форма обучения

Abstract. The article examines the problems of the Kazakh national school, the scientific and methodological foundations for their solution and the strategic directions of its sustainable development.

Keywords: national school, scientific and methodological foundations, comparative pedagogy, sustainable development, methodical system, collective form of education

ГРНТИ 14.09.95

А.Е. АГМАНОВА¹, Е.П. ГАРАНИНА²

¹доктор филологических наук, профессор,
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
г.Нур-Султан, Казахстан

²Магистр русского языка и литературы,
Павлодарский педагогический университет, г.Павлодар, Казахстан
E-mail: agmanova@mail.ru, kate1917@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕРВЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ЧТЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу первых Международных педагогических чтений «Школа – Учитель – Инновации в современном мире», проведённых в Павлодарском педагогическом университете в марте 2021 года и посвящённых 100-летию со дня рождения известного казахстанского педагога-новатора Рафики Бекеновны Нуртазиной. Новаторство педагогических идей Р.Б. Нуртазиной, её вклад в развитие полиязычного образования в Казахстане рассмотрены сквозь призму современной лингводидактики. Представлен обзор современных вопросов образования, рассмотренных на Педагогических чтениях.

Ключевые слова: педагогические чтения, полиязычное образование, преподавание языков и литературы, актуальные вопросы образования.

ВВЕДЕНИЕ

Вопросы образования в любой стране, в любом государстве имеют огромное значение. В казахстанском образовании в последнее десятилетие произошло множество преобразований: было обновлено содержание образования, внедрена критериальная система формативного и суммативного оценивания, ключевую роль стала играть функциональная грамотность школьников.

Конечно, такие изменения не проходят легко и гладко. Наряду с достижениями, в казахстанской школе по-прежнему остаётся много проблем, противоречий, нерешённых вопросов, которые привлекают к себе вни-

мание педагогической и научной общественности. Поэтому проведение научно-практических конференций в области педагогики и методики преподавания является важной частью работы педагогически вузов страны.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Именно эти вопросы: состояние казахстанской системы образования, её проблемы и перспективы, а также особенности современной лингводидактики – обсуждались на Первых международных педагогических чтениях «Школа – Учитель – Инновации в современном мире», которые состоялись 1-9 марта 2021 года в Павлодарском педагогическом университете. Педа-

гогические чтения были посвящены 100-летию со дня рождения известного педагога-новатора Рафики Бекеновны Нуртазиной. Анализу этих чтений и посвящена данная статья.

МЕТОДОЛОГИЯ

Перед авторами статьи не стояла задача разрешить какие-либо из современных методических проблем, дать однозначные ответы на методические вопросы или изложить резолюцию, принятую к действию. Статья носит констатирующий характер; она направлена на то, чтобы обратить внимание педагогической общественности на наиболее актуальные вопросы современной лингводидактики, а также рассмотреть основополагающие моменты этой методической области в трудах Р.Б. Нуртазиной – одной из ключевых фигур методики преподавания русского и казахского языков в Казахстане. Кроме того, в статье описан опыт организации и проведения международных Педагогических чтений в Павлодарском педагогическом университете, который может быть полезен и другим педагогическим вузам страны.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Рафика Бекеновна Нуртазина – имя, известное, наверное, любому учителю-словеснику (какой бы язык он ни преподавал) в Казахстане и очень многим учителям за его пределами. Р.Б. Нуртазина родилась в Павлодарской области, но училась и всю жизнь работала в Алматы, сначала учителем казахского и немецкого языков в школе №30, а потом, с 1947 года, – учителем русского языка и литературы и директором в казахской школе №12. Именно эта школа стала площадкой для воплощения педагогических идей Р.Б. Нуртазиной. Многие из этих идей сейчас

являются общераспространёнными, и польза их кажется очевидной, понятной любому. Но для того времени они были необычными, ярко новаторскими; и Рафике Бекеновне потребовалось много упорного труда и обширная просветительская деятельность, чтобы внедрить их в жизнь.

В 1974 году в Москве Р.Б. Нуртазина защитила кандидатскую диссертацию «Пути активизации познавательных интересов при обучении русскому языку в казахской школе». Тема диссертации как раз и отражает главный интерес педагогической работы Н.Б. Нуртазиной, тот вопрос, на который она отвечала всей своей учительской работой: как сделать так, чтобы ребёнку было интересно учиться, интересно изучать языки? Коллеги и ученики Р.Б. Нуртазиной недаром называют её взгляды «педагогикой личности». Она считала необходимым «обучая, воспитывать, воздействуя не только на разум, но и сердце ученика, помня, что ученик – это прежде всего человек» [1].

Изучение языка – непростое дело. Понимая это, Р.Б. Нуртазина разработала уникальную для своего времени лингводидактическую систему игр и игровых заданий. В современной школе много говорят о диалоговом обучении как об основе преподавания языков. Но Р.Б. Нуртазина использовала диалоговое обучение в то время, когда этот подход ещё не был так распространён. Ребёнок обучается языку прежде всего в общении – эта мысль положена в основу множества методических пособий Рафики Бекеновны (всего ей принадлежит около 300 научных и учебно-методических работ), а также в основу тех радиопередач по изучению казахского языка, которые она в течение трёх лет вела по радио.

Рафика Бекеновна Нуртазина пре-

красно владела русским и казахским языками, знала немецкий, английский. В казахстанской лингводидактике именно она, пожалуй, является основателем идеи полиязычия. Сейчас эта идея внедряется на государственном уровне, и знание нескольких языков считается необходимым современному человеку, чтобы быть успешным и эффективным специалистом. Но Рафика Бекеновна всегда подчёркивала и другую сторону полиязычия, его культурную составляющую.

Знание нескольких языков делает человека поликультурной личностью, формирует его способность к межкультурному и межнациональному общению. Знание родного языка – это основа сохранения национальной культуры и системы ценностей, национальной идентичности. Но знание других языков – это путь к развитию толерантности, жизненно необходимой для тех, кто живёт в многонациональном государстве. Алма-атинская школа № 12, директором которой была Р.Б. Нуртазина, с 1972 стала первой в стране казахской школой с углублённым изучением английского языка. Рафика Бекеновна была первой, кто высказал идею о преподавании некоторых школьных предметов на иностранном языке: «По возможности часть предметов должна вестись на иностранном языке. Этому способствует массовое казахско-русское двуязычие, когда различия в языках, духовной и материальной культуре осознаются детьми, но не встают непреодолимой преградой. Читая на казахском, русском, английском языках, дети видят, что общего у людей гораздо больше, начинают ощущать свою принадлежность к человеческому братству» [2, с. 9].

Будучи учителем не только по профессии, но и по жизненному призва-

нию, Р.Б. Нуртазина старалась воспитывать своих детей в соответствии со своими педагогическими идеями. Её вторая дочь, Элеонора Дюсеновна Сулейменова, не меньше, чем сама Рафика Бекеновна, известна педагогической и научной общественности не только в Казахстане, но и далеко за ее пределами. Э.Д. Сулейменова – доктор филологических наук, профессор Казахского национального университета им. аль-Фараби. Её научные труды лежат в основе развития многих областей лингвистики в Казахстане и за рубежом. Блестящий ученый-педагог и организатор науки, продолжая благородное дело Рафики Бекеновны, она демонстрирует преемственность научных поколений и педагогических идей, внося неоценимый вклад в развитие казахстанской лингвистики, в подготовку научно-педагогических кадров. Особого уважения заслуживает плодотворная деятельность Элеоноры Дюсеновны в качестве члена Президиума МАПРЯЛ и президента КАЗПРЯЛ, благодаря чему казахстанское языкознание получило мировое признание.

Элеонора Дюсеновна всегда говорит о том, что на её выбор профессии, на любовь и интерес к русскому и казахскому языкам и их преподаванию повлияла Рафика Бекеновна.

И сама личность, и идеи Р.Б. Нуртазиной повлияли на многие поколения казахстанских учителей-словесников. Поэтому неудивительно, что в Павлодарском педагогическом университете стараются сохранять и пропагандировать её наследие. В апреле 2018 года в ППУ открылся методический кабинет полиязычия имени Р.Б. Нуртазиной. Инициатива создания кабинета полиязычия имени Р.Б. Нуртазиной, принадлежащая на тот момент ректору Павлодарского государственного

педагогического университета, ныне депутату Сената Парламента Республики Казахстан Алтынбеку Нухулы, была успешно реализована благодаря ценным материалам о жизни и научно-педагогической деятельности Рафики Бекеновны, переданным в дар кабинету-музею ее дочерью, профессором Сулейменовой Элеонорой Дюсеновной [3, с. 25]. В своем приветственном слове участникам конференции Алтынбек Нухулы отметил, что с теплотой и удовлетворением вспоминает, как 3 года назад по случаю торжественного открытия кабинета имени Рафики Нуртазиной в Павлодарском педагогическом университете состоялся научный симпозиум, посвященный памяти Рафики Бекеновны, был издан альбом, созданы фильмы «Рафиқа Нұртазина: Өмір сабақтары» / «Рафика Нуртазина: Уроки жизни» на казахском и русском языках из серии «100 исторических личностей Павлодарского Прииртышья», утверждена именная стипендия для студентов университета. Все это дань уважения коллектива Павлодарского педагогического университета, благодарных земляков, учеников, последователей, преклоняющихся перед памятью великого Учителя и стремящихся сохранить преемственность научных поколений и педагогических идей [4, с. 11].

С тех пор кабинет работает, прежде всего, как учебная аудитория. С другой стороны, этот кабинет стал своеобразным методическим центром: в нём проводят обсуждение образовательных программ, научные и методические семинары, круглые столы, конференции, в которых принимают участие не только преподаватели университета, но и студенты, магистранты, доктораты, а также – школьные учителя. Такое живое, непосредственное взаимодействие, часто дискуссионное, поднима-

ющее сложные вопросы современного образования, приносит пользу и будущим учителям-словесникам, и тем, кто сейчас работает в школе и нуждается в методической поддержке, и преподавателям педагогического вуза.

Идея Международных педагогических чтений выросла как раз из работы методического кабинета Р.Б. Нуртазиной. Вопросы преподавания языков важны для любой страны, так как обучение языку – это основа образования. Инициатором проведения и главным организатором Педагогических чтений выступил Павлодарский педагогический университет, а организаторами стали Казахский национальный университет им. аль-Фараби (РК, Алматы), Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилёва (РК, Нур-Султан), Российский университет дружбы народов (РФ, Москва), Казахстанское общественное объединение преподавателей русского языка и литературы (КАЗПРЯЛ), Казахстанское общественное объединение «Выпускники российских вузов», Академия детской книги «ALTAIR» и команда научно-просветительского проекта «Эпоха и личность».

С пожеланиями плодотворной работы к участникам чтений обратился Председатель правления-ректор Павлодарского педагогического университета Жанбол Жилбаев, отметивший, что изучение профессиональной деятельности замечательного педагога Рафики Нуртазиной позволяет нам увидеть новаторство ее идей не только для своего времени, но и для нашей современной реальности.

В своем выступлении на пленарном заседании Почетный президент Американских советов по международному образованию (ACCELS – American Councils for International Education, Соединен-

ные Штаты Америки, г. Вашингтон), вице-президент МАПРЯЛ Дэн Дэвидсон подчеркнул, что Рафика Бекеновна была человеком редкого педагогического, исторического и политического понимания и видения политики школы для будущего Казахстана, а школа №12 с углубленным изучением английского языка, школа Рафики Бекеновны в г. Алматы – это пример учебного заведения, которое опередило мировую языковую политику XXI века сроком, приблизительно, на 50 лет.

Приветствуя участников чтений, А.В. Должикова, первый проректор Российского университета дружбы народов, обратила особое внимание на то, что «лингвистическая наука является мощным фактором решения государственных задач, роль которых постоянно возрастает в связи с актуализацией разработок моделей будущего специалиста по языкам и литературе» [5, с. 17]. На важность и актуальность обсуждаемых вопросов указывает и обширная география чтений: среди их участников – учёные, преподаватели вузов, учителя школ, магистранты, докторанты и студенты из четырнадцати стран (Казахстан, Россия, Туркменистан, Таджикистан, Армения, Узбекистан, Киргизия, Китай, Объединённые Арабские Эмираты, Турция, Словакия, Швейцария, Великобритания и США). Всего в работе чтений приняли участие более 220 человек.

Всех многочисленных участников Чтений объединили научные и методические интересы в области преподавания языков и литературы, желание поделиться опытом, узнать, как в разных странах на разных уровнях образования решаются современные проблемы лингводидактики. Работа Педагогических чтений проходила по пяти направлениям: наследие Р.Б. Нуртазиной и

современная лингводидактика; современные тренды преподавания русского языка и литературы; инновационные технологии обучения казахскому языку и литературе; современные методы и технологии преподавания иностранных языков и актуальные проблемы преподавания социально-гуманитарных дисциплин.

Ключевые моменты в работе направлений были заданы докладами, прозвучавшими на пленарном заседании. Они были посвящены как темам, связанным с педагогическим наследием Р.Б. Нуртазиной (доклады доктора филологических наук, профессора КазНПУ им. Абая М.Ш. Мусатаевой, доктора филологических наук, профессора ЕНУ им. Л.Н. Гумилева К.Б. Уразаевой, кандидата филологических наук, писателя-переводчика Л. Аскар), так и современным вопросам преподавания языков и литературы (доклады кандидата педагогических наук, профессора Армянского педагогического университета С. М. Минасян, доктора филологических наук, профессора Павлодарского педагогического университета Б. Сагындыкулы).

Презентация книг «Рафиқа Нұртазина» в 2-х томах, проведенная ее дочерью, профессором Сулейменовой Элеонорой Дюсеновной, была воспринята участниками Педагогических чтений с искренним одобрением и благодарностью, поскольку принципы обучения педагога-новатора Рафики Нуртазиной и сегодня остаются актуальными, востребованными, созвучными методическим подходам и новым лингводидактическим концепциям в области школьного образования и в целом языковой подготовки в школе и вузе.

Доктор филологических наук, профессор КазНУ им. аль-Фараби Нурсулу Жамалбековна Шаймерденова, моде-

ратор пленарного заседания, от имени команды культурно-просветительского проекта «Эпоха и личность» презентовала уникальное издание – Эпистолярный сборник «Письма учителю: от поколения к поколению», в который вошли письма близких и родных, детей, внуков, коллег – последователей, учеников Рафики Бекеновны, а также эссе, написанные в жанре «письмо в прошлое» от учителей и учащихся школ, преподавателей и студентов вузов, которые в разные годы были вдохновлены наследием выдающегося педагога-новатора.

Торжественный момент пленарного заседания был связан с вручением медали А. Пушкина (МАПРЯЛ) профессору Павлодарского педагогического университета Агмановой Атиркуль Егембердиевне. Эта авторитетная для преподавателей-филологов награда воспринимается как весомый вклад павлодарских ученых в общую копилку достижений казахстанской русистики.

Поэтические посвящения казахстанских поэтов Рафике Нуртазиной в исполнении студентов Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева и Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова завершили работу пленарной сессии.

Современная система образования, как в Казахстане, так и во многих зарубежных странах, находится в непростом положении – это признавали все участники Педагогических чтений. Открытость границ, доступность любой, часто критически не осмысленной и не отобранной информации, изменения, происходящие в мышлении, в личности современного ребёнка, – всё это во много раз усложняет профессиональные задачи и школьных учителей, и преподавателей вузов. Ещё более ситуация усложнилась год назад: во многих

странах мира из-за пандемии студенты и школьники полностью или частично были переведены на онлайн-обучение. Конечно, при таком обучении первыми стали заметны трудности, связанные с техническим обеспечением учебного процесса – обеспечение устойчивым интернетом всех, в том числе и отдалённых, районов, возможности онлайн-платформ. Но не меньшие трудности связаны с особенностями донесения информации и получения обратной связи при таком обучении, с мотивировкой обучающихся и самих учителей, с поиском новых методических решений при онлайн-преподавании. Диалоговое и интегрированное обучение, открытые методики, развитие критического мышления и функциональной грамотности – те ключевые понятия, вокруг которых строилась работа направлений.

Все эти вопросы рассматривались в докладах, прозвучавших на заседаниях по основным направлениям, обозначенным в программе Педагогических чтений. Стоит отметить, что докладчиками выступали как известные казахстанские и зарубежные учёные, доктора наук, профессора, так и магистранты, докторанты и аспиранты вузов и школьные учителя. Для организаторов Педагогических чтений было очень важно соединить теорию с практикой, сделать так, чтобы теоретические исследования могли оценить те, кто работает непосредственно в школе, с современными учениками. Такой разнородный, но при этом глубоко заинтересованный в своей профессиональной деятельности состав привёл к тому, что работа по направлениям представляла собой живую, горячую дискуссию.

Помимо самой конференции, в рамках Педагогических чтений состоялись курсы повышения квалификации. Пре-

подавателями курсов были приглашены ведущие специалисты в области методики преподавания языков и литературы: профессора РУДН В.П. Синячкин и У.М. Бахтикиреева, профессор КазНУ им. аль-Фараби Н.Ж. Шаймерденова и доцент этого же университета Д.Б. Аманжолова, профессор Назарбаев университета З.С. Сеитханова, профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва К.Б. Уразаева, профессора Павлодарского педагогического университета А.Е. Агманова, З.К. Темиргазина, Б. Сагындыкулы и доцент ППУ Б.Д. Ныгметова.

Курсы охватывали обширный круг вопросов: от оптимального преподавания русской орфографии и пунктуации до русско-казахско-английского полилингвизма, от научных исследований в школе и вузе до особенностей построения современных учебников. Они проводились в интерактивном формате и подразумевали не только чтение лекций, но и дискуссии, обратную связь и выполнение заданий. Все участники отметили, что главными достоинствами курсов являются не только их высокий научный уровень, но и практическая

ориентированность и возможность обсудить важные моменты педагогической работы в свободном режиме.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Завершение первых Международных Педагогических чтений состоялось 9 марта. Первого марта, на их открытии, президент Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы, советник Президента Российской Федерации В. Толстой высказал уверенность, что «открывающиеся в этот знаменательный день Первые педагогические чтения станут свидетельством неразрывной связи опыта предшественников и творческого поиска новых учительских поколений» [6, с. 10]. Для современной казахстанской школы эта связь особенно важна, так как новаторские идеи, высказанные педагогами прошлого, помогают решать актуальные сейчас проблемы образования. Обсуждение разнообразного педагогического опыта, как школьного, так и вузовского, полезно для всех участников, и, несомненно, полученные знания будут применяться в их профессиональной деятельности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Нуртазина Рафика Бекеновна: Биобиблиографический указатель / Сост.: А.Б. Коразова; Отв. ред. З.А. Мансуров. – Алматы: Қ азақ университеті, 2004. – 90 с.
2. Нуртазина Р.Б. Продолжение урока... – Алматы: 1996. – 218 с.
3. Сулейменова Э. Д. К павлодарским истокам полиязычия // Очерки о лингвистах. – Алматы: Қазақ университеті, 2020 – 167 с.
4. Нухулы А. Приветствия участникам Первых международных педагогических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося педагога-новатора Нуртазиной Рафики Бекеновны // Школа – Учитель – Инновации в современном мире: материалы международной научно-практической конференции в рамках Первых Международных педагогических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося педагога-новатора, общественного деятеля, Заслуженного учителя Казахстана, Героя Социалистического Труда, кандидата педагогических наук Нуртазиной Рафики Бекеновны. – Павлодар: ППУ, 2021. – Т. 1. – С. 11.
5. Должикова А.В. Приветствия участникам Первых международных педагогических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося педагога-новатора Нуртазиной Рафики Бекеновны // Школа – Учитель – Инновации в современном мире: матери-

алы международной научно-практической конференции в рамках Первых Международных педагогических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося педагога-новатора, общественного деятеля, Заслуженного учителя Казахстана, Героя Социалистического Труда, кандидата педагогических наук Нуртазиной Рафики Бекеновны. – Павлодар: ППУ, 2021. – Т. 1. – С. 17.

6. Толстой В.И. Приветствия участникам Первых международных педагогических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося педагога-новатора Нуртазиной Рафики Бекеновны // Школа – Учитель – Инновации в современном мире: материалы международной научно-практической конференции в рамках Первых Международных педагогических чтений, посвященных 100-летию со дня рождения выдающегося педагога-новатора, общественного деятеля, Заслуженного учителя Казахстана, Героя Социалистического Труда, кандидата педагогических наук Нуртазиной Рафики Бекеновны. – Павлодар: ППУ, 2021. – Т. 1. – С. 10.

А.Е. АГМАНОВА¹, Е.П. ГАРАНИНА²

БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БІРІНШІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОҚУЛАР

¹ филология ғылмдарының докторы, профессор,

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

²Орыс тілі мен әдебиеті магистрі, Павлодар педагогикалық университеті,

Павлодар қ., Қазақстан

A.E. AGMANOVA¹, E.P. GARANINA²

CURRENT PROBLEMS OF EDUCATION: FIRST INTERNATIONAL PEDAGOGICAL READINGS IN KAZAKHSTAN

¹ Doctor of Philological Sciences, Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

² magister of Russian Language and Literature,

Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

E-mail: agmanova@mail.ru, kate1917@mail.ru

Аңдатпа. Мақала 2021 жылдың наурыз айында Павлодар педагогикалық университетінде өткен белгілі қазақстандық жаңашыл педагог Рафиқа Бекенқызы Нұртазинаның туғанына 100 жыл толуына арналған «Заманауи әлемдегі мектеп - Мұғалім – Инновация» атты Бірінші Халықаралық педагогикалық оқуларды талдауға арналған. Р.Б. Нұртазинаның педагогикалық идеяларының жаңашылдығы, оның Қазақстандағы көптілді білім беруді дамытуға қосқан үлесі қазіргі лингводидактика призмасы арқылы қарастырылады. Педагогикалық оқуларда қарастырылған білім берудің заманауи мәселелеріне шолу ұсынылған.

Түйін сөздер: педагогикалық оқулар, Р.Б. Нұртазин, көптілді білім беру, тілдер мен әдебиеттерді оқыту, білім берудің өзекті мәселелері

Abstract. The article is devoted to the analysis of the first International Pedagogical Readings «School - Teacher - Innovations in the Modern World», held at Pavlodar Pedagogical University in March 2021 and dedicated to the 100th anniversary of the birth of the famous Kazakh educator and innovator Rafika Bekenovna Nurtazina. Innovation of the pedagogical ideas of R.B. Nurtazina, her contribution to the development of multilingual education in Kazakhstan are considered through the prism of modern linguodidactics. The article presents an overview of contemporary issues of education, that were discussed at the Pedagogical Readings.

Key words: pedagogical readings, R.B. Nurtazin, multilingual education, teaching languages and literature, topical issues of education

ГРНТИ 14.07.01

МАЙЫЛ Б. АСКЕРОВ

Институт языкознания Национальной академии наук Азербайджана,
г. Баку, Азербайджан
E-mail: mayil62@yandex.com

**ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ –
ТРЕБОВАНИЕ XXI ВЕКА**

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы, связанные с дистанционным образованием. Определяется потенциал дистанционного образования в сравнении с возможностями классических форм обучения. Дистанционное образование дает студентам возможность выбрать любую школу, вуз, специальность, преподавателя, где бы они ни находились. Дистанционное образование открывает возможности для университетов и других учебных заведений по привлечению преподавателей и студентов международного масштаба. А для научно-исследовательских институтов открываются дополнительные возможности для обмена опытом и стажировок.

Ключевые слова: дистанционный, онлайн, оффлайн, очное образование, заочное образование.

ВВЕДЕНИЕ.

До недавнего прошлого, когда говорили о «дистанционном образовании», в основном имели в виду заочное образование. Как правило, употребляя термин «дистанционное образование», считали его полноправным синонимом термина «заочное образование». На самом деле, до популяризации интернета, в особенности таких программ как Скайп, Zoom и Тимс не существовало дистанционного образования, как онлайн, так и оффлайн. Именно поэтому очень часто о заочном образовании говорили как о единственной форме дистанционного образования. Это было везде, в том числе и в России, и в Азербайджане, и в Казахстане, и других странах.

Где-то лет 10 тому назад, суть и возможности дистанционного образования в современном понимании были

известны только узкому кругу специалистов этой области. Как ни странно, даже сейчас некоторые авторы статей и монографий, говоря о дистанционном образовании, очень часто путают его с заочным образованием.

Конечно же, и дистанционное, и заочное, даже очное образование, как способы или формы образования, имеют одни и те же цели. Главная цель всех видов и форм образования - это обучить и подготовит специалистов. Но следует учитывать, что в настоящее время между очным, заочным и дистанционным образованиями имеется значительная разница. В данной работе мы попытаемся выяснить это в общих чертах.

МЕТОДОЛОГИЯ

В ведущих учебных заведениях мира дистанционное образование уже давно существует как альтернатива

классическим формам обучения. В недавнем прошлом в России разработан проект «Росдистант», в рамках Федеральной инновационной площадки Министерства науки и высшего образования Российской Федерации [подробнее см.: 13]. Согласно данному проекту многие ВУЗ-ы России, в том числе и МГУ, дали старт дистанционному образованию [см.: 11].

А в некоторых странах, в том числе в Казахстане, в Азербайджане, дистанционное образование как самостоятельная форма обучения еще не достаточно развита. В отдельных ВУЗ-ах Казахстана, например в университете Туран-Астана, предлагается дистанционное обучение для получения II высшего образования [см.: 9]. Но в основном в Казахстане рекомендуется получить высшее дистанционное образование в ведущих вузах России и Беларуси. Центр дистанционного обучения Postupi.kz, предлагает удаленный формат получения первого, второго высшего и послевузовского образования, именно в ВУЗ-ах России и Беларуси [см.: 8].

РЕЗУЛЬТАТЫ

Следует отметить, что многие ученые в разных странах ставят знак равенства между понятиями дистанционное и заочное образование [см.: 5]. Такое явление наблюдается и в ВУЗ-ах Казахстана. Например, Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева, вернее некоторые специалисты данного университета, заявляют, что дистанционное образование имеет следующие цели и задачи:

- повышение качества образовательного процесса по заочной форме обучения;
- осуществление оперативного мониторинга качества учебного процесса;
- обеспечение опережающего ха-

рактера всей системы образования, ее нацеленности на распространение знаний среди населения, повышение его общеобразовательного и культурного уровня;

- создание условий для применения системы контроля качества образования [подробнее см.: 12].

Очевидно, что начиная с первого пункта, наши уважаемые коллеги с Северо-Казахстанского университета перепутали, как дистанционный и заочный формат обучения, так и их цели и задачи. К сожалению, следует отметить, что «повышение качества образовательного процесса по заочной форме обучения» не имеет никакого отношения к дистанционному образованию в современном понимании. Другие пункты, данные выше, несмотря на то, что не являются главными целями и задачами дистанционного образования, а также второй и последний пункт повторяют друг друга, но все-таки в какой-то мере относятся к дистанционному образованию.

Большое количество ученых, в том числе и специалисты вышеназванного университета иногда затрудняются даже в определении преимущества или же, как они говорят, «достоинства дистанционного обучения»:

- возможность заниматься в удобное время, в удобном месте;
- дополнительная поддержка со стороны тьюторов и технической службы;
- совершенствование навыков работы на компьютере;
- экономия времени;
- возможность обучаться в своем темпе [подробнее см.: 12].

Из этих пунктов, только первый, и то частично, относится к дистанционному образованию. Данные пункты, особенно первый, описывают именно заочное образование классического типа.

Даже можно сказать так, что первый пункт не имеет никакого отношения к дистанционному онлайн образованию. Так как онлайн образование, даже в дистанционной форме, подразумевает синхронный или же единовременный контакт преподавателя со студентами. А как сказано в первом пункте выше, «возможность заниматься в удобное время» – это элемент именно заочного образования классического типа, или же дистанционный оффлайн образования.

Рассуждая о разнице дистанционного и заочного образования, мы вплотную подошли к интересной дилемме. С одной стороны, мы соприкасаемся с очным и заочным образованием классического типа. А с другой стороны, говорим о современных дистанционных онлайн и оффлайн образованиях.

Классические очные и заочные формы образования известны всем, и они не требуют особых объяснений. А про современные дистанционные онлайн и оффлайн образования следует дать определенные пояснения. В краткой форме можно сказать так, что современное дистанционное онлайн образование – это цифровая версия классического очного образования. А дистанционное оффлайн образование – это цифровая версия классического заочного образования.

В последние годы перед пандемией дистанционное образование получали только те люди, которые по тем или иным причинам не могли покинуть места постоянного проживания или же нахождения. Это, как правило, были должностные лица, которые не могли покинуть свои посты, инвалиды, прикованные к постели, а также осужденные и т.д. [см.:2]. С началом пандемии COVID-19 дистанционное онлайн или оффлайн образование стало един-

ственно приемлемым или возможным способом получения как среднего и специального, так и высшего образования.

Дистанционное образование утвердилось законодательством в разных странах именно под давлением пандемии. Республика Казахстан тоже не является исключением. По этому поводу депутат Парламента РК Бакытжан Жумагулов сказал следующие: «Пандемия, потрясая мир, не обошла стороной и нашу страну. В первую очередь это коснулось секторов образования и здравоохранения. Несмотря на сложности, учебный процесс идет непрерывно. Но до сих пор в законодательстве не было единой концепции дистанционного образования. Теперь ... уточнено понятие «дистанционное обучение» и определен порядок его проведения» [см.:10].

Предполагается, что в ближайшем будущем дистанционное образование и в Азербайджане будет принято как одна из основных форм высшего образования [см.: 7].

Дистанционные онлайн и оффлайн образования.

Дистанционное онлайн образование, как уже отмечено выше, это в какой-то мере похоже на очное образование в цифровом формате. Все объяснения и лекции преподавателя, а также его ответы на вопросы студентов на лекционных занятиях, а также опрос студентов и их ответы на вопросы преподавателя на семинарах происходят в реальном режиме времени.

Следует отметить, что для проведения уроков, как гуманитарных, так и точных наук, цифровая среда предоставляет реальные возможности очных уроков. А для уроков, на которых требуются демонстрация наглядных пособий, цифровая среда имеет больше возможностей, чем очные уроки [см.:4].

Преимущество цифровой среды также наблюдается в уроках, где необходимы зримые и слуховые эксперименты разного рода [подробнее см.: 3]. В настоящее время не только образовательные эксперименты, даже разные лечебно-медицинские операции тоже проводятся дистанционно и достигают огромных успехов.

Дистанционное оффлайн образование в какой-то мере похоже на заочное образование в цифровом формате. Все объяснения и лекции преподавателя предоставляются студентам в посменной форме, или же в видео или аудио формате. Преподаватель, исходя из собственного опыта, подготавливает ответы на часто задаваемые вопросы. Кроме того, в каждом семестре все студенты подготавливают посменный, видео или аудио материал по порученной ему теме. Это может быть как курсовая, так и другая работа, выполненная студентом самостоятельно.

Как известно, в заочной форме образования имеется месяц очного образования. Точно так же, в оффлайн образовании имеется определенное время для проведения дистанционных онлайн занятий. На этих занятиях преподаватель отвечает на вопросы студентов по лекциям, опрашивает студентов по пройденному материалу, а также оценивает их знания по персонально заданным заранее темам.

Дистанционные онлайн и оффлайн образования здесь даны отдельными подзаголовками. Но на практике или в реальности они очень часто взаимно переплетаются. Как уже отметили выше, в оффлайн образовании имеется определенное количество онлайн занятий. А студенты, которые по тем или иным причинам не присутствуют в онлайн занятиях, усваивают эти уроки в оффлайн режиме. Иначе говоря, сту-

дент, пропустивший какой-либо онлайн урок, в удобное ему время смотрит видеоматериалы этого урока, или слушает его аудиозапись, или же читает письменный материал, где объясняется суть данного урока.

Преимущества дистанционного образования.

Говоря о возможностях и преимуществах дистанционного образования, можно отметить или же подчеркнуть бесконечно многочисленные моменты [подробнее см.: 1]. Мы же довольствуемся перечислением самых главных показателей дистанционного образования.

С точки зрения выбора школы или ВУЗ-а дистанционное образование предоставляет огромные возможности. Находясь в Чукотке, в горных сёлах Азербайджана, или же в степях Казахстана, дистанционно можно присутствовать на занятиях Московских, Алма-атинских или Бакинских университетов.

Дистанционная форма образования также предоставляет большие возможности по выбору самых редких специальностей. Например, находясь в Австралии или в Америке, дистанционно можно выучить азербайджанский, казахский или русский языки.

Дистанционно можно присутствовать на лекциях авторов разных новшеств, теорий или идей [см.: 6]. Например, находясь в Нур-Султане, в Санкт-Петербурге или же в Стамбуле, дистанционно можно присутствовать на лекциях Майыл Б. Аскерова по «Теории лингво-психологического единства» по онлайн формату, задать ему необходимые или интересующие вопросы и получить на них ответы, непосредственно от самого автора этой теории.

Следует отметить и то, что все перечисленные выше уроки, или же занятия,

можно посещать и в оффлайн формате. В данном случае время и место посещения занятий выбирается самим слушателем или студентом. Такую возможность имеет только дистанционное оффлайн образование. Классические очные или заочные формы образования такие возможности не имеют.

Дистанционное образование открывает новые возможности как для высших учебных заведений (ВУЗ), так и для научно исследовательских институтов (НИИ).

Дистанционное образование дает всем ВУЗ-ам потенциальную возможность набрать студентов со всех концов мира. Во вторых, у ВУЗ-ов появляется шанс привлекать ученых мировой величины, а также авторов разных новшеств, теорий или идей, в качестве преподавателей по отдельным предметам. Используя данный факт как рекламу, ВУЗ-ы могут привлекать дополнительное количество студентов.

В рамках непрерывного дистанционного образования создаются условия для НИИ в аспекте повышения квалификации своих сотрудников. Отдельные НИИ могут организовывать дистанционные онлайн уроки и приглашать известных ученых для чтения лекции сотрудникам НИИ. При необходимости в рамках обмена опытом можно организовать онлайн диспуты, круглые столы или дебаты по разным темам между отдельными местными или зарубежными НИИ и ВУЗ-ами. Ведущие специалисты НИИ и ВУЗ-ов могут читать дистанци-

онные онлайн лекции всем желающим.
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

В результате проведенного исследования можно прийти к следующим выводам и заключениям:

1. Точно так, как классическая форма образования имеет две такие разновидности, как очное и заочное, современное дистанционное образование тоже имеет подобные разновидности, как дистанционное онлайн и оффлайн образование.

2. Заочное образование, воспринимаемое многими исследователями одной из основных форм дистанционного образования, условно и с большой натяжкой можно считать классической формой дистанционного оффлайн образования.

3. С идентичным подходом, очное образование условно можно считать классической формой дистанционного онлайн образования.

4. В современном понимании дистанционное онлайн и оффлайн образование, в силу своей цифровой среды, в преподавании некоторых предметов предоставляет больше возможностей, чем очные уроки.

5. Дистанционное образование также открывает огромные возможности для учебных заведений в плане привлечения профессорско-преподавательского и студенческого контингента международного масштаба. А для научно-исследовательских институтов открываются дополнительные возможности для обмена опытом и стажировки.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Məmmədova Ü.M., Səttarova Ü.E., Bəşirova Z.Y. Distant təhsilin üstünlükləri, çatışmazlıqları və Azərbaycanada inkişaf səviyyəsi. Fiziki-Texniki və Riyaziyyat Elmləri: İnformatika və İdarəetmə Problemləri, Cild XXXIV, №3, 2014, s. 94-97.

2. Андреев А.А., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. - М.: Изд-во МЭСИ, 1999. - 196 с.

3. Беляева П. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального об-

разования. - СПб.: Радом, 1997. - 226 с.

4. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. - М.: Школа-Прессе, 1994. - 205 с.

5. Хусяинов Т.М. История развития и распространения дистанционного образования / Педагогика и просвещение, ISSN: 2454-0676, № 4, ООО «НБ-Медиа», 2014 Москва, рубрика Развивающиеся педагогические технологии, с 30-41.

6. Хуторской А.В. Практикум по дистанционному обучению. - М.: ИОСО РАО, 2000. - 304 с.

7. <https://apa.az/ru/sotsium/V-Azerbajdzhane-distancionnoe-obrazovanie-budet-prinyato-kak-odna-iz-form-vysshego-obrazovaniya-443567>

8. https://postupi.kz/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Dinamicheskii_Remarketing_&utm_content=Dinamicheskii_Remarketing_ves_sait_|crt_409295_912304|adgroup_91466606087|feeditem_|kwmt_b|ps_|target_|srct_|glsrc_|cid_8708613353|dev_|c|dev_mod_|&utm_term=&gclid=CjwKCAjwm7mEBhBsEiWA_of-TJPJxiHXMHs2ngPkrFFBQwq4EDdEEc2swXBbt_WTDXwEfo7ZAOMYVRoCtfQQA_vD_BwE

9. <https://tau-edu.kz/content/distancionnoe-obucenie>

10. <https://vlast.kz/novosti/43139-v-kazahstane-zakonodatelno-zakrepili-distancionnoe-obrazovanie.html>

11. <https://www.msu.ru/study/dist-learn.html>

12. <https://www.nkzu.kz/page/view?id=49&lang=ru>

13. https://www.rosdistant.ru/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=strani_obshchie_distantsionno_poisk&utm_term=%2Bдистанционное%20%2Bобразование&gclid=CjwKCAjwm7mEBhBsEiWA_of-TE4mehNc_DpHr09iYPVXUKN5wP4-Yg3GSVJluxUrx6SYErwOoNzRoCpLoQA_vD_BwE

Майыл Б. Аскеров

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ – ХХІ ҒАСЫРДЫҢ ТАЛАБЫ

Әзірбайжан Ұлттық Ғылым Академиясының Тіл білімі институты,

Баку қ., Әзірбайжан

E-mail: mayil62@yandex.com

Mayil B. Askerov

DISTANCE EDUCATION IS A REQUIREMENT OF THE XXI CENTURY

Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Azerbaijan,

Baku, Azerbaijan

E-mail: mayil62@yandex.com

Аңдатпа. Мақалада қашықтықтан білім беруге байланысты мәселелер талқыланады. Қашықтықтан білім берудің әлеуеті білім берудің классикалық формаларының мүмкіндіктерімен салыстырғанда анықталады. Қашықтықтан оқыту студенттерге кез-келген мектепті, университетті, мамандықты, мұғалімді қай жерде болмасын таңдауға мүмкіндік береді. Қашықтықтан білім беру университеттер мен басқа оқу орындарына халықаралық деңгейдегі оқытушылар мен студенттерді тарту мүмкіндіктерін ұсынады. Ал ғылыми-зерттеу институттары үшін тәжірибе алмасу мен тағылымдамадан өтуге қосымша мүмкіндіктер ашылуда.

Түйін сөздер: қашықтықтан, онлайн, оффлайн, күндізгі оқыту, сырттай білім.

Abstract. The article discusses the problems associated with distance education. The potential of distance education is determined in comparison with the possibilities of classical forms of education. Distance education gives students the opportunity to choose any school, university, specialty, teacher, wherever they are. Distance education offers opportunities for universities and other educational institutions to attract teachers and students of an international scale. And for research institutes, additional opportunities are opening up for the exchange of experience and internships.

Key words: distance, online, offline, full-time education, correspondence education.

ГРНТИ 14.07.01

А.К. МУХАМЕДЖАНОВА*Национальная академия образования им.И.Алтынсарина,
г.Нур-Султан, Казахстан*

ИТОГИ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПО КАТЕГОРИИ «РОДИТЕЛИ»

Аннотация. В процессе образования активно применяются инновационные формы обучения, в частности мультимедийные, происходит формирование новых направлений образования, отвечающих потребностям современного общества в новом тысячелетии. С целью выявления актуальных проблем дистанционного обучения было проведено социологическое исследование среди родителей детей, обучающихся в дистанционном формате. Результаты исследования представлены в статье

Ключевые слова: дистанционное обучение, социологическое исследование, уровень образования, мотивация обучения.

ВВЕДЕНИЕ

В 2020 году в связи с эпидемиологической обстановкой covid-19 на дистанционное обучение перешли впервые все уровни образования РК. Переход среднего уровня организаций образования на дистанционное обучение осуществляется на основе закона РК «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III;

Национальная академия образования им. И.Алтынсарина с целью выявления актуальных проблем дистанционного обучения с 29 апреля по 6 мая 2020 года провела исследование в онлайн формате среди родителей участников учебного процесса среднего уровня образования. По результатам исследования были изучены преимущества и недостатки дистанционного обучения.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью социологического исследования среди родителей стало получение

объективных данных об эффективности дистанционного обучения. Эти данные рассматриваются начальной точкой мониторинга и основой для корректирующих мер по организации дистанционного обучения в организациях среднего образования.

МЕТОДОЛОГИЯ

Сбор данных осуществлялся методом онлайн-опроса родителей по структурированной анкете, включающей закрытые и открытые вопросы. Анкета состояла из пяти блоков:

1. Содержательный блок включает 5 вопросов
2. Эргономический блок – 4 вопроса
3. Учебно-методическая и инструментально-технологическая поддержка – 2 вопроса
4. Психоэмоциональный и социальный блок – 8 вопросов
5. Цифровая компетенция – 1 вопрос

РЕЗУЛЬТАТЫ

В анкетировании приняли участие 100 123 родителей из 17-ти регионов, количественный состав респондентов в

разрезе языков обучения указан в таблице 1.

Таблица 1. Состав респондентов в разрезе языков обучения

№	Регион	Количество респондентов			
		Общее количество	с казахским языком обучения	с русским языком обучения	с другими языками обучения
1	Акмолинская	1705	661	1021	23
2	Актюбинская	7549	5204	2316	29
3	Алматинская	23764	15262	7790	712
4	Атырауская	2837	2259	568	10
5	ВКО	3902	2346	1535	21
6	Жамбылская	4440	3439	979	22
7	ЗКО	1369	808	551	10
8	Карагандинская	10819	6397	4360	62
9	Костанайская	6457	1703	4723	31
10	Кызылординская	2515	2154	345	16
11	Мангистауская	3501	3432	57	12
12	Павлодарская	12458	3811	8571	76
13	СКО	6225	1869	4310	46
14	Туркестанская	3344	2560	283	501
15	г. Шымкент	4478	2485	1845	148
16	г. Алматы	4319	3105	1074	140
17	г. Нур-Султан	441	274	161	6
	РК	100123	57769	40489	1865

Портрет аудитории исследования

Состав респондентов был проанализирован по языку обучения их детей, по статусу школы, в которой обучаются их дети, а также по уровню образования.

По языку обучения большинство опрошенных респондентов составляют родители обучающихся с казахским языком обучения (57 769 человек), почти половина родителей обучающихся с русским языком обучения (40 489 человек) и наименьшая часть родителей

обучающихся с другими языками обучения (1865 человек).

По статусу школы, в которой обучаются дети респондентов, практически одинаковое количество составляют родители обучающихся из сельских и городских школ.

По уровню образования респондентов большинство составляют родители с высшим и профессионально-техническим образованием (57%), количество родителей со средним образованием составляет 43%.

Портрет аудитории родителей			
По языкам обучения	58% <i>казахский язык обучения</i>	40% <i>русский язык обучения</i>	2% <i>другие языки обучения</i>
По статусу школ	48% <i>сельские школы</i>	49% <i>городские школы</i>	3% <i>малокомплектные школы</i>
По уровню образования	43% <i>среднее</i>	17% <i>профессиональное и техническое</i>	40% <i>высшее</i>

Уровень образования детей респондентов

Согласно ответам респондентов, в каком классе обучаются их дети, вытекает вывод о том, что уровень начального образования своих детей показали 54 005 родителей, уровень основного среднего образования – 53 966 родителей, общего среднего образования показали 11 680 родителей. Следовательно, при расчете от общего

количества респондентов следует, что 19% родителей имеют более одного ребенка в семье.

Анализ показал, что доля обучающихся по уровням образования 1-4 классов и 5-9 классов сельских, городских и малокомплектных школ одинаковая, но по всем уровням преобладает доля обучающихся с казахским языком обучения.

Уровень образования детей респондентов

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ БЛОК включает 5 вопросов.

Анализ усвоения учебного материала детьми респондентов проводился по тем же категориям: языки обучения и статус школ. Перед респондентами

была поставлена задача – определить, усваивают ли их дети учебный материал:

- усваивают полностью;
- усваивают частично;
- не усваивают.

Уровень усвоения учебного материала

Были получены следующие данные:
По статусу школ респонденты показали, что доля обучающихся, полностью усваивающих учебный материал, составляет 50 %.

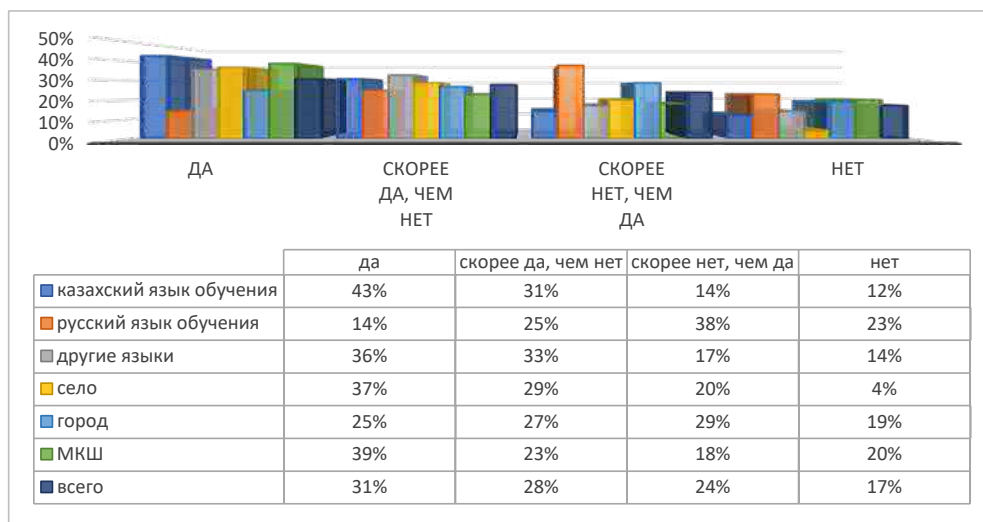
Для повышения качества обучения, а также повышения уровня усвоения учебного материала необходима мотивация к учебе. Для выяснения повышения уровня мотивации к учебе у ребенка в период дистанционного обучения

Уровень мотивации к учебе

был проведен анализ этого критерия по следующим вариантам ответов:

- да,
- скорее да, чем нет
- скорее нет, чем да
- нет

Анализ раскрыл уровень мотивации к учебе у обучающихся по всем показателям в разрезе языка обучения и статуса школы.

1. по языкам обучения:

- с казахским языком обучения со слов респондентов-родителей мотивация имеется у 74% обучающихся при учете критериев «да», «скорее да, чем нет». Это наиболее высокий показатель мотивации к учебе. Отрицательный уровень мотивации показали 12% обучающихся. Показатель «скорее нет, чем да» в 14% заставляет задуматься.

- с русским языком обучения респонденты считают, что мотивация имеется у 39% обучающихся, это самый низкий процент в разрезе языков обу-

чения, и в то же время самый высокий уровень отсутствия мотивации – 23%.

- с другими языками обучения по словам респондентов мотивация имеется у 69% обучающихся, мотивация отсутствует у 14% обучающихся.

2. в разрезе сельских, городских и малокомплектных школ:

- село: со слов респондентов наиболее высокий уровень мотивации - 66 %, самый низкий уровень отсутствия мотивации – 4%

- город: мотивация имеется – 52%
- МКШ: мотивация имеется -62%,

но в то же время мотивация отсутствует – 20%.

- уровень мотивации «скорее нет, чем да» со слов респондентов колеблется от 18% до 29% обучающихся. Это является фактом для размышления.

Усвоение учебного материала, наличие мотивации к учебе непосред-

ственно приводят к улучшению или ухудшению успеваемости у ребенка. Факты улучшения или ухудшения успеваемости детей был представлены респондентами в анкете по трем критериям: улучшилась, ухудшилась, без изменений.

Общие сведения об успеваемости

31% <i>улучшилась</i>	20% <i>ухудшилась</i>	49% <i>осталась без изменений</i>
---------------------------------	---------------------------------	---

Сведения об успеваемости в разрезе языков обучения

По языкам обучения	Улучшилась успеваемость		
	36% <i>с казахским языком обучения</i>	21% <i>с русским языком обучения</i>	32% <i>с другими языками обучения</i>
	Ухудшилась успеваемость		
	16% <i>с казахским языком обучения</i>	27% <i>с русским языком обучения</i>	18% <i>с другими языками обучения</i>
	Осталась без изменений		
	48% <i>с казахским языком обучения</i>	52% <i>с русским языком обучения</i>	50% <i>с другими языками обучения</i>

Со слов респондентов по языкам обучения успеваемость улучшилась у 30% обучающихся, ухудшилась у 20% обучающихся и осталась без изменений у 50% обучающихся.

Улучшение успеваемости респонденты отметили у обучающихся с казахским языком обучения (36%).

Ухудшение успеваемости со слов респондентов наблюдается у обучающихся с русским языком обучения (27%).

Практически у половины обучающихся респонденты отметили успеваемость без изменений.

Сведения об успеваемости в разрезе статуса школ

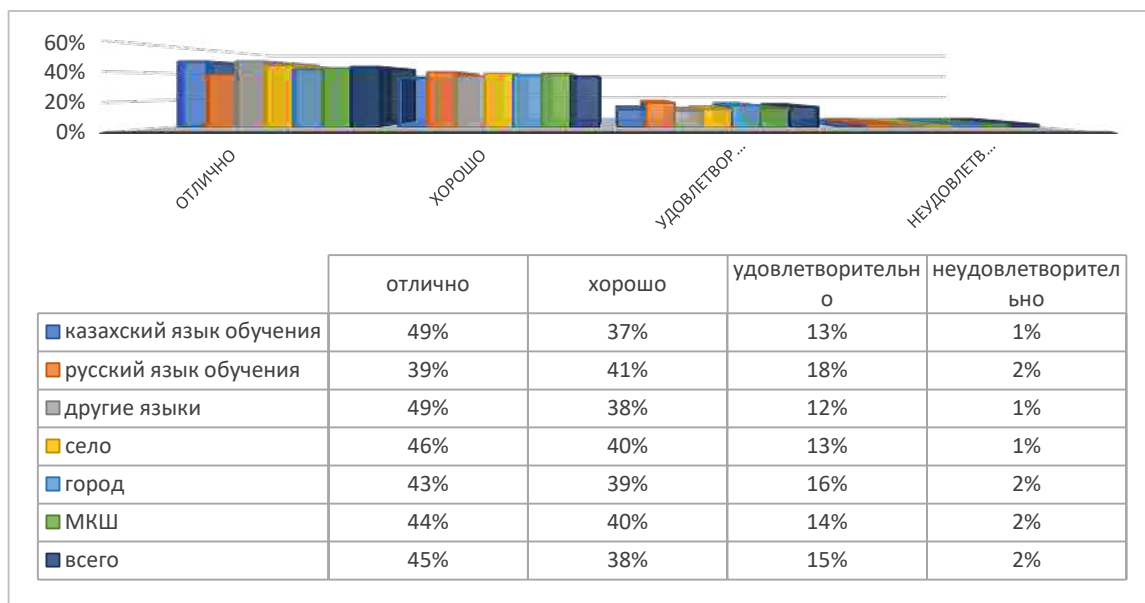
По статусу школ	Улучшилась успеваемость		
	33% <i>сельские</i>	27% <i>городские</i>	34% <i>малокомплектные</i>
	Ухудшилась успеваемость		
	18% <i>сельские</i>	23% <i>городские</i>	19% <i>малокомплектные</i>
	Осталась без изменений		
	49% <i>сельские</i>	50% <i>городские</i>	47% <i>малокомплектные</i>

Респонденты в разрезе сельских, городских и малокомплектных школ показали следующие результаты: улучшилась успеваемость в сравнении с другими школами – в малокомплектных школах (34%), низкий показатель улучшения успеваемости показали обучающиеся в городских школах, но вместе с тем у них ухудшилась успеваемость, что показали 23% респон-

дентов. Небольшой процент ухудшения успеваемости показали респонденты из сельских школ (18%). Без изменений успеваемость остается во всех школах практически на одном уровне (47% -50%).

Одним из вопросов анкеты для родителей был вопрос о том, как родители оценивают работу учителя в период дистанционного обучения.

Оценка работы учителя

Согласно диаграмме, в целом 45% респондентов оценивают работу учителя на отлично, 38% на хорошо, 15% на удовлетворительно и 2% на неудовлетворительно. Это недопустимый факт.

Респонденты с казахским и другими языками обучения оценивают работу педагога на отлично практически одинаково (49%). Сельских учителей 46% респондентов высоко оценили. Но по всем категориям неудовлетворительную оценку со слов респондентов получили от 1% до 2%.

Родители принимали активное участие в дистанционном обучении своих

детей. Поэтому вопрос о том, какой из видов работы, который выполнял их ребенок, является наиболее сложным, также был проанализирован. Были выбраны несколько вариантов ответов:

- самостоятельная работа;
- вычислительные навыки/ компьютерные навыки;
- составление устных ответов;
- оформление письменных работ;
- создание творческих работ (презентаций, исследований, проектов, постеров);
- другое.

Виды работ по сложности выполнения для обучающихся

25% <i>самостоятельная работа</i>	23% <i>вычислительные навыки/ компьютерные навыки</i>	17% <i>составление устных ответов</i>	14% <i>оформление письменных работ</i>	22% <i>создание творческих работ</i>
---	---	---	--	--

Со слов респондентов, из таблицы и диаграммы видно, что наибольшие трудности обучающимся доставляют такие виды работ, как самостоятельная работа, вычислительные навыки, создание творческих работ.

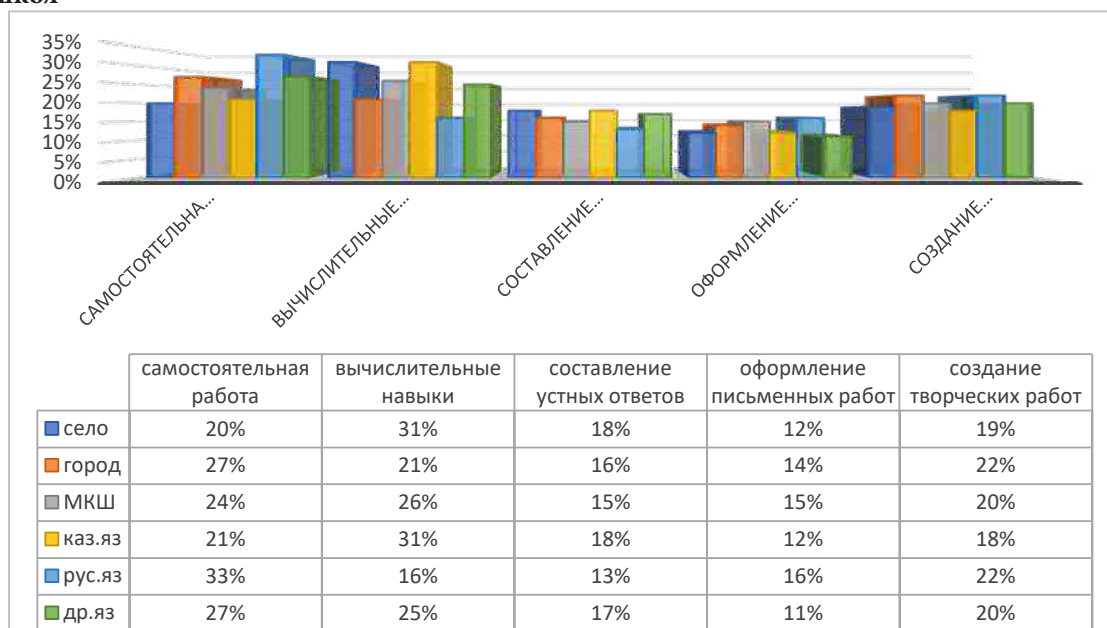
Если для обучающихся из сельских и малокомплектных школ наибольшую трудность доставляет работа с вычислительными навыками, то для городских школ – самостоятельная работа.

Для обучающихся с казахским языком обучения наибольшая сложность заключается в выполнении работы с вычислительными навыками, а для обучающихся с русским и другими языками обучения – самостоятельная работа.

Другой вариант ответа выбрали 28% респондентов.

В разрезе языков обучения и статуса школ диаграмма выглядит следующим образом:

Оценка видов работ по сложности выполнения в разрезе языков обучения и статуса школ

ЭРГОНОМИЧЕСКИЙ БЛОК включает 4 вопроса.

Дистанционное обучение имеет свои трудности не только при выполнении учебных заданий, а в целом и вопросы организационного характера, такие как:

- отсутствие компьютера;
- отсутствие интернета или слабый интернет;

- отсутствие обратной связи с учителем;
- несамостоятельность моего ребенка;
- отсутствие возможности обеспечить ребенка собственным рабочим пространством;

Оценка трудностей при переходе на дистанционное обучение

Со слов респондентов, все категории трудностей при переходе на дистанционное обучение имеют место быть, но наибольшая трудность – это отсутствие интернета или слабый интернет. Следующие трудности респонденты отметили одинаково – это отсутствие компьютера и несамостоятельность ребенка. Есть трудность в том, что не все родители могут обучить своего ребенка рабочим местом (9%). Но это все трудности организационного характера. Есть трудность учебная, когда 8% респон-

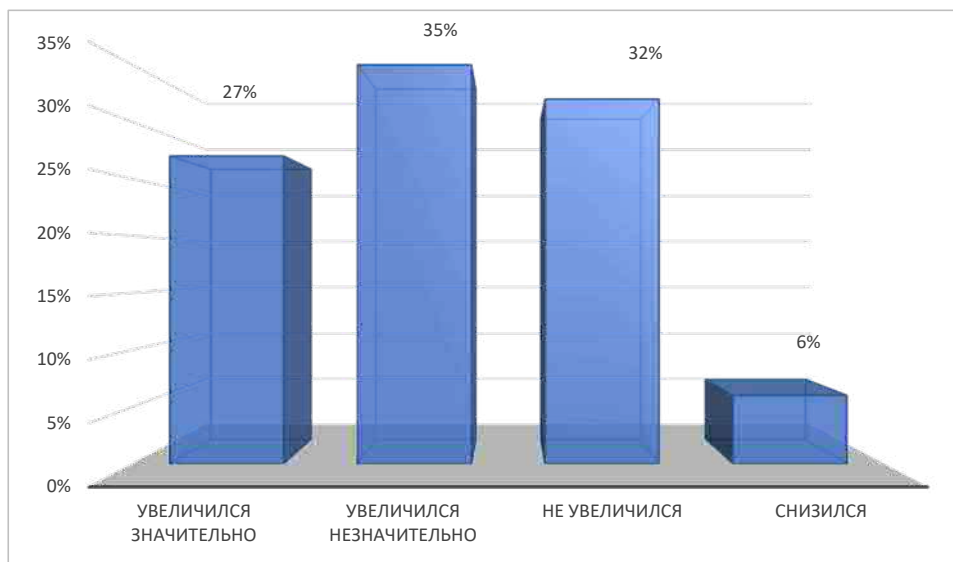
дентов отмечают отсутствие обратной связи с учителей. На этот факт необходимо обратить особое внимание.

Об увеличении объема учебных заданий при дистанционном обучении вопрос возникал неоднократно, поэтому в исследовании эта проблема была также освещена.

Варианты ответов были таковы:

- увеличился значительно;
- увеличился незначительно;
- не увеличился;
- снизился.

Сведения об объеме учебных заданий

Наиболее обсуждаемая тема в период дистанционного обучения – это объем времени, необходимого для выполнения учебных заданий. Поэтому необходимость выяснения промежутка времени по выполнению заданий по одному предмету – это необходимое

условие ДО. Варианты ответов были предоставлены респондентам:

- 15-30 минут
- 31-45 минут
- 46-60 минут
- более 1 часа

Сведения респондентов об объеме времени для учебных заданий

Объем времени для выполнения учебных заданий	46%	30%	12%	12%
	15-30 минут	31-45 минут	46-60 минут	Более 1 часа

Результаты выявили, что в целом обучающиеся тратят на выполнение учебных заданий до 30 минут (46%), до 45 минут отметили 30% респондентов. До часа и более отметили 24% респондентов, по каждому промежутку времени по 12%.

По объему учебных заданий в условиях дистанционного обучения возникла необходимость выяснения объема по предметам, т.е. по каким предметам был наибольший объем учебных заданий. В результате анализа было выявлено, что наибольший объем заданий обучающиеся с казахским языком обучения в разрезе сельских, городских и малокомплектных школ получают по следующим предметам:

- математика;
- казахский язык и литература;
- английский язык;

- русский язык и литература;
- история;
- физика;
- химия;
- биология;
- информатика.

Согласно результатам, следует сделать вывод о том, что респонденты показали предметы с наибольшим объемом заданий как в разрезе языков обучения, так и в разрезе сельских, городских, малокомплектных школ:

- математика – 33% респондентов;
- казахский язык и литература – 16% респондентов;
- русский язык и литература – 15% респондентов;
- английский язык – 14% респондентов;
- история – 8% респондентов.

Предметы с наибольшим объемом заданий**МАТЕМАТИКА**

33%	36%	31%	31%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

16%	19%	14%	14%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

15%	10%	21%	10%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

14%	12%	12%	16%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

ИСТОРИЯ

8%	8%	8%	8%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

ФИЗИКА

4%	5%	4%	4%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

БИОЛОГИЯ

4%	4%	4%	4%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

ХИМИЯ

3%	4%	3%	3%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

ИНФОРМАТИКА

3%	2%	3%	3%
итого	казахский язык обучения	русский язык обучения	другие языки обучения

БЛОК УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ И ИНСТРУМЕНТАЛЬНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА состоит из двух вопросов

Для выбора эффективной и удобной для пользования образовательной платформы респондентам был предоставлен перечень образовательных платформ, среди которых они выбрали удобные для использования.

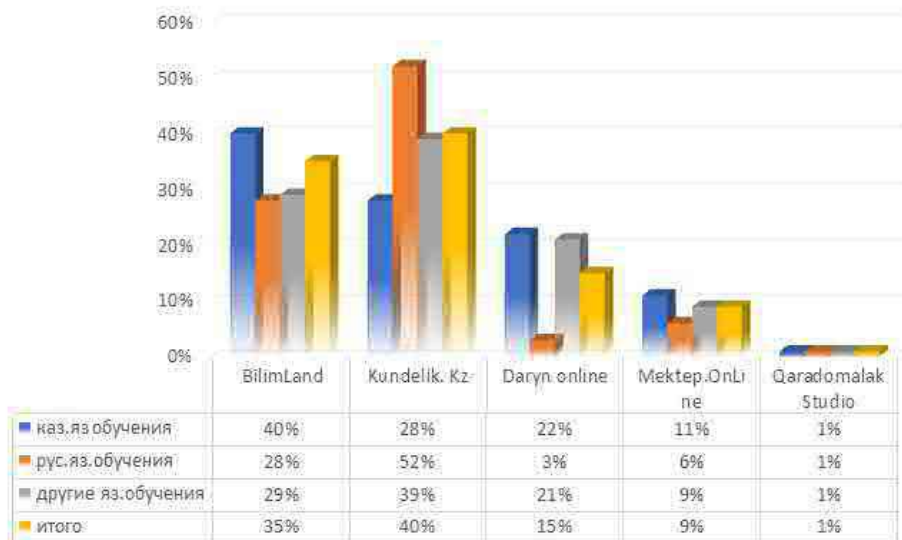
Согласно ответам респондентов с казахским языком обучения наиболее удобная образовательная платформа – Bilimland, с русским и другими языками обучения – Kundelik.kz. В целом респонденты выбирают как наиболее эффективную и удобную электронную платформу – Kundelik.kz и Bilimland. Платформа Daryn online является менее удобной. Самая не удобная платформа – это Qaradomalak Studio.

Наиболее удобные средства использования обратной связи с педагогами. Респонденты выбрали несколько видов:

- электронная почта;
- видеоконференции в онлайн режиме;

- Kundelik. Kz;
- чат-мессенджеры (Telegramm, WhatsApp и др.), телефонный звонок;
- ТВ-уроки.

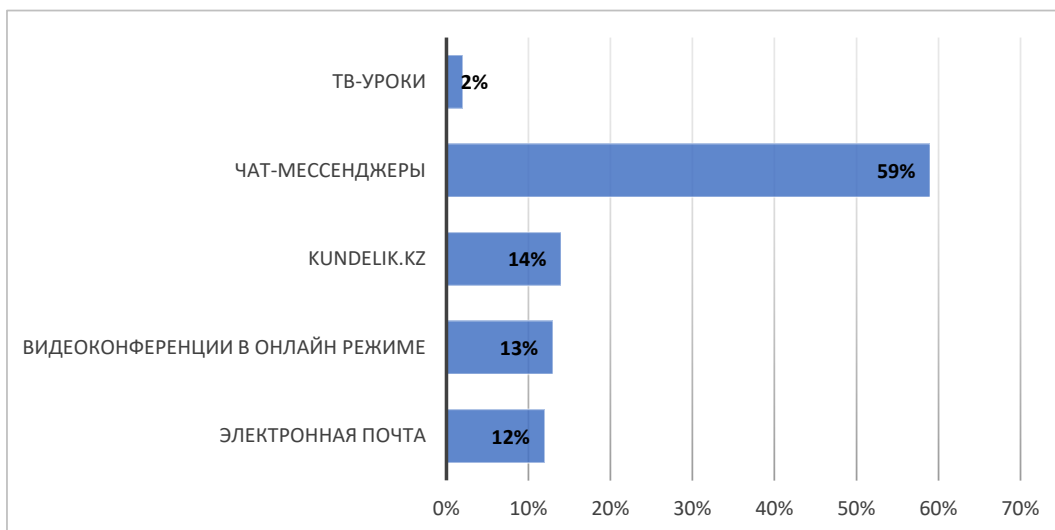
Выбор эффективных и удобных в использовании электронных платформ

Анализ выбора наиболее удобных в использовании способов обратной связи с учителем проводился также в

разрезе языков обучения среди респондентов сельских, городских и малокомплектных школ.

Наиболее удобные способы обратной связи с учителем

Из анализа ответов респондентов следует вывод, что наиболее часто используемый способ обратной связи чат-мессенджеры (59%), Kundelik.kz (14%), затем видеоконференции в онлайн-режиме (13%).

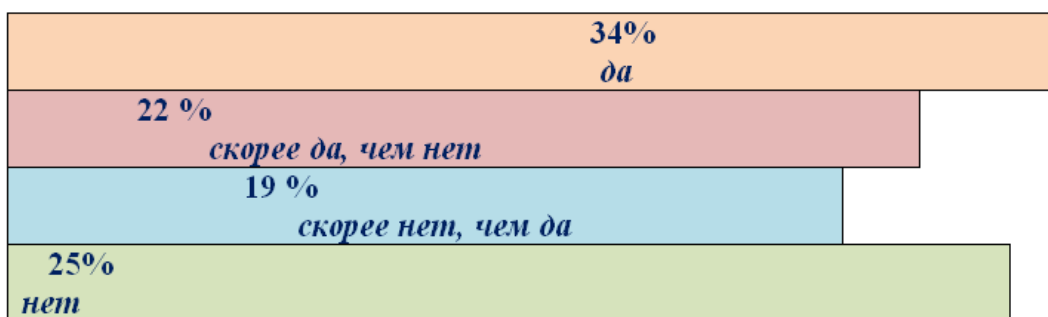
ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ И СОЦИАЛЬНЫЙ БЛОК

Следующий анализ был проведен по критерию готовности детей обучать-

ся дистанционно: да; скорее да, чем нет; скорее нет, чем да; нет.

Этот анализ позволит найти пути решения, если обучающиеся еще не готовы к дистанционному обучению. В разрезе сельских, городских и малокомплектных школ картина по готовности обучающихся выглядит следующим образом.

Готовность к дистанционному обучению

Согласно вышеуказанным данным, респонденты, если брать в расчет общий ответ по критериям «да» и «скорее да, чем нет», показали готовность обучающихся к дистанционному обучению в разрезе сельских, городских и малокомплектных школ (56%). Но в то же время некоторая часть респондентов показала, что обучающиеся не готовы к дистанционному обучению (25%). Остальная часть респондентов сомневалась в готовности своих детей к дистанционному обучению (19%).

В условиях дистанционного обучения ребенку необходима поддержка родителей, поэтому этот вопрос не остался без внимания. Как активно родители поддерживают своих детей во время дистанционного обучения выявил анализ ответов, которые состояли из следующих критериев:

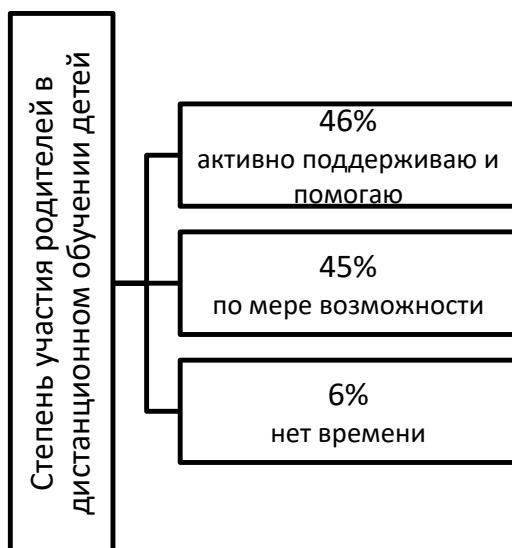
- активно поддерживаю и помогаю;
- по мере возможности;
- нет времени;
- другое.

В результате анализа выяснились следующие результаты:

1. активно поддерживают и помогают – 46%, в разрезе школ и языков обучения – 43%- 48%;
2. по мере возможности – 45%, в разрезе языков обучения – 41%-47%;
3. нет времени – 6% респондентов;
4. другое – 3% респондентов;

На основании этого можно сделать вывод о том, что респонденты поддерживают и активно помогают своих детей в условиях дистанционного обучения - 46%, поддерживают по мере возможности – 45%.

Степень участия родителей в дистанционном обучении детей

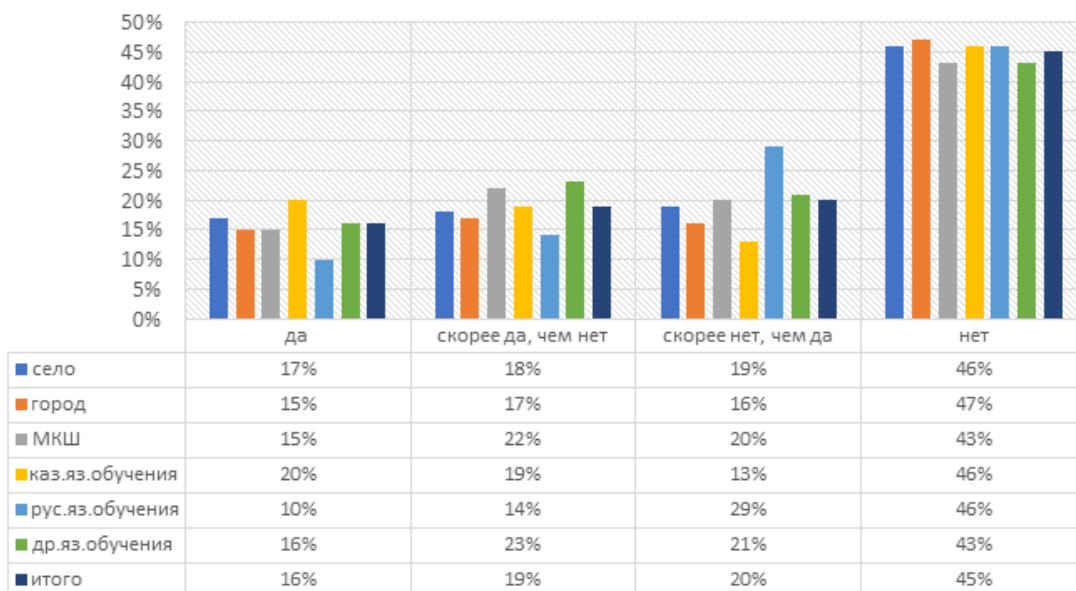

Вопросы о том, как ребенок адаптируется к дистанционному обучению, его готовности, его поддержки постоянно волнуют не только родителей, но и педагогов, общество в целом. Насколько родители согласны с утверждением о том, намного ли комфортнее обучаться

дистанционно их детям, определи следующие критерии:

- да;
- скорее да, чем нет;
- скорее нет, чем да;
- нет.

Комфортность обучения дистанционно

По итогам анализа респонденты не согласны с утверждением, что детям комфортнее обучаться дистанционно (65%). Такое же утверждение было вы-

явлено и в разрезе языков обучения, и в разрезе школ.

Введение дистанционного обучения не могло не отразиться на образе

жизни обучающихся, поэтому родителям был задан вопрос об изменениях в характере и поведении своих детей. Родителям было предложено выбрать

один или несколько вариантов из приведенных ниже, получились следующие сведения:

Изменения у ребенка в период дистанционного обучения

<i>ребенок стал более собранным – 6%</i>
<i>ребенок стал более свободным – 12%</i>
<i>ребенок стал самостоятельным – 17%</i>
<i>ребенок стал активным и ответственным – 11%</i>
<i>ребенок стал активным – 6%</i>
<i>ребенок стал пассивным – 5%</i>
<i>ребенок стал раздражительным и тревожным – 9%</i>
<i>ребенок стал быстро уставать – 9%</i>
<i>такой формат занятий для ребенка занимает больше времени, но интересен ему – 6%</i>
<i>у ребенка больше свободного времени и он не знает, чем себя занять – 6%</i>
<i>нарушен режим дня ребенка – 14%</i>

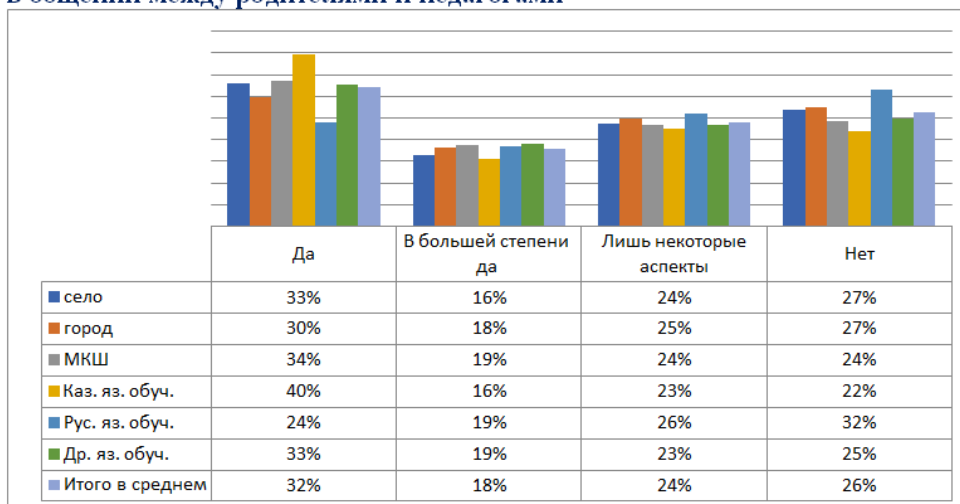
Выявлено, что в период дистанционного обучения дети стали самостоятельнее (17%), свободнее (12%), активнее и ответственнее (11%), но в то же время у них нарушился режим дня (14%), дети стали быстрее уставать (9%), стали более раздражительными и тревожными (9%).

Еще один немаловажный вопрос о снятии психологической нагрузки в условиях дистанционного обучения в общении между родителями и педагога-

ми выявил одинаковые положительные и отрицательные ответы.

Родители указывали как на то, что получилось снизить психологические нагрузки в общении с педагогами (32% - «Да» и 18% - «В большей степени да»), так и на то, что психологические нагрузки снижены не были или возникли какие-то трудности (26% - «Нет» и 24% - «Лишь некоторые аспекты»), и на это также нужно обратить внимание.

Снятие психологической нагрузки в условиях дистанционного обучения в общении между родителями и педагогами

Активность детей при дистанционном обучении, и какая причина этой активности также была оценена респондентами. Больше половины всех

респондентов (63%) ответили, что их дети в той или иной степени стали более активно себя вести в условиях дистанционного обучения.

Степень активности детей при дистанционном обучении

Среди причин активности детей были указаны следующие:

- а) каждое задание проверяется учителем;
- б) усилился контроль со стороны взрослых;

с) моему ребенку легче отвечать учителю индивидуально, дистанционно;

д) стало интереснее учиться, можно заниматься не только по учебникам (много других ресурсов, кроме учебников).

Причины активности в условиях дистанционного обучения

26% каждое задание проверяется учителем
35% усилился контроль со стороны взрослых
18% моему ребенку легче отвечать учителю индивидуально, дистанционно
21% стало интереснее учиться, можно заниматься не только по учебникам (много других ресурсов, кроме учебников)

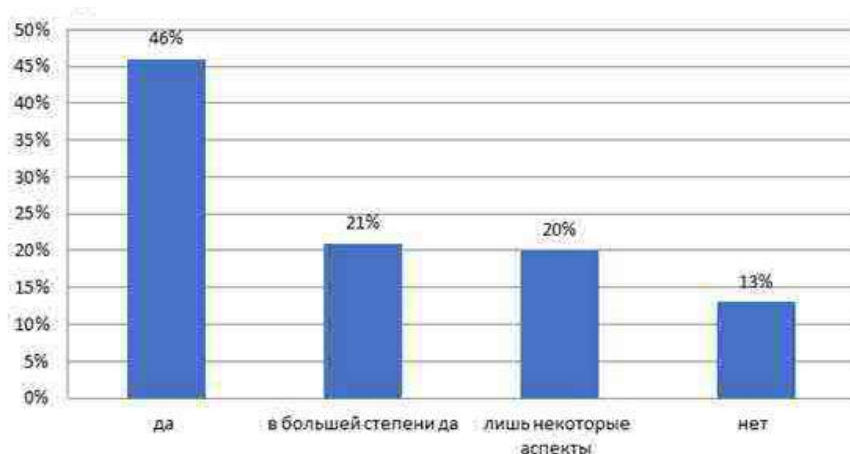
Основная заслуга в увеличении активности детей – это, прежде всего, усиление контроля со стороны взрослых (35%), а также проверка каждого задания учителем (26%). Но следует заметить, что 21% респондентов отметили, что стало интереснее заниматься по причине использования других ресурсов кроме учебников.

Немаловажным является и психологическое благополучие как детей, так

и родителей. Не секрет, что в условиях изоляции может возникать чувство одиночества и безысходности, панические атаки, могут обостряться конфликты. Поэтому крайне важно, чтобы родители, несущие ответственность за своих несовершеннолетних детей, могли понять их психологическое состояние, адекватным образом на него отреагировать.

Общение с ребенком и понимание его психологического состояния

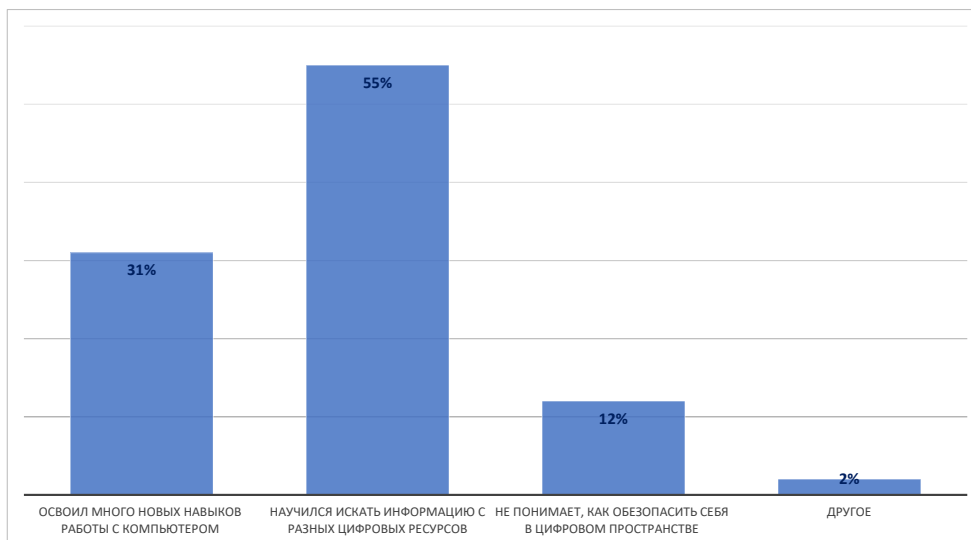
Как можно увидеть из диаграммы, 46% процентов родителей находят достаточно времени для общения со своими детьми и понимает их эмоциональное состояние. 21% респондентов не в полной мере удовлетворены качеством своего общения с детьми, 20% испытывают трудности в распознавании и понимании психоэмоционального состояния своих детей в условиях дистанционного обучения. Грустно видеть, что 13% всех родителей не могут найти достаточно времени для эмпатийного взаимодействия со своими детьми для их поддержки и воодушевления.

БЛОК ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ

Один из самых важных вопросов: что вынес ребенок из дистанционного обучения, каковы его успехи или каковы его трудности, определили несколько критериев:

- освоил много новых навыков работы с компьютером;
- научился искать информацию с разных цифровых ресурсов;
- не понимает, как обезопасить себя в цифровом пространстве;
- другое.

Успехи или трудности ребенка

Как видно из диаграммы, большая часть ответивших родителей порадовалась тому, что их дети узнали, как находить информацию из разных источников (55%). Еще треть родителей отметила, что дети освоили много новых навыков работы с компьютером (31%). Однако 12% обучающихся, со слов респондентов, не понимает, как обезопасить себя в цифровом пространстве, и это вызывает обеспокоенность и наталкивает на мысль о необходимости создания дополнительных курсов или подразделов в учебных планах по информатике, посвященных цифровой безопасности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рассмотренные со слов респондентов данные позволяют сделать вывод о том, что:

- обучающиеся в условиях дистанционного обучения в целом усваивают учебный материал (95%), хотя полное усвоение наблюдается у 47% обучающихся, частичное усвоение у 48% обучающихся;
- мотивация к учебе повысилась у 59% обучающихся, где ответы разделились на «да» и «скорее да, чем нет»;
- успеваемость у обучающихся осталась без изменений отметили 49% респондентов, улучшилась - 31%, ухудшилась - 20%;
- оценили работу учителя на «отлично» и «хорошо» 83% респондентов;
- наибольшие трудности обучающимся доставляют такие виды работ, как самостоятельная работа (27%), вычислительные навыки (25%), создание творческих работ (20%);
- трудности при дистанционном обучении составляют отсутствие интернета или слабый интернет (43%), отсутствие компьютера (20%) и несамостоятельность ребенка (20%);
- у обучающихся на выполнение

учебных заданий используется до 30 минут времени (46%), до 45 минут отметили 30% респондентов;

- наибольший объем заданий обучающиеся получают по математике - 33% респондентов, казахскому языку и литературе - 16%, русскому языку и литературе - 15%, английскому языку - 14%, история - 8% респондентов;
- наиболее эффективная и удобная электронная платформа, используемая респондентами - Kundelik.kz (40%) и Bilimland (35%);
- часто используемые способы обратной связи отмечены чат-мессенджеры (59%), Kundelik.kz (14%);
- готовность обучающихся к дистанционному обучению составила 56%, когда ответы подразделились на «да», «скорее да, чем нет». Но следует отметить разница не большая по готовности и неготовности (43%);
- в условиях дистанционного обучения родители оказывают поддержку своим детям (91%), из них активно поддерживают 46%, поддерживают по мере возможности 45% родителей;
- детям не комфортно обучаться дистанционно (45%);
- наблюдаются следующие изменения у детей - они стали более самостоятельные (17%), более ответственные (12%), но вместе с тем у детей нарушился режим дня (15%);
- снижение психологических нагрузок в общении родителей с педагогами отметили 50% респондентов;
- активность детей в условиях дистанционного обучения отметили 63% респондентов, которые указали следующие причины: каждое задание проверяется учителем и усилился контроль со стороны взрослых;
- 46% родителей находят достаточно времени для общения со своими детьми и понимает их эмоциональное состояние. 21% респондентов не в пол-

ной мере удовлетворены качеством своего общения с детьми, 20% испытывают трудности в распознавании и понимании психоэмоционального состояния своих детей в условиях дистанционного обучения;

- дети успешно находят информацию из разных источников (55%) и освоили много навыков работы с компьютером (32%).

Результаты социологического опроса родителей продемонстрировали, обучение, проходившее в дистанционном режиме, можно считать эффективным по нескольким основным причинам:

- полное и частичное усвоение учебного материала;
- повышение успеваемости либо успеваемость без изменений;
- готовность обучающихся к дистанционному обучению;
- качественные изменения в поведении детей: самостоятельность, от-

ветственность;

- поддержка родителей;
- достаточно высокая оценка работы учителей;
- активность обучающихся;
- развитие навыков работы в дистанционном режиме.

Но в то же время необходимо отметить некоторые вопросы, требующие внимания и решения:

- нарушился режим дня у обучающихся;
- большой объем учебных заданий по ряду предметов;
- отсутствие интернета или слабый интернет, отсутствие компьютера;
- неготовность обучающихся к определенным видам работ, таких как самостоятельная работа, работа с вычислительными навыками, творческие работы;
- комфортность дистанционного обучения.

А.К. МҰХАМЕДЖАНОВА

«АТА-АНАЛАР» САНЫ БОЙЫНША ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

*Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан*

A.K. MUKHAMEDZHANOVA

RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH BY CATEGORY «PARENTS»

*Y. Altynsarin National Academy of Education,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Аңдатпа. Білім беру процесінде оқытудың инновациялық түрлері белсенді қолданылады, атап айтқанда мультимедия, жаңа мыңжылдықта қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне жауап беретін білім берудің жаңа бағыттары қалыптасуда. Қашықтықтан оқытудың өзекті мәселелерін анықтау мақсатында қашықтықтан оқыту форматында оқитын балалардың ата-аналары арасында социологиялық зерттеу жүргізілді. Зерттеу нәтижелері мақалада көрсетілген

Түйін сөздер: қашықтықтан оқыту, социологиялық зерттеулер, білім деңгейі, оқуға деген мотивация

Abstract. In the process of education, innovative forms of education are actively using, in particular multimedia, new directions of education are being formed that meet the needs of modern society in the new millennium. In order to identify the topical problems of distance learning, a sociological study was conducted among the parents of children studying in a distance learning format. The research results are presented in the article

Key words: distance learning, sociological research, level of education, motivation for learning.

К.Р.КАЛКЕЕВА¹, А. Н. МУКУШЕВА², Ә. Б. БОЛАТХАН³

¹Евразийский Национальный Университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан. E-mail: kalkeevatamara@mail.ru

²Национальная академия образования им. И. Алтынсарина,
г. Нур-Султан, Казахстан. E-mail: Mukusheva.alma@mail.ru

³Евразийский Национальный Университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан. E-mail: bolatkhanasel@mail.ru

К ВОПРОСУ ОБ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОМ КОМПОНЕНТЕ В СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье анализируются изменения в психодидактике постмодерна, требования к учебнику, включая исследовательскую составляющую, обобщаются основные положения, поставленные в учебнике в разное время, на основе трудов ученых. Изменение содержания современного образования повышает возможность интеграции содержания различных учебников в классе, формирования у обучающегося исследовательских навыков.

Ключевые слова: информационное пространство, межпредметная интеграция, сквозным темам, развитие исследовательского компонента.

ВВЕДЕНИЕ

Широко известно, что современная парадигма образования требует от школы перестать выполнять только функции «склада готовых знаний». XXI век требует от образованных людей таких способностей, как самостоятельно ориентироваться во всех видах обширной информации, решать многочисленные задачи экономического и гражданского поведения. Это значит, что современное общество ожидает от каждого ученика самостоятельного исследовательского мышления, умения разбираться в ситуации и находить решение [1].

В ситуации отхода от «знаниево-центрической» модели к компетентностно-ориентированному обучению, направленному на самосовершенство-

вание, саморазвитие, личностный рост учащихся, резко возрастают требования к примерным школьным программам и учебникам. Являясь основными носителями содержания, школьные учебники призваны играть особую роль в развитии у школьников исследовательских и творческих способностей. Современные учебники должны не только вооружать учащихся суммой знаний, но и прививать им умения их самостоятельного приобретения, но зачастую с подобной функцией они не справляются.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Основная цель исследования – провести краткий экскурс в содержание учебников до современного периода обновленного содержания образова-

ния на предмет исследовательского компонента и предложить пути совершенствования.

Для этого были поставлены следующие задачи:

- охарактеризовать основные психологические отличия детей современности, особенности организации образовательного процесса в среде с множеством возможностей;

- рассмотреть деятельностный подход в образовательной программе компетентностно-ориентированного обучения;

- произвести краткий анализ мнений экспертов относительно содержания школьных учебников 90-х годов и постмодерна;

- рассмотреть межпредметную интеграцию как важное направление совершенствования современных учебных программ в контексте исследовательского компонента.

МЕТОДОЛОГИЯ

В качестве основных методов в исследовании использовались как общенаучные аналитические методики, так и ряд методов, характерных непосредственно для проведения исследований по педагогике и учебниковедению, в том числе базирующихся на системном подходе. Совокупность методов включает в себя анализ различного рода источников и аналитических материалов, синтез информации, сопоставление данных, статей представителей экспертного сообщества.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Окружающий нас мир стремительно меняется, жизнь, становясь все более динамичной, протекает в информационном пространстве. Изменяется, как отмечает Д.И. Фельдштейн, пространство детства. «Уже с преддошкольного

возраста ребенок попадает совсем в иное пространство, чем его сверстник 20-летней давности. Это не просто другой мир, а другое восприятие им этого мира. Широко открытое, благодаря Интернету и ТВ, пространство, возможность находиться сразу в нескольких временных, исторических, географических, этнокультурных и других пространствах...» [2].

Так, многие педагоги отмечают, что современные дети отличаются от детей «нецифрового» века. Они не боятся работать с электронными устройствами, интуитивно овладевая приемами манипулирования разнообразными гаджетами. Школьные уроки, которые предполагают последовательное, подробное изложение материала на уроках в начальной школе, знакомство учеников с алгоритмами действия и только после этого предоставление возможности действовать самостоятельно, уже не так воспринимаются детьми. Пока учитель медленно и логично разворачивает свою мысль, дети решают проблему и получают результат, который, по мнению учителя, должен был получиться только к концу урока. Пока учитель информатики объяснял детям алгоритм написания компьютерной программы для управления фигурками «Лего», дети эту программу написали, разобравшись в проблеме быстро и легко. Как отмечает Строкина Т.А. «...водораздел между детьми, с рождения живущими в мире информационных технологий и воспринимающими их как неотъемлемую часть реальности, и детьми, воспринимающими информацию так же, как старшее поколение, проходит на уровне 8-9-х классов. Подрастает поколение детей, которое с информацией работает по-новому, спокойно воспринимая многомерное ее строение, постоянное движение по гиперссылкам».

Им не требуется линейное восприятие информации, затем ее свертывание и переструктурирование в сознании с дальнейшим ее развертыванием при изложении. Дети воспринимают информацию объемно. Не зря в постмодерне появилась мысль о ризомности усваиваемого знания, положенного в основу картины мира, и соответственно - организации образовательного процесса в среде с множеством возможностей [3].

Педагоги также отмечают, что учащиеся младших классов успешнее работают группами, а не индивидуально. Начинать познание с «улавливания» практических проблем, перевода их в учебно-практические, а позже в учебные, затем выявлять необходимые для решения этих проблем знания и способы деятельности для подрастающего поколения гораздо более привычно, чем внимательно слушать учителя, усваивая ту информацию, которую он пытается сообщить.

Психологические особенности современных детей такие, как формирование «клипового мышления», «мозаичной картины мира» приводят к невозможности воспринимать большой по объему текст, в котором автор излагает учебный материал путем постепенных логических переходов, двигаясь от близкого к далекому, от простого к сложному. Для того чтобы быть успешно воспринятым, текст должен быть кратким, но в то же время емким - в чем-то схожим с текстом энциклопедии - дающим полное и точное описание явления, предмета, события.

Таким образом, мы видим, что возникли совершенно иные реалии педагогического процесса, обусловленные изменением психологии восприятия, переработки и использования информации современными детьми. Эффект полной погруженности процесса об-

учения в информационное пространство порождает проблемы мотивации к обучению в школе, когда привычные стимулы морально устарели. В этой связи возникает необходимость формирования у учащихся компетенций – знаний, которые «не будут лежать в памяти мертвым грузом», а будут применяться повсеместно.

Кроме этого, одним из главных вызовов является преобладание тенденции экономической, политической и информационной интеграции, что требует от школы, где формируется мировоззрение выпускника, немедленной предметной, межпредметной, межтеменной и метапредметной интеграции, которая позволит избежать предметной разобщенности, фрагментарности в системе взглядов учащихся.

Безусловно, эти тренды в психодидактике требуют адекватного построения процесса обучения, изменения его цели, содержания, методов, форм и средств, в том числе и характера учебника, как важнейшего средства обучения [4].

Результаты проводимых за последние два десятилетия международных сравнительных исследований вызвали широкий диапазон оценок со стороны экспертов. Независимые исследования показали, что наши школьники лучше учащихся многих стран выполняют задания репродуктивного характера, отражающие овладение предметными знаниями и умениями. Однако их результаты ниже при выполнении заданий на применение знаний в практических, жизненных ситуациях, содержание которых представлено в необычной, нестандартной форме, в которых требуется провести анализ данных или их интерпретацию, сформулировать вывод или назвать последствия тех или иных изменений.

Возникает необходимость изменить характер учебного процесса и способности деятельности учащихся. Поэтому в новой программе раскрывается деятельностный подход Д. Дьюи, который реализуется через активное исследовательское обучение. Основными принципами этого подхода стали следующие:

- учет интересов учащихся;
- учение через обучение мысли и действию;
- познание и знание – следствия преодоления трудностей;
- свободная творческая работа и сотрудничество.

Деятельностный подход в программе реализуется через моделирование и анализ жизненных ситуаций, использование активных и интерактивных методик, участие в проектной деятельности, владение приемами исследовательской деятельности, вовлечение учащихся в игровую, оценочно-дискуссионную, рефлексивную деятельность, а также проектную деятельность, обеспечивающие свободный поиск эффективного, отвечающего индивидуальности ребенка подхода к решению задачи [5].

Также следует отметить, что в ситуации отхода от «знаниевоцентрической» модели к компетентно-ориентированному обучению, направленному на самосовершенствование, саморазвитие, личностный рост учащихся, резко возрастают требования к примерным школьным программам и учебникам. Являясь основными носителями содержания, школьные учебники призваны играть особую роль в развитии у школьников исследовательских и творческих способностей. Современные учебники должны не только вооружать учащихся суммой знаний, но и прививать им умения их самостоятельного приобретения, но зачастую с подобной функцией

они не справляются.

Учебник должен быть научным по содержанию и доступным по форме. И.П. Костенко обнаружил, что учебники прошлого «не доступны для понимания. Это свойство имманентно в нынешних учебниках и не зависит от способности обучающихся. Установлено, что в среднем усваивается только 0,1 часть материала учебника; не умеют работать с учебником 90,3% студентов, 50% студентов пользуются только конспектами» [6].

Как отмечал в своих работах И.Я. Лернер, большинство школьных учебников 90-х годов являются носителями систематизированных знаний, не способствующих формированию творческого мышления, выработке познавательных способностей учащихся [7].

Реализация этой задачи стала возможна при включении в дидактический аппарат учебника системы вопросов и заданий практико-ориентированного характера, реализующих частично-поисковый и исследовательский методы обучения. Именно в процессе исследовательской деятельности формируются познавательные способности учащихся, развиваются качества личности, обеспечивающие личностный рост, самосовершенствование и саморазвитие. И именно учебник должен способствовать раскрытию интеллектуальных и творческих способностей учащихся [8]. По мнению А. И. Власенкова, школьный учебник способствует развитию познавательных, в том числе исследовательских, способностей учащихся лишь в том случае, когда в нем присутствуют задания и вопросы, направленные на развитие определенных мыслительных операций учащихся, таких как сравнение, обобщение, противопоставление, группировка, классификация и т.д. Кроме того, учебник должен быть ориенти-

рован на применение методов и приемов, способствующих активизации познавательной деятельности учащихся, развитию их инициативности, самостоятельности, творческого потенциала [9].

Важным направлением совершенствования современных учебных программ в контексте исследовательского компонента является межпредметная интеграция. Эксперты Юнеско заявили, что «... существует значительная опасность того, что в условиях цифровой образовательной среды ограничение предметными основами приведет к су-

жению гуманистической функции образования, акцент будет сделан на технических навыках и количественной оценки прогресса успеваемости. Учебные программы должны быть все более интегрированными и основываться на темах и проблемах, которые позволят нам научиться жить в мире и согласии на нашей общей планете» [10].

Исследование, предпринятое в данном направлении, показало, что в плане интеграции предстоит большая работа, так как текущее положение дел далеко от желаемого (рис.1).

Рисунок 1. Текущее и желаемое положение интегрируемого обучения

РЕЗУЛЬТАТЫ

Нами предложен ряд вариантов возможной интеграции наиболее по-

граничных предметов, один из которых представлен на рис.2

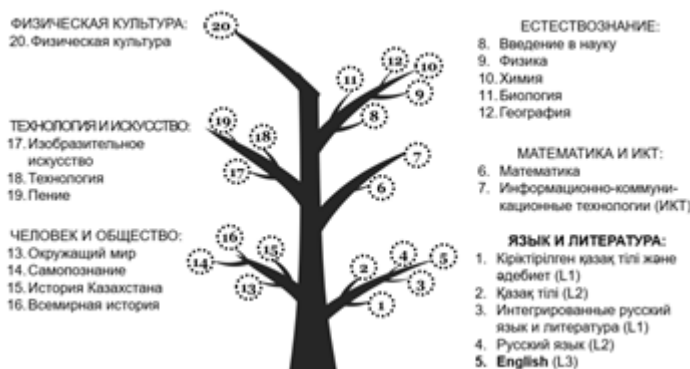

Рисунок 2. Вариант интеграции школьных предметов

Развивая данную тему, был также разработан пример сквозных тем во 2 классе по интегрированному направлению «Язык и литература» (Табл.1)

Қазақ тілі	Русский язык	English
1 Өзім туралы	Все обо мне	All about me
2 Менің отбасым мен достарым	Моя семья и друзья	My family and friends
3 Менің мектебім	Моя школа	My school
4 Менің тугам өлкем	Мир вокруг нас	The world around us
5 Денің саудың жаны сау	В здоровом теле - здоровый дух	Health and body
6 Салт дәстүр және ауыз әдебиеті	Традиции и фольклор	Traditions and customs
7 Қоршаған орта	Окружающая среда	The natural environment
8 Саяхат	Путешествие	My holidays and travel

Очевидно, что предложенный подход межтемной и межпредметной интеграции имеет массу преимуществ:

- для ученика: сокращается объем учебной информации, представляемой учителем во время уроков; уменьшается количество домашних заданий; создаются условия для меньшего времяпровождения за компьютером в связи с дистанционным обучением; повышается качество и посильность материала в связи с усилением внутри- и межпредметных связей (усиление «принципа спиральности»);
- для учителя: более продуктивное взаимодействие с другими учителями; повышается воспитательный потенциал учебного материала благодаря «сквозным темам» (ценностное обучение); реализуются важные прин-

ципы обновленного содержания образования: спиральность, холистический взгляд на содержание и др. [11]

Безусловно, от учителя интегративное преподавание потребует больше времени и исследовательско-творческой подготовки к урокам.

ВЫВОДЫ

Таким образом перед экспертно-педагогическим сообществом Казахстана стоит важная проблема дальнейшего совершенствования образовательных программ, в том числе и в плане развития исследовательского компонента. Наибольшим потенциалом в этом смысле обладает интеграция учебных программ, так как именно этот прием позволяет повысить эффективность компетентностного обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Строчкина Т.А. Актуальные аспекты построения содержания образования, способствующие формированию исследовательской культуры у младших школьников // <https://infourok.ru/aktualnie-aspekti-postroeniya-soderzhaniya-obrazovaniya-sposobstvuyuschie-formirovaniyu-issledovatel'skoy-kulturi-u-mladshih-shko-2071686.html>
2. Фельдштейн Д.И. Проблемы педагогических наук в XXI в. // Педагогика. – 2013. – №1
3. Иванова С.В. Проблемы развития дидактических систем: философско-методологический аспект. - М.: ФГНУИТИП РАО, Издательский центр ИЭТ, 2012.
4. Осоловская И.М. Учебники нового поколения: поиск дидактических решений // Отечественная и зарубежная педагогика. 2014. №4 (19). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchebniki-novogo-rokoleniya-poisk-didakticheskikh-resheniy> (дата обращения: 15.02.2021).
5. Казахстанский республиканский информационно-методический журнал «Открытая школа» №6 (157), август 2016.
6. Костенко И.П. Вузовские учебники математики: узел проблем // Педагогика. – 2005. -

№ 9. – С. 98-109.

7. Лернер И.Я. О дидактических основаниях построения учебника. Проблемы школьного учебника // Теория и практика создания школьных учебников: сб. ст. Вып. 20 / сост. Г. А. Молчанова. – М.: Просвещение, 1991. – С. 18–26

8. Власенков А.И. Развивающее обучение русскому языку (IV–VIII классы): пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1983. – 208 с.

9. Шимлина И.В., Суворова Л.Б. Анализ школьных учебников по курсу «география Казахстана» с позиции возможности их использования для формирования опыта исследовательской деятельности учащихся // Наука и школа. 2017. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-shkolnyh-uchebnikov-po-kursu-geografiya-kazahstana-s-pozitsii-vozmozhnosti-ih-ispolzovaniya-dlya-formirovaniya-opyta> (дата обращения: 16.02.2021).

10. Доклад ЮНЕСКО «Образование мира после COVID: 9 идей для действий общества» // 22.06.2020 г. - С. 17-18

11. К.К.Райхановна, Б.Ә.Болатханқызы. Қашықтан оқытудағы білім беру процесіндегі өзгерістер мен ерекшеліктер «COVID-19 пандемиясы жағдайындағы орта білім: алғашқы тәжірибе мен түйткілді мәселелер». // Республикалық ғылыми-практикалық онлайн конференциясының материалдары. – Нұр-Сұлтан: «Таңбалы» баспасы, 2020. – 39-41 бет.

К. Р. КАЛКЕЕВА¹, А. Н. МУКУШЕВА², Ә.Б. БОЛАТХАН³

БІЛІМ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК КОМПОНЕНТ ТУРАЛЫ

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан. E-mail: kalkeevatomara@mail.ru

²Ф.ғ.к., Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан. E-mail: Mukusheva.alma@mail.ru

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан. E-mail: bolatkhanasel@mail.ru

K.R. KALKEYEVA¹, A. N. MUKUSHEVA², A. B. BOLATKHAN³

ON THE QUESTION OF THE RESEARCH COMPONENT IN THE CONTENT OF EDUCATION

¹L.N. Gumilev Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan. E-mail: kalkeevatomara@mail.ru

²Y.Altynsarin National Academy of Education,
Nur-Sultan, Kazakhstan. E-mail: Mukusheva.alma@mail.ru

³L.N. Gumilev Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan. E-mail: bolatkhanasel@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада оқулықтың мазмұны да, оқулыққа қойылатын талаптың да, соның ішіне зерттеушілік компонентінің де өзгергендігі туралы айтылып талдау жасалған. Әр уақыттың оқулыққа қойылған негізгі ұстанымдарын ғалымдар еңбектері негізінде ой тұжырым қорытылады. Одан әрі заманауи білім мазмұнының өзгеруі сыныптағы әр түрлі оқулықтар мазмұнын кіріктіруге, білім алушының зерттеушілік дағдысын қалыптастыруға мүмкіндіктің жоғарлайтындығын зерттеушілер дәлелді түрде көрсетеді.

Түйін сөздер: ақпараттық кеңістік, пәнаралық интеграция, ауыспалы тақырыптар, зерттеу дағдысын дамыту.

Abstract. The article analyzes the changes in both the content of the textbook and the requirements for the textbook, including the research component, and summarizes the main positions of each time based on the work of scientists. Further changes in the content of modern education indicate that the ability to integrate the content of various textbooks in the classroom increases, and the student's research skills are formed.

Keywords: information space, cross-curricular integration, cross-cutting topics, development of the research component.

А.Е. КРУШЕВА*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,**Нұр-Сұлтан, Қазақстан**E-mail: jan_ayagoz@mail.ru*

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аннотация. Мақалада танымдық іс-әрекеттің мәні және оны мектеп білімінің жоғарғы сатысында жүзеге асырудың ерекшеліктері ашылды. Танымдық іс-әрекет факт және құбылыс ретінде процессуалдық, жүйелік, құндылық және тиімді аспектілерде қарастырылады. Танымдық іс-әрекеттің оқу процесінің құрылымымен және іс-әрекеттің жалпы құрылымымен байланысы анықталды. Жоғары сынып оқушыларының жас ерекшеліктері анықталды және жоғары сыныптарда танымдық іс-әрекеттің тиімділігін арттыру жолдары көрсетілді.

Түйін сөздер: таным, танымдық іс-әрекет, танымдық іс-әрекет процесс ретінде, танымдық іс-әрекет жүйе ретінде, танымдық іс-әрекет құндылық ретінде, нәтижесінде танымдық іс-әрекет, жоғары сынып оқушылары.

КІРІСПЕ

Жоғары сынып оқушыларында қалыптасқан білім, білік және жеке қасиеттер жүйесі «ашық» болуы керек, яғни оларға осы білім мен дағдыларды толықтыруға және өзгертуге, сондай-ақ өнімді ойлауға мүмкіндік беру керек. Бұл мәселені сәтті шешуге мектептегі оқу процесінің жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттыруға бағытталуы арқылы қол жеткізуге болатындығы анық. Сондықтан, осы мақалада жалпы танымдық іс-әрекеттің мәні және оны жоғары сынып оқушыларының жүзеге асыру ерекшеліктері ашылады.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Танымдық іс-әрекетті жүзеге асырудың әртүрлі аспектілеріне назар

аудару оны әртүрлі аспектілерде қарастыруға мүмкіндік береді, атап айтқанда: «танымдық іс-әрекет процесс ретінде», «танымдық іс-әрекет жүйе ретінде», «танымдық іс-әрекет құндылық ретінде» және «танымдық іс-әрекет нәтиже ретінде».

Танымдық іс-әрекеттің процедура-лық сипаты «таным» феноменін ашады, ол ғылыми әдебиеттерде «ойлау кезіндегі шындықты бейнелеу және көбейту процесі» ретінде анықталады; шындықты табу мақсатында тәжірибе немесе тәжірибенің сенсорлық мазмұнын ассимиляциялау; нәтижесінде жаңа білім пайда болатын тақырып пен объектінің өзара әрекеттесуі» [4, 476 Б.]. Шын мәнінде, таным-бұл адамның білімді игеруі мен меңгеруін қамтамасыз ететін психикалық рефлексия процесі. Таным

сезім, қабылдау, зейін, бейнелеу, есте сақтау, ойлау, қиял және сөйлеу сияқты психикалық процестер арқылы жүзеге асырылады. Таным процесінде жинақталған білімге негізделген және қоршаған шындық ұғымдары мен құбылыстарының одан әрі дамуын болжауға мүмкіндік беретін форсайт, қиял, түйсігі сияқты ақыл-ой іс-әрекетінің формалары қатысады.

Ғылыми әдебиеттерде танымдық іс-әрекетті анықтауға әртүрлі көзқарастар бар. «Танымдық іс-әрекет» терминінің мазмұны В.А. Слостениннің оқу құралында жақсы ашылған деп санаймыз. Ол, атап айтқанда, былай деп жазады: «танымдық іс – әрекет-бұл сенсорлық қабылдау, теориялық ойлау және практикалық іс-әрекеттің бірлігі. Ол әр өмірлік қадамда, барлық іс-шаралар мен әлеуметтік қатынастарда жүзеге асырылады ... (өнімді және әлеуметтік пайдалы еңбек, құндылыққа бағдарланған және көркем эстетикалық қызмет, қарым-қатынас), сондай-ақ оқу процесінде әртүрлі пәндік-практикалық әрекеттерді орындау арқылы (эксперимент, дизайн, зерттеу мәселелерін шешу және т.б.)» [5, 147-бет].

Танымдық іс-әрекеттің процедуралық аспектісін В.С. Мухина дәл байқайды. Сонымен қатар, ол баланың танымдық әрекетін «өзін-өзі өзгерту» деп санайды. Ол мыналарға назар аударады: «бала тек білімді ғана емес, сонымен бірге осы білімді игеруді де үйренеді. Бала өзін-өзі өзгертуге бағыттайды-ол өзінің мәдениетіне тән қызметтік және ақыл-ой әрекеттерінің қажетті әдістерін игереді. Рефлексия арқылы ол өзін бұрынғы және қазіргі өзін салыстырады. Жеке өзгеріс жетістіктер деңгейінде байқалады және анықталады. Танымдық іс-әрекет процесінде ең маңыздысы – бұл өзін-

өзі көрсету, жаңа жетістіктер мен болған өзгерістерді бақылау» [2, 327-328 б].

Танымдық іс-әрекеттің процедуралық аспектісі П. И. Пидкасистый студенттердің нақты білім мен дағдыларды игеріп қана қоймай, сонымен бірге игерілген мазмұнға қатысты нақты іс-әрекеттерді игеретінін анықтады. Сонымен қатар, ол танымдық іс-әрекеттің келесі компоненттерін процесс ретінде ажыратады: оқушының танымдық мәселені, жалпы және жеке (оқу жағдайының құрылымындағы мақсатты таңдау, тапсырманы көру қабілеті); мәселені шешуге әкелетін іс-әрекеттің барабар тәсілдерін таңдау, анықтау және қолдану (оны шешу жолдары мен құралдарын таңдау мүмкіндігі); қойылған тапсырманың табылған және қолданылған тәсілдермен шешіле ме, жоқ па, соны бақылау (қадағалау) операциясын орындау (меңгерілген білім мен дағдыларды есепті шешуді практикалық іске асыру процесінде қолдана білу) [3, 261-б.].

НӘТИЖЕЛЕРІ

Сонымен, танымдық іс-әрекеттің процедуралық аспектісі-бұл жерде ойлау процестерінің болуы, оның көмегімен студенттер оқу барысында практикалық әрекеттерді мақсаттарына сәйкес реттейді. Табиғатта саналы және мақсатты бола отырып, бұл ойлау процестері студенттердің білімді, дағдыларды және іс-әрекет тәсілдерін игеруге деген белсенді көзқарасын білдіреді. Басқаша айтқанда, танымдық іс-әрекетті оқу мәселесін шешуде көрінетін және белгілі бір ретпен жүретін ойлау бағыты ретінде қарастыруға болады.

Оқушының танымдық іс-әрекеті – бұл оқу танымы, оның механизмі, ең алдымен, ойлау болып табылады. Оқу

танымының процесі талдау, синтез, абстракция, нақтылау және жалпылау сияқты операцияларды қолдану арқылы жүзеге асырылады. Нақты оқу міндеттерін шешу үшін қажетті арнайы әрекеттер мен операцияларды таңдау танымдық іс-әрекеттің нақты жағдайларына сәйкес жүзеге асырылады.

Оқу міндеттерін шешу оқушылардың танымдық іс-әрекетінің ажырамас бөлігі болып табылады. Оқу мәселесінің маңызды сипаттамасы-студенттердің оқу тапсырмаларының белгілі бір класын шешудің жалпыланған тәсілдерін игеруі, оларды шешу игерілген әрекеттер мен операциялар арқылы жүзеге асырылады.

Жүйе ретінде танымдық іс-әрекеттің тағы бір құрылымдық компоненті ретінде зерттеушілер бақылау мен бағалау әрекеттерін ажыратады. Педагогика мен психологияда кез-келген әрекеттің бақылау мен бағалаудың тиісті тетіктері болған кезде ғана реттелетіні негізделген. Сонымен қатар, әрекеттер мен операциялардың орындалуын бақылау танымдық іс-әрекеттің жалпы құрылымында кері байланыс құралы болып табылады.

Көптеген авторлар оқушылардың танымдық іс-әрекетінің құндылық аспектісінің болуын көрсетеді. Мысалы, Г. И. Щукинаның пікірінше, танымдық іс-әрекеттің құндылық жағы ол жүзеге асыратын функцияларда көрінеді. Осыған сәйкес ол танымдық іс-әрекеттің келесі функцияларын ажыратады: оқушыларды біліммен, шеберлікпен, дағдылармен қаруландыру; оқушылардың дүниетанымын, адамгершілік, идеялық-саяси, эстетикалық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал ету; олардың танымдық күштерін, жеке білімін, тәуелсіздігін, танымдық қызығушылығын дамыту;

оқушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін анықтау және іске асыру; ізденіс және шығармашылық іс-әрекетке баулу [7].

Жоғарыда аталған авторлардың ұстанымымен келісе отырып, В.А. Сластенин және И. Ф. Исаев танымдық іс-әрекеттің құндылықтарында үш деңгейді ажыратады: жеке, топтық және әлеуметтік. Танымдық іс-әрекеттің жеке құндылығы әлеуметтік-психологиялық білім ретінде әрекет етеді, онда танымдық іс-әрекет субъектісінің мақсаттары, мотивтері, көзқарастары, мұраттары және басқа да дүниетанымдық сипаттамалары, олардың жиынтығында оның құндылық бағдарларының жүйесін құрайды. Олар топтық құндылықтарды белгілі бір оқу пәндері шеңберіндегі оқушылардың танымдық іс-әрекетін реттейтін және бағыттайтын идеялар, тұжырымдамалар, нормалар түрінде ұсынады. Танымдық іс-әрекеттің әлеуметтік құндылығы, осы авторлардың пікірінше, қоғамдық санада көрінетін әртүрлі әлеуметтік жүйелерде жұмыс істейтін құндылықтардың сипаты мен мазмұнын көрсетеді [5].

Сонымен, танымдық іс-әрекеттің құндылықаспектісі білім беру процесіне қатыса отырып, студенттер әлеуметтік тәжірибені, білім мен дағдыларды игереді, олардың көзқарастары, дүниетанымдары мен сенімдері қалыптасады. Нәтижесінде олардың мінез-құлқы, қасиеттері мен жеке қасиеттері өзгереді. Басқаша айтқанда, танымдық іс-әрекет процесінде болып жатқан даму студенттердің жеке басын айтарлықтай өзгертеді, олардың әлеуметтенуін қамтамасыз етеді.

Жалпы алғанда, оқушылардың танымдық іс-әрекетінің негізгі нәтижесі ретінде материалдандырылған мақсаттар, пәндік іс-әрекеттер, операциялар, адамның қабілеттері мен мүмкіндіктері

қарастырылуы керек. Танымдық іс-әрекеттің нәтижесі психиканың ішкі неоплазмалары және мотивациялық, семантикалық және құндылық жоспарларындағы белсенділік болып табылады. Сонымен қатар, тұрақты қызығушылықта, жағымды эмоцияларда және оқу танымына араласуда көрінетін оқушының мінез-құлқы танымдық іс-әрекеттің нәтижесі ретінде қарастырылуы керек. Осыған байланысты Е.О. Емельяноваға жүгінген жөн, ол танымдық іс-әрекетті нәтиже ретінде қарастыра отырып, «білім, іскерлік, дағдылар, іс-әрекет әдістері өнім ретінде әрекет етеді, осы іс-әрекеттің нәтижелері кейіннен танымдық іс-әрекетті жүзеге асыруға жағдай жасайды». Әрі қарай: «білім жинақталғанда оқушылардың ой-өрісі кеңейеді, олардың әлемді түсінуі кеңейеді, істі білумен танымдық іс-әрекетті жүзеге асыру мүмкіндігі артады, яғни жоспарлы, мақсатты және тиімді; ...оқушылардың танымдық іс-әрекет пәнінің мазмұнын игеруіне қарай оның нәтижесі жақсарады» [1, 70 б.].

Осылайша, танымдық іс-әрекет-бұл оқу процесінің құрылымымен және іс-әрекеттің жалпы құрылымымен байланысты болатын тұтас процесс. Танымның жетекші формасы ретінде танымдық іс-әрекет – бұл сенсорлық қабылдаудың, теориялық ойлаудың және оқушылардың практикалық іс-әрекеттерінің бірлігі. Оқушылардың танымдық іс-әрекетінде таным пәні туралы білім жүзеге асырылады: оның мәні, мақсаттары, міндеттері, әдістері, тәсілдері және ұйымдастыру әдістері. Танымдық іс-әрекеттің сәттілігі оқушылардың жеке ерекшеліктерімен және тиісті дағдыларымен қамтамасыз етіледі.

Оқушылардың танымдық іс-әрекеті

туралы тұтас көзқарас оны төрт аспект бойынша қарастыру арқылы қамтамасыз етіледі («танымдық іс-әрекет процесс ретінде», «танымдық іс-әрекет жүйе ретінде», «танымдық іс-әрекет құндылық ретінде» және «нәтижесінде танымдық іс-әрекет»), олардың әрқайсысы оны жүзеге асырудың әртүрлі аспектілеріне назар аударады. Осыған сәйкес танымдық іс-әрекет пәндік мазмұнды игеруге, танымның жалпы және нақты әдістерін игеруге бағытталған және оқушылардың ақыл-ой мен адамгершілік дамуын қамтамасыз ететін, оларды таным процесінің белсенді субъектілері ретінде қалыптастыратын оқушылардың мотивациялық әрекеті ретінде анықталады.

Мектептегі білім берудің жоғарғы сатысында танымдық іс-әрекеттің ерекшелігі жоғары сынып оқушыларының жас ерекшеліктерімен, сондай-ақ олардың жеке даму заңдылықтары мен динамикасымен анықталады. Осы ерекшеліктерді ашып, аға мектеп жасы жеке дамудың тәуелсіз кезеңі ретінде қарастырылатындығын айту керек. Жаңа өмір сүру және қызмет ету шарттары үлкен мектеп оқушыларының қоғамдағы жағдайын айтарлықтай өзгертеді: оларға ересектер сияқты бірдей талаптар қойылады. Бұл жаста мектеп оқушылары қабілеттерін белсенді дамытады, мінезі мен дүниетанымы анықталады. Жасөспірім кезіндегі қарама-қайшылықтармен байланысты ішкі қақтығыстар едәуір дәрежеде тегістеледі. Сонымен қатар, елеулі жеке өзгерістерге, жоғары сынып оқушыларының сұраныстарына, мүдделеріне, ұмтылыстарына және көкжиектеріне байланысты проблемалар бар. Бұл орта мектеп оқушысы өмірінің эмоционалды жағына әсер ететіні анық.

Жоғары мектеп жасына тән сипат жүйелі және сыни ойлау болып табылады. Бұл, атап айтқанда, орта мектеп оқушылары мұғалімдер мен айналасындағылар ұсынған мәлімдемелер мен дәлелдерді талап ететіндігінде көрінеді. Олар даудамайға қатысуға, тапқыр сөздерге, әдемі сөз тіркестеріне және ойларды білдірудің өзіндік формасына деген құштарлықпен сипатталады.

Мұның себебі, психологтардың пікірінше, жоғары мектеп оқушыларының жадын жақсарту, есте сақтау тәсілдерінің айтарлықтай өзгеруі. Аға оқушының танымдық қабілеттері анағұрлым таңдаулы және тұрақты бола бастайды деп саналады, ал оқытудың мотивтері мектеп өмірінің жағдайымен емес, олардың мүдделерінің перспективаларымен анықталады.

Жоғары мектеп жасында құндылық бағдарлары ерекше мәнге ие болады. Тәуелсіз өмірдің табалдырығында, өмірдің әртүрлілігін түсіну жағдайында жоғары сынып оқушылары өздерінің болашақ өмірінің жоспарын құру үшін таратылатын тәжірибені пайдалануға мүмкіндік беретін сенімді, шынайы қарым-қатынас орнатуды қажет етеді. Қоршаған әлем туралы қарқынды білімді жүзеге асыра отырып, жоғары сынып оқушылары осы ізденісте сенім артуға және олардан тиісті баға алуға болатын көмекшілер мен пікірлестерді табуға тырысады. Сонымен бірге, зерттеушілер атап өткендей, жоғары сынып оқушылары әлі толық өзіндік тұжырымдамаға ие емес. Сондықтан олар сергектіктің, алаңдаушылықтың, ерекше осалдықтың, әсерге сезімталдықтың жоғарылауымен сипатталады. Мұның бәрі олардың ықтимал тұлғааралық байланыстар шеңберіне деген сыни көзқарастың пайда болуына әкеледі.

Жоғары сынып оқушыларының жеке дамуының ерекшеліктері олардың ішкі жағынан да, мысалы, арман түрінде де, нақты таңдау тұрғысынан да кәсіби өзін-өзі анықтауына байланысты. Жоғары сынып оқушысы өз арманын жүзеге асыруға дайындалуда: ол жоғары оқу орнында білімін жалғастыруды жоспарлайды, белгілі бір мамандық алуды, бизнес немесе қызмет көрсету саласында орын табуды мақсат етеді. Басқаша айтқанда, ол қоғамда лайықты орын алуға дайындалып жатыр. Бұл тұрғыда Н. А. Чурилина, орта мектеп оқушыларының өзіндік ерекшеліктерін анықтай отырып, былай дейді: «... жоғары сынып оқушылары үшін жеке тұлғаның әлеуметтік пайдалы, кәсіби мүдделерін қалыптастыруға ықпал ететін іс-шаралар сипатына ие болады. Бұл жоғары сынып оқушылары, олардың оқу және еңбек қызметінің ерекшелігіне байланысты, аралық ғылыми байланыстарды іздеуге қатысады, білімді бір пәннен екінші пәнге ауыстырады және оларды жан-жақты қолданады» [6, Б.34].

Жоғары мектеп жасындағы оқушылар үшін жеке тұлғаны қалыптастыру, жеке өзін-өзі сәйкестендіру, сабақтастық, бірлік сезімі, өзінің «Мен» ашылуымен сипатталады. Нәтижесінде, осы жастағы студенттер үшін қалыптастырушы қызмет түрі рефлексия және өзін-өзі тану болып табылады. Сондықтан жоғары сынып оқушылары өздері туралы және олардың қабілеттері туралы жаңа нәрсе білуге тырысады.

Жоғары мектеп оқушыларының эмоционалды саласында айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Бұл жаста осалдықтың жоғарылауы, сезімталдық сақталады, эмоциялар көтерілуден депрессияға ауысады. Сыртқы келбеті мен қабілеттерін сыртқы бағалауға сезімталдық жоғарылайды;

коммуникативтілік, тәуелсіздік, тепе-теңдік, өзін-өзі реттеу жақсарады. Жоғары мектеп оқушылары үшін құрдастарымен тұлғааралық қарым-қатынас өте маңызды болып қала береді, ал ол неғұрлым қарқынды және терең сипатқа ие болады. Бұған қоса, жоғары сынып оқушылары ересектермен қарым-қатынасты қайта құрылымдайды. Сонымен қатар, мұндай қатынастардың сипатына ата-аналардың білім деңгейі, отбасылық қатынастардың ерекшеліктері, ата-аналармен қарым-қатынас стилі әсер етеді.

Жас ерекшеліктері, сондай-ақ жоғары сынып оқушыларының жеке даму заңдылықтары мен динамикасы танымдық іс-әрекеттің сипатына шешуші әсер ететіні анық. Мектептегі білім берудің жоғарғы сатысындағы танымдық іс-әрекеттің нақты тәжірибесін талдау нәтижесінде танымдық іс-әрекеттің жоғары сынып оқушыларының жеке басын қалыптастыру мен дамыту үшін айтарлықтай әлеуеті бар екендігі анықталды. Егер бұл процесс танымдық іс-әрекетті жүзеге асыратын оқушының мақсаттары мен құндылықтарын мойындайтын тұлғаға бағытталған білім беру жүйесі жағдайында жүзеге асырылса, оқушы танымның белсенді тақырыбына айналады. Танымдық іс – әрекеттің тиімділігін арттыру үшін оны жүзеге асырудың қолданылатын құралдары міндетті түрде орта

мектеп жасындағы жетекші іс-әрекет идеяларымен, ал оны жүзеге асыру барысында қол жеткізілген нәтижелер-жоғары сынып оқушыларының болашақ перспективалары мен жоспарларын жобалаумен байланысты болуы керек екенін анықталды.

Танымдық іс-әрекет субъектілері арасында сенім мен өзара құрметке негізделген сындарлы қарым-қатынас құру маңызды. Бұл аға мектеп жасына тән көмекшілер мен пікірлестерді табуға деген ұмтылысқа байланысты, оларға сену керек және олардан тиісті баға алуға болады. Танымдық мәселелерді шешудің қолданылатын әдістері мен тәсілдері объективті және негізделген тұжырымдарға әкелуі керек, ол қайтадан жоғары сынып оқушыларына тән жүйелі және сыни ойлаумен сәйкес келеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, танымдық іс-әрекет жоғары сынып оқушыларының оқу іс-әрекетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Оны жүзеге асырудың сәттілігі студенттердің жеке ерекшеліктерімен және тиісті дағдылармен қамтамасыз етіледі. Сондықтан, мектептегі білім берудің жоғарғы сатысында танымдық іс-әрекетті ұйымдастырған кезде жоғары сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін, сондай-ақ жеке дамудың заңдылықтары мен динамикасын ескеру қажет.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Емельянова, Е.О. *Познавательная деятельность учащихся в процессе обучения химии [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Е.О. Емельянова. – Липецк, 2005. – 362 с.*
2. Мухина, В.С. *Возрастная психология. Феноменология развития: учеб. для студ. вузов [Текст] / В.С. Мухина. – 12-е изд., стер. – М.: Академия, 2009. – 637 с.*
3. Пидкасистый, П.И. *Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теоретико-экспериментальное исследование [Текст] / П.И. Пидкасистый. – М.:*

Педагогика, 1980. – 240 с.

4. Психологический словарь [Текст] / под общ. науч. ред. П.С. Гуревича. – М.: ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. – 800 с.

5. Слостенин, В.А. Педагогика: учеб. пособие [Текст] / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. – М.: Академия, 2002. – 576 с.

6. Чурилин, Н.А. Межпредметные связи как фактор формирования познавательных интересов старшеклассников в учебной деятельности (на материале гуманитарных предметов) [Текст] : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Ленинград, 1984. – 234 с.

7. Щукина, Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие для студ. пед. институтов [Текст] / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

А.Е.КРУШЕВА

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И СПЕЦИФИКА ЕЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ УЧАЩИМИСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева,

Нур-Султан, Казахстан

E-mail: jan_ayagoz@mail.ru

A.E. KRUSHEVA

COGNITIVE ACTIVITY AND THE SPECIFICS OF ITS IMPLEMENTATION BY HIGH SCHOOL STUDENTS

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: jan_ayagoz@mail.ru

Аннотация. Раскрыты сущность познавательной деятельности и особенности ее осуществления на старшей ступени школьного образования. Познавательная деятельность как явление и феномен рассмотрена в процессуальном, системном, ценностном и результативном аспектах. Выявлена взаимосвязь познавательной деятельности со структурой процесса обучения и общей структурой деятельности. Определены возрастные особенности учащихся старших классов и показаны пути повышения эффективности осуществления познавательной деятельности в старших классах.

Ключевые слова: познание, познавательная деятельность, познавательная деятельность как процесс, познавательная деятельность как система, познавательная деятельность как ценность, познавательная деятельность как результат, учащиеся старших классов.

Abstract. The author discloses the essence of cognitive activity and features of its implementation in the senior level of school education. Cognitive activity as the fact and the phenomenon is observed in process, system, value aspects. The relationship between cognitive activity, the structure of educational process and the overall structure of activity is identified. The author determines age features of school students and describes the ways of increasing efficiency of implementation of cognitive activity in upper-secondary school.

Key words: cognition, cognitive activity, cognitive activity as process, cognitive activity as system, cognitive activity as value, cognitive activity as result, high school students.

ГРНТИ 14.35.05

С.Е. КАППАСОВА

Институт математики, физики и информатики,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г.Алматы, Казахстан
E-mail: eldisan@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. Развитие математической грамотности - одна из ключевых составляющих современного образования учеников. В статье исследуются отечественные и мировые практики развития функциональной грамотности школьников, рассматриваются особенности повышения функциональной математической грамотности школьников в Республике Казахстан.

Ключевые слова: математическая грамотность, средняя школа, образование.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях социально-экономической модернизации нам нужны образованные молодые люди с функциональной грамотностью, которые могут работать для осуществления определенных социально значимых достижений. Все эти качества формируются в общеобразовательных школах. Чтобы развить такие качества, учителя должны преподавать предметы на высоком уровне. Поэтому повышается важность функциональной грамотности в области математики для полноценной подготовки каждого будущего выпускника школы. Выпускникам необходимо уметь применять свои математические знания в реальных жизненных условиях.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

В данной связи была поставлена цель выявить особенности повышения функциональной математической гра-

мотности школьников в Республике Казахстан.

Общие ориентиры развития функциональной грамотности определены в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы, одной из целей которой является формирование в общеобразовательных школах интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан, удовлетворение его потребности в получении образования, обеспечивающего успех и социальную адаптацию в быстро меняющемся мире. Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012 - 2016 годы (далее - Национальный план) включает комплекс мероприятий по содержательному, учебно-методическому, материально-техническому обеспечению процесса развития функциональной грамотности школьников. Национальный план призван обеспе-

чить целенаправленность, целостность и системность действий по развитию функциональной грамотности школьников как ключевого ориентира для совершенствования качества образования Республики Казахстан. Понятие «функциональная грамотность» впервые появилось в конце 60-х годов прошлого века в документах ЮНЕСКО и позднее вошло в обиход исследователей. Функциональная грамотность в наиболее широком определении выступает как способ социальной ориентации личности, интегрирующий связь образования (в первую очередь общего) с многоплановой человеческой деятельностью. В современном, быстро меняющемся мире, функциональная грамотность становится одним из базовых факторов, способствующих активному участию людей в социальной, культурной, политической и экономической деятельности, а также обучению на протяжении всей жизни [1].

В Национальном плане действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012 – 2016 годы была рассмотрена задача осмыслить отечественный и мировой опыт развития функциональной грамотности школьников.

МЕТОДОЛОГИЯ

В настоящее время проводится множество международных исследований для изучения достижений учащихся по математике. Среди них PISA (англ. Programme for International Student Assessment) была первой международной программой по оценке образовательных достижений учащихся в 2000 году, которая изучала уровень знаний в области образования, математики и естественных наук для решения реальных задач.

Из данного контекста возникает во-

прос: «А что такое математическая грамотность?»

Математическая грамотность - это способность человека мыслить и формулировать математически, применять и интерпретировать проблемы для решения проблем в различных конкретных контекстах. Она включает в себя понятия, процедуры, факты и инструменты для описания, объяснения и предположения явлений. Это помогает людям понять роль математики в мире и принимать обоснованные суждения и решения, которые необходимы активным и конструктивным гражданам XXI века [3].

PISA указывает на то, что необходимые будущим гражданам математические навыки многогранны и могут быть связаны с лингвистическим развитием, и обосновывает необходимость математической грамотности для решения прикладных задач.

По результатам исследования математической грамотности PISA 2018 года ученики Республики Казахстан набрали 450 баллов и заняли 54-е место из 78 стран-участниц исследования [4]. Опрос проводится каждые три года среди 15-летних учеников.

Данные результаты обращают внимание на прикладные задачи в преподавании математики школьникам, вследствие чего появляется необходимость повышения функциональной математической грамотности учащихся.

РЕЗУЛЬТАТЫ

По результатам исследования PISA 2018 года, если рассматривать опыт ведущих стран таких как Китай, Сингапур, Швеция, Японии и Тайвань по развитию функциональной математической грамотности, можно выделить следующие исследования:

В работе автора Zhikui Hu «Китай-

ская реформа преподавания математики, основанная на руководстве основной грамотностью творческого образования» цели учебной программы перешли от «двойной базы» (базовые знания и базовые навыки) к «трехмерным целям» (знания и способности, процесс и метод, ценность эмоционального отношения) [5].

В исследовании James Badger «Сингапурская математика фокусируется на глубине понимания студентами математических понятий, а не на запоминании правил или повторяющихся упражнений. Ожидается, что студенты полностью овладеют меньшим количеством тем, но глубоко, чем смогут выполнять многие задачи, но посредственно. Больше времени уделяется меньшему количеству тем в учебном плане, с акцентом на решение проблем из реальной жизни, а также вычислительные навыки и процессы концептуального и стратегического мышления. Уроки организованы таким образом, чтобы учащиеся имели возможность делать самостоятельные и значимые открытия, используя наглядные и практические пособия, такие как блоки, карты и гистограммы. В учебном плане делается акцент на аналитическом подходе и концептуальном понимании математики, а также на том, чтобы сделать математические концепции релевантными реальному миру. Сингапурская учебная программа по математике включает в себя трехэтапный процесс обучения, который движется от конкретного к изобразительному и абстрактному: математическое понятие вводится в конкретное представление, прежде чем перейти к наглядной демонстрации и, наконец, перейти к абстрактной концептуализации. Учебная программа рассматривает небольшое количество тем в глубине после спи-

ральной организации, в которой темы, представленные на одном уровне класса, рассматриваются в более поздних классах. Кроме того, учебники строят понимание учащимися математических понятий с помощью конкретных иллюстраций, демонстрирующих, как абстрактные математические понятия используются для решения задач с разных точек зрения» [6].

В работе Margareta Sandström, Lena Nilsson, Johnny Lilja Displaying «Проявление математической грамотности-беседа учащихся о математической деятельности» учитывают, какие аспекты математической грамотности упоминаются, когда учащиеся рассказывают о своем опыте различных общих математических действий: задачи, содержащие числа, простые математические задачи и тестовые задачи. Авторы различают учеников: (1) ученики с математическими трудностями, (2) ученики с другим родным языком, не Шведские, (3) ученики без математических трудностей. Авторы учитывают, как различные аспекты математической грамотности формируется в диалогах учащихся о математической деятельности [7].

Японская учебная программа известна во всем мире. Это требовательно и строго. Ожидается, что школьники знают о другой стране больше, чем средний уроженец этой страны. Начальная школа начинается с шести лет и длится шесть лет. Затем они переходят к трехгодичному обучению в неполной средней школе, за которым следуют три года старшей средней школы или шесть лет профессиональной школы. В учебных программах по математике Японии в первом классе изучают темы: самооценка, использование и применение чисел (от 0 до 9), рассуждения, расчеты, расчет-группировка, распре-

деление или разделение расчетов, длина, вес, масса, время, дни недели. В втором классе те же темы повторяются с усложнением (например, использование и применение чисел (от 0 до 20), и добавляются темы: линии и углы, данные (пиктограммы, гистограммы). В третьем классе повторяются темы второго класса с усложнением и добавляются темы: десятичные дроби, фракции (использование дробей $1/2$, $1/4$, $1/8$ для описания части целого) и проценты [8].

Авторы Wen-Chun Tai и Su-Wei Lin в работе «Связь между стилем решения задач и математической грамотностью» описывают, что в повседневной жизни и на рабочем месте умение решать проблемы может дать значительные преимущества. Однако решение задач является не только целью изучения математики, но и основным средством изучения математических понятий. Тенденции в математическом образовании указывают на то, что учащиеся должны разрабатывать различные стратегии решения проблем, и что такие стратегии требуют учебного внимания, если учащиеся хотят их изучить [9].

В вышеуказанных работах математическое образование направлено на то, чтобы учащиеся могли применять полученные знания и навыки в повседневной жизни.

В развитии функциональной грамотности по математике школьников Республики Казахстан на основе национального плана проделана большая работа. Проведены исследования по темам «Научно-методологические основы функциональной грамотности обучающихся по уровням образования», «Школа XXI века: проблемы и перспективы управления: управление качеством образования как фактор обеспечения развития функциональной грамотности обучающихся», «Опреде-

ление профессио-нально-личностных компетентностей педагога». Проведены экспертизы учебников и УМК в соответствии с критериями формирования и развития функциональной грамотности учащихся. С 2017 года в единый национальный тест включен предмет «Математическая грамотность».

Учебник «Алгебра и начало анализа» для 11 класса разработан в соответствии с Типовой учебной программой по предмету «Алгебра и начало анализа» для 11 класса уровня общего среднего образования по обновленному содержанию. В изложении материала учтены возрастные особенности учащихся, соблюдены принципы научности и доступности, логика раскрытия учебного материала. После каждой главы включены текстовые задания и задания по математической грамотности. Тестовые задания, разработанные по математической грамотности, направлены на оценку способности применения математики в жизненных ситуациях, формулировать, применять и интерпретировать математику в различных контекстах. Она включает математическое мышление и использование математических понятий, процедур, знаний и инструментов, которыми описываются, объясняются и предсказываются явления. Это помогает людям признать роль, которую математика играет в мире, формировать осознанные точки зрения и принимать хорошо продуманные решения, необходимые для конструктивных; заинтересованных и мыслящих граждан. Содержание тестовых заданий, направленных для оценки математической грамотности учащихся, соответствует содержанию заданий, используемых в международных сравнительных исследованиях в области образования (PISA, TIMSSn т.д.).

Рассмотрим несколько примеров по математической грамотности [2].

1. Цена на школьные портфели была снижена на 80 тенге. Изначально портфель стоил 800 тенге. На сколько процентов нужно поднять новую цену портфеля, чтобы вернуться к старой цене в 800 тенге (ответ округлить до десятых): А) 10%; В) 11%; С) 12%; D) 13%; E) 15%.

Решение: Новая цена школьного портфеля $800 - 80 = 720$ тг

Составим пропорцию: $100/800 = x/80$; $x = 100 * 80 / 7200 = 11\%$ нужно поднять цену, чтобы вернуться к старой цене в 800 тенге.

2. Большой куб, окрашенный в зеленый свет, распили на 64 маленьких одинаковых кубика. Сколько малень-

ких кубиков не имеет окрашенных граней: А) 6; В) 18; С) 16; D) 24; E) 8?

Решение: Если такой куб разделили на 64, то значит каждое ребро поделили на 4 ($4 * 4 * 4 = 64$). Т.е. на каждой грани будет 16 квадратов ($4 * 4$).

Все «пограничные» квадраты имеют либо 2 окрашенные грани, либо 3 (это угловые). Остался только один центральный квадрат, который имеет только одну окрашенную грань. Но т.к. граней 6, то и квадратов будет 6.

Можно представить кубика (только одноцветный) - и все станет ясно.

3. Азамат, Даурен и Абай играют в баскетбол. Каждый из них сделал по 16 бросков. Заполните таблицу 22 и найдите значения X и Y.

Таблица 1.

	Количество попаданий	Процент попаданий
Азамат	8	50%
Даурен	12	Y%
Абай	x	25%

Варианты ответа: А) X=4, Y=75; В) X=4, Y=65; С) X=6, Y=75; D) X=4, Y=50; E) X=8, Y=50

Решение: Составим пропорцию $100/16 = x/12$; $x = 100 * 12 / 16 = 75\%$; $100/16 = 25/x$; $x = 25 * 16 / 100 = 4$

4. Зарплата официанта составляет 15% от заказа клиента. Заполните таблицу 23 обслуживание клиентов за день.

Таблица 2

Клиент	Заказ на сумму	Зарплата официанта
Первый клиент	9 400 тг	
Второй клиент	10 200 тг	
Третий клиент	5 400 тг	
Четвертый клиент	7 600 тг	
Пятый клиент	9 200 тг	
Шестой клиент	12 200 тг	

Найдите зарплату официанта за один день?

А) 7900 тг; В) 8461 тг; С) 7351 тг; D) 8100 тг; E) 8271 тг.

Решение: $(9\ 400 + 10\ 200 + 5\ 400 + 7600 + 9200 + 12200) * 15\% = 54000 * 15\% = 8100$ тг.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мы должны продолжить работу национального плана действий по раз-

витию функциональной грамотности школьников на 2012 - 2016 годы Республики Казахстан и использовать в учебном процессе опыт стран с передовыми результатами PISA для повышения функциональной математической грамотности школьников.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Об утверждении Национального плана действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012 - 2016 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 июня 2012 года № 832
2. Абылкасымова А.Е. Алгебра и начала анализа // Тестовые задания «Математическая грамотность». 2020. 110 с.
3. <https://pisa2021-maths.oecd.org>
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
5. Zhikui Hu Chinese Mathematics Teaching Reform Based on the Guidance of Core Literacy Creative Education Vol.10 No.13(2019), Article ID:97260,10 pages 10.4236/ce.2019.1013263
6. James Badger Teaching Singapore Math: Evaluating Measures to Effectively Teach and Implement a New Mathematics Curriculum in 21 Elementary Schools. GATEways to Teacher Education A journal of the Georgia Association of Teacher Educators, 2013, Vol.14, ISSUE 1
7. Margareta Sandström, Lena Nilsson1 & Johnny Lilja Displaying Mathematical Literacy – Pupils' Talk about Mathematical Activities. Journal of Curriculum and Teaching, 2013, Vol. 2, No. 2
8. <https://www.futureschool.com/japan-curriculum/> Учебная программа //04.12.2020 Wen-Chun Tai & Su-Wei Lin Relationship between problem-solving style and mathematical literacy. Vol. 10(11), pp. 1480-1486, 10 June, 2015 DOI: 10.5897/ERR2015.2266 <http://www.academicjournal>

С.Е. КАППАСОВА

ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Математика, физика және информатика институты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан
E-mail: eldisan@mail.ru

S. E.KAPPASOVA

FEATURES OF IMPROVING THE FUNCTIONAL MATHEMATICAL LITERACY OF SCHOOLCHILDREN

Institute of Mathematics, Physics and Computer Science,
Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
E-mail: eldisan@mail.ru

Аңдатпа. Математикалық сауаттылықты дамыту - оқушыларға заманауи білім берудің негізгі компоненттерінің бірі. Мақалада мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудағы отандық және әлемдік тәжірибелер қарастырылған, Қазақстан Республикасындағы мектеп оқушыларының функционалды математикалық сауаттылығын арттыру ерекшеліктері қарастырылған.

Түйін сөздер: математикалық сауаттылық, орта мектеп, білім.

Abstract. The development of mathematical literacy is one of the key components of modern education of students. The article examines domestic and world practices of developing functional literacy of schoolchildren, examines the features of improving the functional mathematical literacy of schoolchildren in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: mathematical literacy, secondary school, education.

FTAMP 14.25.07

Л.Ә. ТҰРАЛИНА

«№1 мектеп-гимназиясы» КММ,
Шалқар қ., Ақтөбе облысы, Қазақстан
E-mail: laura_turalina76@mail.ru

ҚАЗІРГІ ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИНТЕРАКТИВТІ – ФАСИЛИТАЦИЯЛЫҚ ТИІМДІ ӘДІСТЕР

Аңдатпа. Интерактивті-фасилитациялық әдістер оқыту мен оқытудың барлық белсенді әдістерінің жоғарғы шегі болып табылады. Басқаша айтқанда, интерактивті әдіс мұғалімдер мен оқушылармен қарым-қатынасқа ғана емес, бір-бірінің әрекеттерін және өз мінез-құлығын бағалауға, әр түрлі білім беру қызметінде жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: оқытудың белсенді әдістері, жеңілдету-интерактивті әдістер, тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы.

КІРІСПЕ

Бүгінгі таңда еліміздің білім беру жүйесінде оқыту процессін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнмен қамтамасыз ету міндеті тұр. Білім берудің басты мақсаты – келешек өмірге белсенді араласуға дайын құзыретті тұлғаны қалыптастыруға ықпал ету [4]. Қазіргі заман талабына сай «Цифрлы ментор 2.0» - қашықтан оқытудың терминологиясы мен негізгі қағидаларын және STEM білім берудің жаңа технологиялары мен әдіс-тәсілдерін жан-жақты меңгерген мұғалім болып табылады. Қашықтан оқытудың терминологиясы мен негізгі қағидаларын ескере отырып және онлайн білім беруде оқушы үшін жаңа технологиялар арқылы интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістерді қолдану оқушыларға «XXI ғасыр дағдысы» айтылып жүрген кең ауқымды құзіреттілікті меңгеруге мүмкіндік береді.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістерді қолдану сандық үлгіде көрсетілген әртүрлі ақпараттың түрлерімен жұмыс істеу үдерісін тездетеді және жеңілдетеді. Білім берудің басым бағыттарының бірі оқушылардың компьютерлік сауаттылығын қалыптастыруа отырып, пән мазмұнын меңгертуде сабақтың мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған топтық жұмыс процесін ұйымдастыру, оқу процесіндегі күрделі мәселелердің оңай шешімдері мен маңыздылығын анықтау жолын жетілдіру. Оқушы үшін оқытудағы интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістер топтық, жұптық жұмыстың эффективті тиімділігін жоғарлатады, оқушының қызығушылығын арттырады және максимальды потенциялын ашуға жағдай жасайды. Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада

қолдана білуін талап етеді. Білімді дәл осылай қолдану оқу үдерісі өзінің табиғаты бойынша ойлаудан тұруы керек және ми құрамында өзгеріс туғызуға жетелеуге тиіс. Ми неғұрлым белсенді жұмыс істеген сайын, оқу үдерісі соғұрлым қарқынды жүзеге асады. Хэтти (2014) адам миы ақпаратты өңдеп, оны түсінуге мүмкіндік беретінін, ал мұғалімнің тоқтаусыз сөйлеуі миға шамадан тыс аса көп ақпарат «жүктелейтіні» және ол оқушылардың қызығушылығын жоғалтуға әкеліп соғатыны, сол сәтте оқудың нәтижелілігі айтарлықтай төмендеп кететінін Виртуалды Академияда жазылған сабақтар мен жұмыс жасау нұсқаулықтарында жақсы көрсетіліп айтылған [5]. Ал белсенді оқу, керісінше, оқушылардың белсенді қызметпен айналысу арқылы мұғалім берген ақпараттың мәнін ұғынып, алған білімін есте сақтап, оны қолдана алуын қамтамасыз етуді көздейді. Сабақ барысында «баланың өзін еңбектендіріп, бірлестіріп, өз бетімен білім тапқандай қылса», «жұмыстайтын материалдар даяр түрінде емес, балалар тәжірибе қылып, зерттеп, өз бетімен шешкендей, тұрмыс жұмбақ түрінде берілсе» (Аймауытұлы, 1929), оқудың анағұрлым тиімді болатынын естен шығармаған дұрыс [1.6-10б]. Сондықтан мұғалім «Цифрлы ментор 2.0» - алдында оқыту мен оқудың интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістерін, кәсіби құзыреттілігін пайдалана отырып, күнделікті тәжірибесінде пайдаланса баланың ойлау жүйесіне салмақ түсірмей-ақ, жалықтырмайтындай мүмкіндіктер береді. Оқушы жаңа нәрселерді жеңіл меңгеру мүмкіндігіне ие болады. Қашықтықтан оқу мен оқытуда оқушы өзінің үйренген материалын бекітеді.

Енді «Оқушы үшін оқытудың қазіргі интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгі сауалдардың туындайтыны анық. Осындай сауалға жауап ретінде оқу мен оқытудағы оқушы үшін интерактивті-фасилитациялық тиімді әдістерге тоқталғым келіп отыр. Мұндағы мақсатым: сапалы білім алудың алғы шарттары болып табылатын таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып, ары қарай дамыту. Оқушы өзінің өмірлік тәжірибесіне сүйену арқылы танымдық «жаңалық» ашуы мен шығармашылық тапсырмаларды орындау негізінде әр түрлі өнімдер жасауына мүмкіндіктер беру

Интерактивті сөзі – ағылшын тілінен аударғанда, *inter* – аралық, бірнеше, *action* – әрекет дегенді білдіреді. Интерактивті оқыту – бұл, ең алдымен оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқыту болып табылады.

Фасилитация сөзі – ағылшын тілінен аударғанда, «оқуға жәрдемдесу және нәтижелерге қол жеткізу құзырет» деген мағынаны білдіреді. Интерактивті-фасилитациялық әдістерді қолдану кезінде

- Баланың жеке өздігінен ізденуіне мүмкіндік беру;
- Топтасып оқып үйренуге жағдай жасау;
- Өздерін – өздеріне бағалату;
- Іс-әрекет барысында білім алу.

Егер оқушы мен компьютер арасында тығыз қарым-қатынас байқалса, бұндай оқытуды интерактивті-фасилитациялық деп атайды. Әдетте, мұндай қарым-қатынас оқушылар қандай да бір тапсырманың шешімін табуға тырысқан кезде байқалады.

Интерактивтілік фасилитацияның түрі анықталған, олар:

- Реактивті интерактивтілік фасилитация: оқушылар бағдарлама ұсынған сұрақтарға жауап бере отырып, тапсырмаларды белгілі ережеге сәйкес анықтап орындайды.

- Іс-әрекетті интерактивті фасилитация: тапсырманы орындау барысында оқушы бағдарламаны өзі басқара отырып, іс-әрекеттерді орындау алгоритмін өзі таңдайды.

- Өзара интерактивті фасилитация: оқушы үшін оқу мен оқытудағы кейбір кедергі келтіретін немесе зерттеулер жүргізу мен практикалық түсініктерді түсінуге мүмкіндік береді.

Интерактивті-фасилитациялық әдіс бұл белсенді оқыту мен оқу әдістерінің жоғарғы шегі. Басқаша айтсақ интерактивті-фасилитациялық әдістер басқа әдістерге қарағанда оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттесуіне ғана емес, сонымен бірге білім алушылардың бір-бірімен өзара белсенді әрекетте болуына бағдарланған. Интерактивті-фасилитациялық әдістің негізін интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар құрайды. Интерактивті жаттығулар мен тапсырмалардың әдеттегілерден басты айырмашылығы олар меңгерілген материалды тек бекітуге ғана емес, жаңаны оқып-үйренуге бағытталған [2]. Интерактивті оқыту әдісінің барлық аспектілері сындарлы оқыту теориясымен үйлеседі. Ал интерактивті-фасилитациялық әдіс тәсілдерінің білім берудің «дәстүрлі» әдістеріне қарағанда оқу мен оқытуда жоғарғы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретінін Лао Цзының «Дао Дэ Цзын» еңбегінде анық айтылған.[6]

ӘДІСНАМА

Интерактивті ресурстарды пайдалану мүмкіндіктерімен қолдану оны

жасау мүмкіндіктеріне тоқталсам, Интернет желісінде көптеген сайттарды пайдалана отырып, құрастырамын. Learningapps.org сайты арқылы көптеген интерактивті тапсырмалар құрастыруға болады. LearningApps.org – интерактивті модульдер арқылы оқуды және оқу үрдісін қолдау үшін Web 2.0 бағдарламасы. Қолданыстағы модульдер жаттығу мазмұнын тікелей қамтуы мүмкін және олар он-лайн режимінде өзгертілуі немесе жасалуы мүмкін. Мақсаты - интерактивті блоктың жинағы және оларды жария ету мүмкіндігі. Мұндай блоктар (бұл бағдарлама немесе жаттығулар деп аталады) осы себептен ешқандай бағдарламаларда немесе нақты сценарийлерде жоқ. Олардың өз құндылығы бар, атап айтқанда, интерактивтілік мүмкіндігі жоғары. Мына сілтемелер арқылы <https://learningapps.org/display?v=pagoui9tt18>, <https://learningapps.org/display?v=phyakso6c18> т.б жасалған интерактивті тапсырмаларымды көруге болады, тапсырмаларды сабақты бекітуге немесе үй тапсырмасын нақтылауға т.б сабақ бөліктерінде кеңінен қолдануға болады. «Тарсия формулятор» интерактивті пазлдар ойыны арқылы топтық тапсырмалар бере отырып, оқушының жаңа білімді меңгеру мүмкіндігін жеңіл қалыптастыруға болады. Ал сабақ барысындағы әртүрлі құрылымдық интерактивтік сызбаларды MindMeister.com сайты арқылы жасау ыңғайлы, оқушыға да жасатуға болады. Оқушының ойлау механизімі мен қиялының ұшқырлығын дамытуда бұл желілік сервис мүмкінді өте зор деп айтар едім. Оқу мен оқытудағы жобалық іс-әрекет, зерттеушілік тәсілдер арқылы білім

беруде қарапайым ыңғайлы көрнекі интерактивті плакаттар жасауда www.sasoo.com сервисін пайдаланған өте ыңғайлы. Сабақ барысының сергіту кезеңінде пайдалы ақпаратты меңгерте отырып, пән бойынша суреттерден ойын негізінде пазлдар құрастыратын www.Puzzlecreation.com сайтында интерактивті танымдылық ойындарын жасап, пайдалануға болады. Белсенді оқу үдерісін пайдалануда білім алушының жеке шығармашылық қабілетін, ойлау дағдысын дамытуда ментальды интерактивті карталар жасату - оқушы қиялының оқулық аумағындағы мәліметтен тыс ақпараттарды жүйелеу мен меңгеру мүмкіндігіне, өзінің жетістікке жетуге мүмкіндік беретін жобаларды ойлап табуға және ұйымдастыруға жол ашады. Осындай суреттер, пішіндер, дыбыстар, бейнефайлдар қосу арқылы ментальды карталар жасап дайындауда www.Mindomo.com сайты пайдаланамыз. Оқушылардың танымдылық қызығушылықтарын, зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін, оқу курсының мазмұны арқылы өз білімдерін толықтыру, проблемаларды өнертапқыштықпен шешу теориясының ерекшеліктерін дамыту үшін тиісті жағдай жасау жаңартылған білім мазмұнының негізгі аспектілерінің бірі екені белгілі. Ол үшін аналитикалық, тәжірибелік, коммуникациялық дағдылар сияқты тәжірибелік дағдылардың дамуына ықпал ететін құрылымдық сандық өнімдерді, ресурстарды пайдалану қажет. Осындай сандық ресурстарды дайындап сабақ көлемінде сабақтан тыс кезеңдерде білім алушы үшін www.Classtools.net сайттының орны ерекше. Бұл сервис арқылы әртүрлі танымдық ойындар, диаграммалар, викторина, сөзжұмбақтар т.б. жасауға

мүмкіндік мол және оны сайтқа не блогқа, интернет желісіне сақтауға болады. Оқушылардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытуға, ой салып ынталандыратын интерактивті материалдарды ребустар генераторы аталып кеткен www.rebus1.com сайтында дайындаған мұғалім үшін оқушы үшін ыңғайлы жеңіл. Оқу мен оқытуда оқушының функционалдық дамуындағы өздігінен білім алу функциясын толықтыруда көмекке интерактивті кроссвордтар фабрикасын пайдалануға болады. Бұл www.puzzlecup.com/crossword-ru/ сайты арқылы жүзеге асады. Ал интеллект-карта – кез келген процестерді, жағдаяттарды, ойларды немесе идеяларды визуалды формада түрлендіру техникасы. Мұндай карталарды құру мысалдарын ғылыми еңбектерде кездестіруге болады. Ең алғаш рет техникасын қолдануды бастаған. Mind Maps термині «интеллект-карта», «ақыл картасы», «ойлау картасы», «менталдық карта» және т.б. карта түрлерінің мағынасын білдіреді. Ұғымдар, идеялар мен жағдаяттар арасындағы мағыналық, себеп-салдарлық байланыстарды көрнекі түрде бейнелеу интеллект-картаның мәнін білдіреді. Мұндай карталарды www.hotpotatoes.com сайттында дайындап, сабақты бекіту немесе теориялық түсініктерді меңгерту әдістерінде қолданған ыңғайлы.

Жоғарыда келтірілген сайттармен жұмыс жасай отырып, мұғалім өзінің интерактивтік сандық ресурстарын дайындауына оларды сабақ барысына, оқушы мүмкіндігіне қарай құрастыруына болады. Сонымен қатар дайын интерактивті тапсырмалар орналасқан пайдалануға қол жетімді сайттар бар. Өтілген тақырып бойынша үйге тапсырманы сол сайттардың

сілтемелері арқылы берсек, онда оқушы ойнап отырып, өтілген тақырыпты қалай меңгергенін, тіпті оқуға ынтасы болмаған жағдайда меңгеріп келеді. Сондай сайттардың бірі <http://der.nis.edu.kz> оқушылардың пән бойынша терең білім алуы мұғалімдердің дағдыларына да байланысты, яғни олар оқушылардың жаңа білімдерін бұған дейінгі білімдерімен ұштастыра алуын бақылай білулері маңызды. Бұл үдеріс әр оқушының жеке дағдысы мен қабілеттеріне байланысты әртүрлі болады. Сол себепті мұғалімдер әр оқушы үшін оқу үдерісінің келесі қадамдарын анықтап, әрі қарай ілгерілеуіне септігін тигізу үшін жекелеген оқушыларды үнемі бағалап отыруы керек. Бағалауда да оқушы өз деңгейін өзі анықтауды ұйымдастырған жөн. Онлайн-тестілеу, локальды тестілеу жүйелерін пайдалану оқушы мен мұғалім арасындағы байланысты бекітіп, білім алушының өзіндік білім деңгейінің сараптамасын жасауына мүмкіндік береді. Тестілеу немесе оқушы білімін критериалды бағалауда мынадай www.GradeCam.com, www.Socrative.ru, www.Plicers.com, Liveworksheets.com сайттары арқылы алдына ала дайындап жасаған интерактивті тестілеуді пайдаланған өте ыңғайлы. Оқушы өз нәтижесін яғни өзінің берген жауабын сканерлеу арқылы сол мезетте ала алады.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Интерактивті-фасилитациялық оқыту әдістері тәжірибе көрсетіп отырғандай оқу мен оқытуда оқушы өзінің үйренген материалын бекіте отырып, жаңа нәрселерді жеңіл меңгеру мүмкіндігіне ие болады, яғни баланың ойлау жүйесіне салмақ түсірмей-ақ, жалықтырмайтындай мүмкіндіктер береді. 2008-2010

жылдардағы Ресей педагогтерінің жүргізген тәжірибесіне сүйенсек, оқу процесінде интерактивтік тапсырмалармен жаттықтырғыштарды т.б пайдалана отырып интерактивті-фасилитациялық оқыту әдістерін пайдалану эксперименті нәтижесінде жаратылыстану бағытындағы жоғарғы сынып оқушыларының білім деңгейінің 85%-тен 94%-ке, түсіну, меңгеру дағдыларының 60%-тан 74%-ға, белсенділік қабілеттерінің 22%-дан 26%-ға артқандықтары анықталды.[3]

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келе, қазіргі кездегі барлық білім берудің жаңа әдіс-тәсілдерінің алдына қоятын басты мақсаты – білім алушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылығын қалыптастыру болып табылады. Жалпы осы аталған интерактивті-фасилитациялық әдістер арқылы – қашықтан оқытудың терминологиясы мен негізгі қағидаларын және STEM онлайн білім берудің жаңа технологиялары мен әдіс-тәсілдерін жан-жақты меңгерген «Цифрлы ментор 2.0» мұғалімі бола отырып, барлық сабақтарда қолданып, оқыту мен оқуда, сыни тұрғыдан ойлауға үйрету, оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау, оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, талантты және дарынды балаларды оқыту, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу, оқытуды басқару және болашақта да белгілі бір көшбасшылық фасилитаторлық модульдердік нәтижеге қол жеткізуге тырысу қажет. Бұл интерактивті-фасилитациялық әдістердің сабақтарда тигізетін пайдалары өте көп. Сабақтарымыз үнемі мазмұнды, нәтижелі, мағыналы,

жан-жақты, оқушыларға қызықты болады.

P.S «Фасилитациялық-интерактивті тәсілмен өткізілген жұмыс «керемет даналық», себебі ол үнсіз сілтеме, бірақ бәріне қажетті, бәріне түсінікті жол көрсетеді, тыңдауға, өзара ой салуға, жобалық іс-әрекетке, жеке

ұмтылыс жасап алдыға ұмтылдырады.» дегендей баланы таңқалдыруды ұмытпаңыз, даналыққа ұмтылу таң қалудан басталады. Көрсеткіш өздігінен нәтиже бермейді, оған жететін жолды іздестіру «Цифрлы ментор 2.0» мұғалімінің қолында.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. ПШО, 2016 жыл Мұғалімге арналған нұсқаулық 6-10беттер
2. http://rusnauka.com/9_SNP_2015/Pedagogica/5_189644.doc.htm, /20.02.18ж/
3. <http://www.dissercat.com/content/interaktivnye-metody-obucheniya-kak-faktor-samorealizatsii-starsheklassnikov-v-uchebnoi-deya>, /20.02.18ж/
4. Егемен Қазақстан газеті, №16,24 қаңтар 2018 жыл,9-бет
5. Виртуалды Академияда жазылған сабақтар мен жұмыс жасау нұсқаулықтары
6. Райс О.И. Фасилитация, как метод интерактивного обучения // Психология, социология и педагогика. 2014. № 7 [Электронный ресурс]. URL: <http://psychology.snauka.ru/2014/07/3317>

Л.Ә. ТҰРАЛИНА

ИНТЕРАКТИВНО-ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИИ

КГУ «Школа-гимназия №1»,

г. Шалкар, Актюбинская область, Казахстан

E-mail: laura_turalina76@mail.ru

L. A. TURALINA

INTERACTIVE-EFFECTIVE METHODS IN MODERN SCIENCE AND EDUCATION

KGU «School-gymnasium №1»,

Aktobe region, Shalkar city, Kazakhstan

E-mail: laura_turalina76@mail.ru

Аннотация. Фасилитационно-интерактивные методы - это верхний предел всех активных методов обучения и преподавания. Другими словами, интерактивный метод фокусируется не только на взаимодействии с учителями и учениками, но при этом оценивают действия друг друга и свое собственное поведение, дают возможности для самореализации личности в различных видах учебной деятельности.

Ключевые слова: активные методы обучения, фасилитационно-интерактивные методы, самореализация личности.

Abstract. Facilitation - interactive methods are the upper limit of all active methods of teaching and teaching. In other words, the interactive method focuses not only on interaction with teachers and students, but at the same time they evaluate each other's actions and their own behavior, give opportunities for self-realization of the individual in various types of educational activity.

Key words: active teaching methods, facilitation-interactive methods, personal self-realization.

ГРНТИ 14.25.09

Е.Н. ЧАЙКОВСКАЯ

Центр языков и культур народов Сибири НФИ КемГУ,

г. Новокузнецк, Россия

E-mail: Tchaikovskaya2010@yandex.ru

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ШОРСКОГО ЯЗЫКА КАК НЕРОДНОГО В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. Материалы статьи основаны на уже изданных автором учебниках шорского языка. В статье предлагается опыт разработки методики обучения шорскому языку как неродному в 1-2 классе общеобразовательной школы. Рассмотрены ключевые вопросы методической системы изучения исчезающих тюркских языков народов Сибири: теория сингармонизма гласных, последовательность изучения падежных форм, особенности грамматической и лексической системы шорского языка применительно к школьному обучению, отбор грамматического и лексического минимума. Приведены примеры из учебников, раскрывающие последовательность изучения отдельных разделов языка: букв, звуков, предложения, слов-предметов и слов-действий, падежных слогов. Описаны приемы работы по формированию фонетических и лексических навыков в условиях отсутствия языковой среды, приемы работы с текстом. Уделено внимание понятию интерференции, основным приемам изучения неродного языка в школе: от наблюдения, лингвистического эксперимента к обобщению, закреплению, лингвистической игре. Сделаны выводы об особенностях изучения языков коренных малочисленных народов Сибири в новой языковой ситуации.

Ключевые слова: языки народов Сибири, методика изучения языков, исчезающие языки.

ВВЕДЕНИЕ

Шорский язык, как и многие языки коренных малочисленных народов Сибири и Севера, попадает сегодня в тревожную группу – их носители сокращаются, их изучение в семейной среде практически невозможно (за последние 40 лет выросли поколения, не владеющее языком). В этой связи закономерно, что решение проблемы сохранения и обучения языку берет на себя школа как государственный институт и общественность, встревоженная существующей языковой ситуацией.

Благодаря изменениям в нормативной базе, закрепленным в статьях 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»,

можно говорить о разработке системы обучения родным языкам, однако необходимо понимать, что эта система в отношении шорского языка будет строиться по отличиям от методики обучения родному языку основаниях.

Создание программ и учебников нового поколения показало, насколько важно учитывать общепринятые принципы обучения, использовать ресурсы лингводидактики, позволяющие понять закономерность и специфику обучения конкретному языку, простроить концепцию и актуальное содержание языкового образования, выбрать адекватные этому содержанию технологии, методы и формы овладения знаниями.

В данной статье мы предлагаем результаты, полученные в ходе создания учебников и программ по шорскому языку как неродному в начальной школе (1-2 классы): обоснование последовательности, выбора грамматического и лексического минимума, типологии заданий и т.д. Учебники выпущены издательством «Просвещение» в 2020-2021 гг.

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Ключевыми моментами при подготовке программы для первого и второго класса стали теоретические вопросы о последовательности введения букв в букварный период, грамматических сведениях (категории одушевленности и неодушевленности, особенностях категории рода в тюркских языках, простых прилагательных, не имеющих словообразовательных аффиксов, аффиксальном способе словообразования падежных форм, форм множественного числа, последовательность и методика введения знаний о падежных окончаниях и т.д.).

МЕТОДОЛОГИЯ

Подготовка рукописи, методических рекомендаций и издание в 2020 г. букваря по шорскому языку для первого класса показали, насколько важны ответы на концептуальные вопросы [2, 2020]. Среди них: с одной стороны, понимание закономерностей формирования элементарных навыков говорения, чтения и письма, с другой – отбор самих формируемых навыков в контексте коммуникативного центризма; усвоение первоначальных сведений по языку и отбор необходимых сведений в контексте принципов научности, доступности, системности и функциональности; обогащение словарного запаса как вторичного процесса по отноше-

нию к освоению начальных лингвистических представлений и отбор грамматического минимума при отсутствии лингвистической, речевой и коммуникативных компетенций у учащихся.

В этой связи, при подготовке программы обучения языку в первом классе нам показалось уместным воспользоваться формулировками требований Федерального Государственного образовательного стандарта из предметной области «Иностранный язык», заменив в них термин «иностранный язык» на «неродной»:

- приобретение начальных навыков общения в устной и письменной форме с носителями неродного языка на основе своих речевых возможностей и потребностей;

- освоение начальных лингвистических представлений, необходимых для овладения на элементарном уровне устной и письменной речью на неродном языке, расширение лингвистического кругозора.

Проектируя методическую систему обучения шорской грамоте, мы опирались на специфику самой системы языка, на основополагающие принципы обучения (соответствие заданий учебного предмета «Шорский язык» достоверным лингвистическим сведениям о языке; активное использование наглядности, принцип устного опережения, коммуникативная направленность, одновременное обучение всем видам речевой деятельности и т.д.); на типологию заданий при обучении языкам в школе, лингводидактические исследования в области изучения неродных языков. Полученные сведения позволили разработать методическую систему обучения шорскому языку в период обучения грамоте (1 класс) и в период обучения языку как системе во 2 классе.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В букварный период начинается знакомство с моделированием, когда детям даются первые представления о речи (устной и письменной). В этот период дети учатся проектировать ситуацию общения (кто с кем общается, какие слова использует), использовать при этом определенные метки, рисунки и знаки. Особое внимание на этом этапе обучения уделяется **слушанию и говорению**.

Задача обучения слушанию – выработка навыка восприятия содержания связных высказываний. Школьники знакомятся с образцами устной речи, работа строится по сюжетным иллюстрациям, отражающим реальные коммуникативные ситуации, понятные и интересные ребенку. Под руководством учителя дети рассматривают иллюстрации, выясняют основу сюжета, находят каждый персонаж и называют его, знакомые предметы (повторяют вслед за учителем), а затем составляют предложения.

Задача обучения говорению – формирование первоначальных навыков устной речи на основе иллюстраций и текстов, воспринимаемых на слух.

Наглядно-образные модели общения, представленные в «Азбуке», дают детям элементарные представления о ситуации общения, партнерах речевого общения, о целях высказывания. Например, задание такого вида: «Подумайте, кто мог сказать слово «эзен» и кому?» позволяет формировать умение строить речевое высказывание в соответствии с коммуникативной задачей – приветствие одного или нескольких собеседников.

На этапе фонемного анализа ведется работа над интонационным выделением последовательности фонем, проводится общий анализ слова, работа с

интонацией. В качестве речевых образцов выступают фразы, наиболее употребляемые в учебной речи, названия отдельных предметов к рисунку (активный словарь): «По ною небе?», «Айт!», «По кем? (что это?, Скажи!, Это кто?) и т.д.

С первых же шагов обучения грамоте дети учатся вычленять предложение из устной речи и оформлять его графически. Вводятся понятия «схема», «заглавная буква» (в начале предложения и в именах), знак в конце предложения (точка, восклицательный и вопросительный знаки).

Развитие фонематического слуха организуется с помощью специальных упражнений и фонетических разминок: игры с перевоплощениями (звукоподражание); поиск повторяющегося звука в словах (например, в словах *шым, шышқан, шана – тишина, мышь, лыжи*); работа с цветными схемами; задание на подбор картинки к звуку, составление простых предложений по картинке.

Фонетическая разминка представляет собой специальное тренировочное упражнение в произношении, которое предупреждает забывание фонетического материала и препятствует деавтоматизации навыков. Фонетические разминки дети могут составлять самостоятельно, сначала прочитывая и запоминая образцы, затем понимая логику их построения, вставляя пропущенные буквы.

Следует помнить, что при отсутствии языковой среды происходит подавление иноязычных навыков «родноязычными», и они легко разрушаются. Произношение «сползает», происходит деавтоматизация произносительных навыков, поэтому особое внимание нужно уделить новым ритмико-интонационным моделям, аудированию не только учебных аудиозаписей с акаде-

мической, слегка учебно-стилизованной речью, но и с живой аутентичной речью, различными произносительными особенностями.

Отметим, что при изучении неродного языка неизбежно явление интерференции: фонетической и грамматической, однако, к сожалению, в случае с родными языками малочисленных народов приходится говорить о частотности интерференции с русского языка на шорский. Так, например, школьникам тяжело дифференцировать в шорском языке краткие и долгие гласные, мягкие и твердые согласные. Проявляется у обучающихся и грамматическая интерференция: ярким примером такого несовпадения являются правила употребления рода, категории одушевленности и неодушевленности в русском и тюркском языках.

В 1 классе вводится понятие «слово» как единица языка, имеющая значение, ведется подготовка к пониманию частей речи (слова-признаки и слова-действия), знакомство с аффиксом множественности предметов (практическое усвоение). Вводятся знания о многозначности, синонимии и антонимии, (на уровне понимания схожести и противоположности смысла слов, способности у одинаковых слов иметь разные значения), формируются умения выбирать, подбирать слова по смыслу. Понятие аффикса заменяется определением «добавочный слог».

Задача послебукварного периода – сформировать навык чтения словами и предложениями, понимание текста как увлекательного способа познания окружающего мира. Детям предлагаются для чтения отрывки из известных произведений. Уроки готовят детей к урокам литературного чтения, и по структуре и содержанию аналогичны им: подготовка к восприятию текста,

знакомство с текстом, анализ прочитанного. На этом этапе используются фольклорные тексты, небольшие рассказы, переводные тексты известных произведений на русском языке.

Обучение лексическим навыкам осуществляется в соответствии со следующими этапами: введение нового слова и его первичное воспроизведение; комбинирование знакомых лексических элементов в однотипных и в различных речевых ситуациях; зрительное восприятие слова, сочетание его с другими словами в контексте, запись слов в сочетании его с другими словами, выполнение письменных заданий.

Обучение лексике на уроках родного языка направлено на освоение обучающимися активного, потенциального и пассивного словарей с помощью имитативных, подстановочных, трансформационных и репродуктивных упражнений. В целом, содержание заданий строится на общепринятой типологии: от наблюдения до лингвистической игры. Школьники учатся анализировать языковое явление, наблюдать, сравнивать, обобщать, выполняют творческие задания.

Особым источником потенциально-го словаря становятся задания на основе языковой догадки (внутриязыковой, межъязыковой и внеязыковой).

Например:

1. Определи значение незнакомых сложных слов по составу их компонентов.

Күн-күзези, ақ чақкийек, чер честегі (зять солнца, белый цветок, земляная ягода).

2. Какой слог повторяется в выделенных словах? Как ты думаешь, что он означает?

Қысқақ номны кыырча. Ылар наа эмны иштепчалар (винительный падеж).

Межъязыковая подсказка содержится в словах, образованных в результате заимствования из языка в язык, в интернационализмах, а также в полных и частичных кальках, то есть в словах и словосочетаниях, образованных по общей словообразовательной, синтаксической и смысловой модели. Межъязыковая подсказка чаще используется при изучении заимствованной лексики в родном языке:

Каракуль, карий, каракули

Ала-тау, Темир-тау

При перечислении однотипной лексики активизируется внеязыковая подсказка: знание фактов и явлений действительности, отраженных в тексте и придающих ему указательный характер:

Чайғыда өлен өсча. Күсқуде нағбур чағча. Қышқыда қар чағча (когда? летом, осенью, зимой).

Особую сложность при составлении учебного материала вызвали опорные «лингводидактические константы» [1, с.135], такие, как: теория гармонии гласных в шорском языке и связанный с этой закономерностью поиск «правильной» методики подачи сведений об аффиксах множественного числа (-лар, -лер, -нар, -нер, -тар, -тер) и падежных окончаний на -да (-та), -де (-те); выбор изучаемых падежей в их последовательности и необходимости во 2 классе (это связано и с полемикой вокруг классификации тюркских падежей и их количеством); методика изучения словообразования и др.

Так, не совсем уместно звучит понятие «окончание» по отношению к языку, в котором словообразовательные модели создаются аффиксальным способом, а понятие «аффикс» во 2 классе вводить нельзя, поэтому мы заменяем этот термин сочетанием **«добавочный слог»** (слогоделение в начальной школе – один из главных навыков).

Вместе с тем, во 2 классе вводится термин «предметное слово» с его названием на шорском языке, слова-действия (глаголы единственного и множественного числа). Отдельным блоком являются формы речевого этикета (можно войти, выйти, спасибо, до свидания, как дела и т.д.).

Изучение падежных аффиксов на уроках шорского языка идет перед изучением основы предложения (иначе дети не поймут сути грамматической основы), ведь для ее изучения требуются другие, второстепенные члены предложения, а их на неродном языке они еще не умеют вычленять и переводить правильно. Кроме того, второстепенные члены предложения могут отвечать на разные падежные вопросы, изучения которых еще не было: Мальчик дома книгу читает – *Оолақ номны* (винительный) *эмде* (местно-временной) *қыырча*.

Изучение падежных слогов во 2 классе начинается с основного падежа, затем местно-временного и винительного падежа. Остальные падежи изучаются в 3 и 4 классах.

Пример введения нового материала по изучению местно-временного падежа.

1. Прочитай предложения. Подчеркни слова, которые отвечают на вопрос Ноо? и Кем? Найди среди них слово, которое соответствует схеме.

Амас қыырча. Тиің аттыпча. Қозан чүгүрча. Оғаннар шомчалар.

2. О чем идет речь в предложениях? Мы узнали, что Амас читает, белка прыгает, заяц бежит, дети купаются. Достаточно ли этих слов, чтобы понять, что происходит? Задаем вопросы к словам

Амас (**кем?**) Тиін (**ноо?**)

Амас (ноо небе иштепча?) – қыырча.

Тиің (ноо небе иштепча?) – аттыпча.

Сколько слов достаточно, чтобы составить предложение? Какое из них самое главное? Подчеркиваем одной

чертой. Вводим определение: подлежащее и сказуемое как главные члены предложения (в принципе, этот материал детям известен уже из курса русского языка).

3. Прочитай предложения. Найди в них основу предложения. Какие слова в них похожи? Разделите их на слоги. В каком слове слогов больше? Вводим понятие добавочного слога, который обозначает место действия.

Торум **ағашта** өсча.

Ағаш турча.

Примерные вопросы:

Почему слова отличаются? На какой вопрос отвечают слова? Прочитай, переведи. Подумай, как образуются слова, отвечающие на вопрос «где?» (кайда?).

Өртектер **саста** чўсчалар.

Амас **улуста** чатча.

Қуш **ағашта** одурча.

4. Вводим правило образования местно-временного падежа со слогом –та.

Слова, отвечающие на вопрос «где» (кайда?), образуются с помощью присоединения слога –та.

5. Закрепление материала.

Задай вопрос к словам, у которых пропущены слоги. Вставь пропущенные слоги (повторяем образование множественного числа существительных и глаголов).

Оғаннар чулат... шомча...

Туруна сас...турча

6. Вводим правило образования местно-временного падежа со слогом –да. Необходимо организовать сравнение и понимание того, от чего зависят слоги – да или – та (глухой, звонкий).

Прочитай текст. О чем он? Найди слова, указывающие на место или время действия. Каким слогом обозначено место или время в этих словах? Подумай, почему в одних словах мы пишем слог – та, а в других – слог – да? От чего это зависит?

Чайғыда кўн чажылча. Чақкийектер чышта өсчалар. Куштар тайғада сарнапчалар. Оғаннар орамда ойнапчалар, чулатта шомчалар.

Сформулируй правило.

Если в корне слова стоят гласные а, о, у, ы, а корень оканчивается звонкой согласной или гласной, то на место действия или время действия указывает слог – да.

чылда

чолда

суғда

аалда

Если в корне слова стоят гласные а, о, у, ы, но корень на глухой согласный, то на место действия или время действия указывает слог – та.

чышта

маққышта

чулатта

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, издание букваря и осмысление методики обучения шорскому языку с учетом лингводидактики – пока только первый шаг в теории обучения неродному языку коренных малочисленных народов Сибири в условиях отсутствия естественной языковой среды. Однако уже первые полученные результаты позволяют говорить о специфике методической модели подобного обучения, в которой учитывается, прежде всего, система самого языка, его структурно-семантические связи, во-вторых, коммуникативный центризм как главный принцип обучения.

Во многом восстановление языковой среды у шорцев будет зависеть от определения семьей своей лингвокультурной идентичности и социальной значимости родного языка. Только в этом случае лингводидактика и методика станут помощниками в формировании языковой личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Акимова И.И. О соотношении методики и лингводидактики и необходимости национально-ориентированных грамматических описаний русского языка как иностранного. – *Международный научно-исследовательский журнал*, 2018, Выпуск 7(73).
2. Чайковская Е.Н., Чепсаракова Н.И., Башева А.Е. Букварь 1 класс. Учебное пособие на шорском языке для общеобразовательных организаций. – Санкт-Петербург, филиал издательства «Просвещение», 2020.

Е. Н. ЧАЙКОВСКАЯ

ШОР ТІЛІН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АНА ТІЛІ РЕТІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

КЕММУ НФИ Сібір халықтарының тілдері және мәдениеттері орталығы,
Новокузнецк қ., Ресей

Е. ТЧАЙКОВСКАЯ

**FEATURES OF LEARNING THE SHOR LANGUAGE
AS A SECOND LANGUAGE IN PRIMARY SCHOOL**

Center for languages and cultures of Siberian peoples,
Kemerovo State University, Novokuznetsk Institute, Novokuznetsk, Russia

Аңдатпа. Мақала материалдары автор шығарған шор тіліндегі оқулықтарға негізделген. Мақалада шор тілін жалпы білім беретін мектептің 1-2-сыныбында Ана тілі ретінде оқыту әдістемесін жасау тәжірибесі ұсынылған. Сібір халықтарының жойылып бара жатқан түркі тілдерін зерттеудің әдістемелік жүйесінің негізгі мәселелері қарастырылады: дауысты дыбыстардың сингармонизмі теориясы, септік формаларын зерттеу дәйектілігі, мектепте оқуға қатысты шор тілінің грамматикалық және лексикалық жүйесінің ерекшеліктері, грамматикалық және лексикалық минимумды таңдау. Оқулықтардан мысалдар келтірілген, олар тілдің жеке бөлімдерін: әріптер, дыбыстар, сөйлемдер, сөздер-заттар мен сөздер-әрекеттер, кейстер буындарын зерттеудің реттілігін ашады. Тілдік орта болмаған жағдайда фонетикалық және лексикалық дағдыларды қалыптастыру бойынша жұмыс тәсілдері, мәтінмен жұмыс істеу тәсілдері сипатталған. Интерференция ұғымына, мектептегі жергілікті емес тілді үйренудің негізгі әдістеріне: байқаудан, лингвистикалық эксперименттен жалпылауға, шоғырландыруға, лингвистикалық ойынға назар аударылады. Жаңа тілдік жағдайда Сібірдің байырғы халықтарының тілдерін зерттеудің ерекшеліктері туралы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: Сібір халықтарының тілдері, тілдерді үйрену әдістері, жойылып бара жатқан тілдер

Abstract. The materials of the article are based on the textbooks of the Shor language already published by the author. The article presents the experience of developing a methodology for teaching the Shor language as a second language in the 1-2 grade of a general education school. The key issues of the methodological system of studying the disappearing Turkic languages of the Siberia peoples are considered: the theory of vowel synharmonism, the sequence of studying case forms, the features of the grammatical and lexical system of the Shor language in relation to school education, the selection of the grammatical and lexical minimum. Examples from textbooks are given that reveal the sequence of studying individual sections of the language: letters, sounds, sentences, words-objects and words-actions, case syllables. Methods of working on the formation of phonetic and lexical skills in the absence of a language environment, methods of working with text are described. Attention is paid to the concept of interference, the main methods of learning a second language in school: from observation, linguistic experiment to generalization, consolidation, linguistic game. Conclusions are drawn about the peculiarities of studying the languages of the indigenous peoples of Siberia in the new language situation.

Key words: languages of the peoples of Siberia, language learning methods, endangered languages.

ГРНТИ14.29.01

ZH. K.DYUSEMBINA¹, ZHENIS BAKZHIBEK²¹L.N. Gumilyov Eurasian national university Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: zdyusembina@mail.ru

²№67 school gymnasium, Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: zh.bahjibek@bk.ru

THE MAIN FACTORS TO CONSIDER WHILE WORKING WITH CHILDREN WITH DISABILITIES IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. *In our state one of the main problems is the adaptation of mentally retarded children to the social environment. There are difficulties in any society or socium depending on the level of development. Therefore, particularly in need of social protection of persons with disabilities each time is to increase children. In this regard, the education of children with psycho-physiological abnormalities in their social environment adaptation and education is one of the socio-pedagogical problems.*

Keywords: *children with disabilities, social adaptation, social orientation, mentally handicapped children.*

INTRODUCTION

Inclusive education is one of the areas of social protection for the development of the general educational process, taking into account the needs of all children, providing education for children with special needs.

Relevance: The relevance of the use of active learning methods for children with special needs: - special approach; - the need to integrate children with disabilities into society, their social adaptation; - monitoring the accessibility and socialization of the educational process.

PURPOSE

Children with special needs in a world away from the main team. Many children with developmental disabilities, like adults, need to be nurtured and educated in spite of the efforts of family, professionals and society, and still need to

support their entry into socio-economic life and try to integrate into society with special education.

Every child dreams to go to school, to become a student, to dive and enter an interesting world. And especially for children with disabilities, for their parents, this is the most difficult period, psychologically and emotionally. Currently, the education system of the Republic of Kazakhstan is focused on the principles of inclusive education, taking into account the mentioned information above. This means that each student has the right to receive an appropriate level of education according to their needs.

From the independence and independent development of the country, it has been led to significant changes in all spheres of society. One of the priorities of the sovereign state in accordance of needs of modern society is the organization of effective ways

to provide pedagogical assistance to people with musculoskeletal disorders with special needs in the content of special education.

According to the first President Nursultan Nazarbayev in his "Kazakhstan-2050: one goal, one interest, one future" he sets great tasks for education system of our country. He mentioned that we have a lot of work to do to improve the quality of all levels of national education. Therefore, we should provide them with modern programs and teaching methods and qualified specialists. One of the unresolved issue in the field of education is inclusive education. [1,35b]

All areas of development of inclusive education should be addressed in the framework of the state development program for 2011-2020. [2.6b]

The concept of inclusive education is used to describe the learning process of children with special educational needs in secondary schools.

RESULTS

The main purpose of inclusive education is to realize the rights of individuals with disabilities to education by taking into account their cognitive characteristics, place of residence, their social adaptation and integration into society, increasing the role of parents in the upbringing of children.

Objectives of inclusive education:

- study the law of development of children with special needs;
- research of general education and special education systems;
- reminding children' special needs and creation and implementation of educational programs;
- correctional work in secondary schools, identify opportunities and predict success;

- ensuring access to inclusive education;
- children with special educational needs and their parents psychological and pedagogical support to mothers.
- to learn a tolerance to children in preschool and school institutions education.

Basic principles of inclusive education:

1. The value of man which achieved by his abilities and skills.
2. Everyone is able to feel and think.
3. Everyone has the right to communicate.
4. Everyone needs each other.
5. Knowledge is occur the framework of real communication.
6. The support and friendship of all people's peers requires.
7. Success for each student - to the best of his abilities that can be performed.
8. Versatility expands the scope of human's life development [3].

Therefore, as mentioned before, "Every child is a star, help him to shine."

Working with a child with such a special educational needs in my class was a rethinking and strengthening of my experience.

The following should be considered in inclusive education:

- the purpose, objectives, expected results of the set of lessons should be clarified.
  - the choice of forms, methods and tools of teaching, the system to bring their abilities, interests, aptitudes of students, adaptation to knowledge.
- Monitor the condition and psychological characteristics of students.
- Students' language, cognitive skills, personality in the classroom focus on formation.
  - Proper organization of students of both levels with both parents will be

appropriate.

There are children of different levels in the same class, so different and suitable works with them.

For example, if a child does poorly in math in elementary school, what can we discuss with parents? Firstly, it is necessary to find out why he does not know mathematics well, because "your child is sick, so he does not understand mathematics", which is neither an explanation nor a reason. Secondly, the teacher is a guide of professional education for parents. There is a consultation with the school defectologist, the psychologist can give different instructions to parents. We are looking for answers to the question of how parents can help. After all, the parents of other children are the main opponents of any inclusion. Therefore, returning to the concept of health technologies in co-education, that is, physical education minutes in primary school should be performed not only in the first grade, but in all four grades. They perform the most popular techniques of brain gymnastics, called kinesiology. It is used as a method of active correction for special children, and for ordinary children as a method of relaxation. They help each other, summarize their thoughts, have a great influence on communication and develop cognitive abilities.

Effective methods of work in inclusive education:

The method of persuasion helps to convince parents about the consequences of their anti-social behavior. By using this method, you can ensure that the parents themselves will start looking for a way out of this situation.

The control method helps to gather more material for the organization of educational work in the family. The social teacher monitors the child's

relationships, family, school, class, peer, and leisure activities.

Communication is one of the most common methods of working with parents, which allows you to identify the causes of problems in the family in a trusting environment and identify ways to solve them.

M. Montessori method is currently the main effective way to form the cognitive activity, sensory abilities of the child. Sensory education of the child is the education of the formation and perception of views on the external properties of objects, their shape, color, size. Location in space, as well as the sense of smell and taste, etc. [4.12b]

Advantages of inclusive education

Benefits for children with special educational needs:

- they are unsuitable to be isolated learning from the outside world as well as the negative effects of "labeling" and the negative attitudes that are usually caused by a lack of communication with them.

- Allowing or imitating them to acquire new skills when and how to apply the skills they already have

A model of "competent" behavior is taught.

- Opportunity for them to interact with "competent" peers thus learning new social and communication skills.

- The truth that prepares them for life in society (community) and opportunity to gain life experience.

- They are usually friends with developing peers. Access is offered.

Healthy children

- Make them more realistic and people with disabilities. The ability to see clearly.

- Develop a positive attitude toward other people who are different from them.

- Teach them altruistic behavior, when and how behavior.

- Emphasize to them, despite their disabilities in other words, it is a life example of a person who succeeds in life despite difficulties.

Benefits for families with children with special educational needs

- They can learn a lot about typical development.

- They are less isolated from the rest of their community.

- They interact with developing families of the type receives. In turn, will be able to provide significant support.

Children and families with disabilities

- Communication with families with children with special educational needs will be able to establish access.

- Educate your children about personal differences.

Importance of being able to accept people who are different recommended.

- Another important problem in specialized schools is the lack of Inclusive with everything you need.

It is planned to create schools of this type. This includes special programs design, involvement of speech pathologists, psychologists, speech therapists in schools;

Classes are understaffed and equipped with technical devises.

For example, sound equipment for a classroom where a deaf child is sitting; ramps and elevators for children with musculoskeletal disorders. [5]

According to Law of the Republic of Kazakhstan dated July 11, 2002 N 343 on support of children with disabilities through social, medical and pedagogical correction, Chapter 4. The rights of disabled children, the rights and obligations of their parents and other legal representatives, Article 15 children with disabilities have rights:

1) receive a guaranteed support free of charge through social, medical and pedagogical correction;

2) to be examined free of charge and to receive free medical care in the state medical organizations, psychological, medical and pedagogical consultations or departments of medical and social examination in the manner prescribed by the legislation of the Republic of Kazakhstan;

3) free medical-psychological-pedagogical correction in accordance with the results of psychological-medical-pedagogical consultation from the moment of detection of physical or mental defects, regardless of the degree of its manifestation;

4) to be provided free of charge with prosthetic and orthopedic products and footwear, printed publications with special fonts, amplifying equipment and signaling devices, compensatory technical means in accordance with the procedure established by the legislation of the Republic of Kazakhstan on medical grounds;

5) receive free preschool and general secondary education in special educational institutions or state general education institutions in accordance with the results of psychological, medical and pedagogical consultations;

6) receive free technical and vocational, post-secondary, higher education on a competitive basis within the state educational programs in public educational institutions;

7) employment in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan in accordance with the education and (or) professional training received after graduation.

Also here mentioned persons with disabilities of groups I and II, persons with disabilities from childhood, who

can receive education in the relevant educational institutions in accordance with the results of medical and social examination, have the priority right to participate in the competition for free state education, educational grants with funding from the budget.

After completing their stay in special educational institutions and reaching the age of majority, orphans and children with disabilities left without parental care, fully provided by the state, shall be provided with housing by local executive bodies in accordance with the procedure established by law.

Article 16 Rights of parents and other legal representatives of children with disabilities

1) participate in the examination of the child in psychological, medical and pedagogical consultations;

2) receive accurate information on the results of the examination of the child, the goals and results of support through individual social and medical-pedagogical correction, receive advice from bodies and organizations engaged in medical, special education and the provision of special social services;

3) receive support from their children through social, medical and pedagogical correction established by the legislation of the Republic of Kazakhstan;

4) reimbursement of expenses for home schooling of children with disabilities under the individual education plan in the manner and amount determined by the decision of the local representative bodies.

Schoolgymnasium №67 provides inclusive education for students with disabilities. There are all conditions for the movement of such students. This has a huge impact on the overall development of students in a large community.

Our school is equipped with modern computers, digital multimedia and other resources. There is also a speech therapist's office. They use interactive whiteboards and electronic textbooks in teaching individual subjects. That is, students have the opportunity to work creatively, to expand their worldview. This is the organization of collective and group work, as well as the creation of an environment of cooperation.

In conclusion, inclusion is recognized as a developed, humanistic and effective education system that provides education not only to children with special educational needs, but also to healthy children. School is not only an educational activity, but also a key area of a child's life. They form a personality by respecting the individuality and uniqueness of each of them and accepting them into a larger team environment. In addition, students learn to work in a team, to interact with each other, to solve various problems creatively with the help of the teacher. It is safe to say that inclusive education expands the personal potential of all children and helps to develop such qualities as kindness, tolerance and willingness to help. Inclusive education is a new system, so teachers and students have one common goal - to work for accessible and quality education.

Nowadays, every student is an individual, so a conscious upbringing, quality education is a requirement of life. In the context of inclusive education, the educational process should be based on the principles of differential and individual language, based on the data of psychological, medical and pedagogical examinations. Rooms for social pedagogues should be specially equipped.

REFERENCES

1. Saniya Bektengaliyeva «School of Kazakhstan» №9 September 2015 [P.35]
2. Saniya Bektengaliyeva Kazakhstan school »№6 2015 September [P.6]
3. “Education in the context of the development of inclusive education received from the advanced training course on «Content of the environment» data, October 2019
4. LA Sainova «News in Education» №4, 2016 [pages 4-12]
5. Хухлаева О. В. Psychological services at school. - М., 2008.

Ж.К.ДЮСЕМБИНА¹, ЖЕҢІС БАҚЖІБЕК²

ОРТА МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ МҮГЕДЕКТІЛІК БАЛАЛАРЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДАҒЫ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАР

¹Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

E-mail: zdyusembina@mail.ru

²№67 мектеп гимназиясы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

E-mail: zh.bahjibek@bk.ru

Ж. К.ДЮСЕМБИНА¹, ЖЕҢІС БАҚЖІБЕК²

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, КОТОРЫЕ НЕОБХОДИМО УЧИТЫВАТЬ ПРИ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ-ИНВАЛИДАМИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,

Нур-Султан, Казахстан

E-mail: zdyusembina@mail.ru

²Школа-гимназия №67, г. Нур-Султан, Казахстан

E-mail: zh.bahjibek@bk.ru

Аңдатпа. Біздің елімізде мүмкіндігі шектеулі балаларды, әсіресе, ақыл-ой кемістігі бар балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу – өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Кез келген қоғамда даму дәрежесі қаншалықты жоғары болғанына қарамастан, әлеуметтік қиындықтар болып тұрады. Осындай себептердің салдарынан қазіргі кезде әлеуметтік көмекке мұқтаж болып отырған мүмкіндігі шектеулі балалар күннен-күнге көбеюде. Сол себептен қазіргі уақытта психофизикалық ауытқулары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу, оларды әлеуметтік ортаға бейімдеу күрделі әлеуметтік-педагогикалық мәселе екені сөзсіз.

Түйін сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар, әлеуметтік бейімдеу, әлеуметтік-тұрмыстық бағдар, ақыл-ойы кемістігі бар балалар.

Аннотация. Одной из главных проблем в нашем государстве является адаптация умственно отсталых детей к социальной среде. В любом социуме, не смотря на уровень развития, есть трудности. Поэтому количество нуждающихся в социальной защите лиц, в особенности детей с ограниченными возможностями, постепенно идет к увеличению. В связи с этим обучение и воспитание детей с психофизиологическими отклонениями, адаптация их в социальную среду являются одной из социально-педагогических проблем.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, социальная адаптация, социально-бытовая ориентировка, умственно отсталые дети.

FTAMP 14.35.07

Ж.Е. ИМАНКУЛОВА¹, А.К. АУБАКИРОВА²¹Павлодар педагогикалық университеті,

Павлодар қ., Қазақстан. E-mail: zhanara78_78@mail.ru

²Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан. E-mail: altyn_kenzhegара@mail.ru

Р.ТОҚТАРОВТЫҢ ОБРАЗ ЖАСАУ ШЕБЕРЛІГІ («АБАЙДЫҢ ЖҰМБАҒЫ» РОМАНЫ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа. Әдебиеттану ғылымында соңғы жылдары қазақ романдары туралы зерттеулер де көп емес, бірақ біз қазақ әдебиетіндегі романның дамып, жетілуін байқаймыз, сондықтан роман жанрындағы ерекшеліктерді зерттеу маңызды. Өткен ғасырдың 90-жылдарынан бастап роман жанрына арналған бірқатар зерттеулер, оның ішінде тарихи романдар туралы ғылыми еңбектер жарық көрді және көпшілікке жарияланды. Соңғы жылдары роман жанрының қазақ әдебиетіндегі аспектілері мен поэтикасы және жеке авторлардың шығармаларындағы романдарды талдау бағыты жолға қойылды. Мақалада Рамазан Тоқтаровтың шеберлігі талданады. Жазушының образ жасау шеберлігі, сөз саптау ерекшелігі мақала нысаны болған. Жазушы романдарының өн бойынан терең суреткерлік қана көрінбейді, өзі өмір сүрген қоғам, адам, заман, адам психологиясына талдау жасауы, терең білімділігі айқын көрінеді.

Түйін сөздер: роман, бейне, сюжет, хамса, этнография, образ.

КІРІСПЕ

Рамазан Тоқтаров – бүгінде есімі оқырман жұртшылыққа кеңінен таныс қаламгер. Жазушы шығармалары дені табиғат пен адам арасындағы күрделі қарым-қатынасқа құрылған. Сол арқылы жер тарихы мен ел тарихының ажырамастай байланысы бейнеленеді. Табиғат аясындағы адамдар болмысының қат-қабат жан қалтарысы, сезімі мен арманы, мақсаты мен мұраты танытылады. Жазушы шығармалары – өмірдің өзінен алынып, айналадағы күнде көріп жүрген құбылыстар өзіндік құнарлы да қарапайым тілімен әлеуметтік деңгейге дейін көтерілген шыншыл туындылар болғандықтан да оқырманын қызық-

тырады. Қаламгердің жинақы жазылған әңгіме, повестерін талдай отырып, адам өмірі, табиғи тазалық, адамгершілік, қазақы мінез, қоғамдық өзгерістер шынайы суреттелгенін байқаймыз. Рамазан Тоқтаровтың шығармашылық жаңалығы, өзіндік үні, әлем әдебиетімен иық тірестіре алатын келбетімен өлшенеді. Рамазан Тоқтаровтың «Бақыт», «Ертіс мұхитқа құяды», «Тұлпардың сыны», «Жердің үлгісі», «Ғасыр наны», «Сусамыр», «Таңбалы жарғақтың құпиясы», «Жендет», «Бақытты құлдықтың ақыры» романдары көпшілікке танымал. Оның романдарының өн бойынан терең суреткерлік қана көрмейміз, өзі өмір сүрген қоғам, адам, заман,

адам психологиясына талдау жасауды, терең білімді танымыз. Жазушы шығармаларының биік белесі – қалың оқырман жүрегіне жол тапқан «Абай жұмбағы» роман-хамсасы.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Рамазан Тоқтаровтың шығармаларындағы образ жасау шеберлігі, терең суреткерлік танымын қарастыру.

«Абайдың жұмбағы» роман-хамсасының көркемдік деңгейі биік. Осы романның көркемдік стилінің басқа романдарға қарағанда әлдеқайда көш ілгері болуы себептері де жоқ емес. Біріншіден, жазушы бұл романын өмірінің соңғы кезеңінде жазды, екіншіден, шығармашылық шеберлігі шыңдалған тұсымен сәйкес келеді, үшіншіден, қаламгер көп ізденіп, тарих қойнауын көп атқарғандықтан да еңбегі ақталған. Қазақ халқының тұрмыс-салты, санасы, тарихы мен этнографиясы, тарихта шын болған оқиғаларға тарихи деректер арқылы көз жеткізгендігі ерекше байқалады. Осы орайда мына пікір ойға оралады: «Әдебиетші тек қаламмен жазбайтыны, сөзбен сурет салатынын өзі түсінуі керек! Және ол да живописьтің шебері сияқтанып адамды қимылсыз суреттемейді, тынымсыз қозғалыс, ұдайы әрекет, өзара қақтығыс үстінде, таптардың, топтардың, жекелеген адамдардың күресі жағдайында суреттеуге тырысады. Ал әлемде қарсылық көрмейтін қозғалыс жоқ» [1, 317 б].

НӘТИЖЕЛЕРІ

Рамазан Тоқтаров шығармашылығының көркемдік және ғылыми қарымы кең аса өзекті бір арнасы «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасы. Роман-хамсасындағы дәстүр жалғас-

тығы мен тарихи шындық және көркемдік шешім, сонымен қоса романның поэтикасын ашып талдау бүгінгі күн міндеті. Р.Тоқтаров романдарының поэтикасын, соның ішінде жанрлық табиғатын, олардың тарихи және әдеби негіздерін бірлікте қарастыру қазақ әдебиетіндегі роман жанрының сипатын аша түспек.

Үкімет комиссиясының шешімімен Рамазан Тоқтаровқа данышпан Абайдың жүрек сырын зерделеген, сол арқылы әдебиетті нұрландырған және оның уақыты мен ортасын байытқан «Абайдың жұмбағы» романы үшін Мемлекеттік сыйлық берілді. Роман-хамсаны қарастыра отырып, оның эпикалық тынысын, жазушы ретіндегі шеберлігін, өзіндік стилін айқындайтын күшін айқын байқаймыз. Осы туралы негізгі басылымдарда ғылыми еңбектер мен мақалалар жарық көрді.

МАҚСАТ-МІНДЕТІ: Рамазан Тоқтаровтың шығармаларындағы образ жасау шеберлігі, терең суреткерлік танымын қарастыру

Рамазан Тоқтаров ұлттық зияткерлік романистиканың негізін салушылардың бірі болды, қазақ жазушылары арасында әлемдік әдебиет үрдістерінің алғашқы легін терең және шебер меңгерді деп нық сеніммен айтуға болады. Қоғам қандай болмасын, бірақ уақыт қалай өзгерсе де, заман желі қалай соғар болса да, Р. Тоқтаров шығармашылығының тақырыбы адам болды. Біздің Р. Тоқтаровтың стиліне ғана тән нәзік ерекшелікті атап өткіміз келеді. Мысалы, кеңестік заман талабына сай жазылған қомақты шығармалар сериясында кейіпкердің ішкі рухы, оның іс-әрекетінде басынан өткерген сезімі, басты кейіпкердің бораннан маңыраған қой мен кісінеген жылқыларды құтқару үшін күрескен кездегі арпалысуы мен тау-тау көмірін

қазып алған кезде сезімдерді суреттеп, автор дауыл астында қалып қояр еді. Бірақ Рамазан Тоқтаров үстемдік құрған кеңестік идеологияның малайы болып қалмады, жазушы жалтақтығын танытатын шығармалар жазбайды. Автор мәңгі көнермейтін тақырыпты таңдады. Ал шынайы әдебиет мұраты мәңгілікке қалады. Оның мәңгілік тақырыбы – адам, адамның жаны, мәні.

Стиль туралы М.Қаратаев: «Стиль – атаулы құбылыс, бір заматта қалыптаспайды және бір қалыпта қатып-семіп қалмайды, ол бірте-бірте даму процесінде жетілетін құбылыс. Осылай деп білсек, қазақ әдебиетінде стиль дамуының тарихын танытатынын көреміз. Стиль талантты да, тәжірибелі жазушының табысы десек, дара стиль мен стильдік ағымдардың көбеюі – кемелденген көп жанрлы әдебиеттің табысы» [2, 10 б].

Жазушы стилі, әрқайсысының өзіне тән мектебі, халық әдебиетін танып-білуі, бойына сіңіруі, жазушы-ақындар шығармаларын білу, зерттеу, олардан үйрену арқылы қалыптасады десек, қателеспеспіз. Қазақ әдебиетінің өсіп-өркендеу жолына қарап отырсақ та, жеке жазушылар шығармаларына зер салсақ та, көңіл аударатын ортақ жайт – бір жазушының бірнеше роман, повесть, әңгімелерінде қайталанып отыратын, басқаларға ұқсамайтын өзіне ғана тән ерекшелік байқалады. Демек бұл – жазушының стилін танудағы шешуші жағдай.

Р.Тоқтаров романдарының стиліне тән бір ерекшелік – теңеулердің молынан кездесуі. «– Енді сен, «қашпаған қашардың уызынан дәмметкендей» күту мен күнімізді өткізуіміз керек пе?, – деді Науан дүңк етіп» [3, 1 б], «Теке көз, шеке тамыры білеудей боп адырайған, жанына пышақ жанып алғандай мыжырайған жылтыр қараны

ешкім де бір округтың аға сұлтаны деп ойламастай» [3, 59 б], – деп Құсбекті суреттей келе, Алшынбайды «Қарға аунаған түлкідейсің ғой» [3, 59 б], – деп түлкіге теңейді.

«Жер ортасы Көктөбеге келгенде қатыны өліп, өзі белі шойырылып отырып қалмағанда әлі де тоқтамай, «үріп ішіп, шайқап төгіп» жүре Бере еді, бүгінде қанаты қайырылған құс секілді, ел ішінде Қодар атынан гөрі құл-құтан аты көбірек шығып жүр» [3, 68 б], – деп Қодардың батырлығы мен ұрлығын ажырата алмаған халық оның батырлығын біле тұра жабылған жалаға сенерін де сенбесін де білмеген күйін осылай суреттейді. Шоқан Достоевскийді ертіп, Ахмет-Риза медіресесіне барғандағы әсері былай суреттеледі: «Бұларды мешіттің даладай кең ауласына кіре бергендерінде бар баланы соңынан ертіп әңгіме-дүкен құрып жүрген ақ киімді, зор денелі хазыреттің өзі тосып алды» [3, 196 б]. Мешіттің ауласын «далаға» теңейді. «Бойы шарғы болғанмен, айпара төс, иықты, Басыкөнектей, Қасқайып қақ төрде отырған кездегі сұсы мен жас шамасы – батыр тұлғалы, өзінен мүшелге жуық үлкен Базаралымен үйлес» [3, 251 б], – деп қызып сөйлегенде даусы көкке өрлеп, саңқылдап шығатын Абай ділмарлығын жазушы шебер сомдайды. Мұндай мысалдарды Р.Тоқтаров романдарының өн бойынан жиі кездестіруге болады. Жоғарыдағы теңеулер жазушының айтпақ болған ойымен ұштасып, қабысып жатады.

М.Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының стильдік бірлігі де композициялық тұтастығымен сабақтас. Бірақ стильдік бірлік стильдік біркелкілік емес. «Дұрысында ол барлық элементтер мен компоненттерді бірлестіріп, әрбір характердің осы тұстағы нақты күшін айқын білу болып

табылады. Ендеше он үш жастағы бала Абай мен қырықжастағы ақын Абайдың, елуден асқан ойшыл Абайдың айнала дүниеге көзқарасы, өмір құбылысын сезінуі, сөйлеу машығы біркелкі болуы тіптен мүмкін емес» [4, 215 б]. Бұл ретте М.Әуезов жомарт суреткерге тән стиль орамдылығын тауып, халықтың тілінен көркем бояу, сарын, құрал байлығының қазынасын ашты.

Әдебиеттің бірден-бір өзіндік құрылымы және көркемдіктің де басты белгісі – тіл екені белгілі. Ал «Абай жолының» тіл байлығы мен сөз қолдану шеберлігі бөлек. Ол – қазақ халқының сөйлеу тілі мен фольклор, жазба әдебиеттің сөздік қорын мол қамтып бойына сіңірген. Сол себепті бұл шығарманы сөз байлығы жағынан қазақ тілінің қымбат қазынасы дей аламыз. Бұрын көп оқырманға белгісіз сөздер М.Әуезов романы арқылы қазақтың әдеби тілінен заңды орын алып, кең пайдаланылып келеді. Сонымен қатар, бастапқы мағынасынан ажырап, көнерген сөздер де М.Әуезовтің қолданылуында жаңа мағынаға ие болып, жаңғырып шыққан. Мұның бәрі М.Әуезов тілінің сөздік, лексикондық жағы. Ал, бірақ жазушының тіл шеберлігі оның лексикон байлығымен ғана өлшенбейді, сол байлықты жазушының шығармада пайдалану шеберлігімен өлшенеді. Романның тілі жатық, көркем, әрі шешен. Бұл оның поэтикалық ерекшелігі болып табылады.

Біздің қаламы төселген прозаиктеріміздің бәрінің де өзіне тән қалыптасқан стилі бар. М.Әуезов стилін алсақ, мұндағы интонация әрдайым оқиғаның желісіне қарай екпінін өзгертіп отырады. Оқиға шиеленіссе, ол да шиыршық атады, оқиға жайылып, ағысын баяулатса, мамырлайды. М.Әуезов тілінің бояуы көп, бірақ оны жазушы сараң қолданады, үнемдеп,

қажетіне ғана жұмсайды. Онда орынсыз лепіру, сезімсіз шарықтау, әдемі, әсем тіл үшін әдейі тырысушылық жоқ. Жазушының бай тілі тек картина жасау үшін қызмет етеді. Сондықтан ол түрін, түсін жағдайға қарай құлпыртып отырады. «Абай жолы» романының стилі жөнінде Румын сыншысы Еуген Марианна: «Жазушыда анық қалыптасқан күшті драмалық қасиет бар» – дейді. Аталған қаламгерлердің шығармаларында әсіресе диалог сипаты әр арнада көрінеді. Диалог арқылы кейіпкер мінезін іштен ашып, алдымызға жайып салса, енді бірде диалог арқылы қаламгерлер оқиғажелісін ширата, ширықтыра түседі.

Поэтика негізінен көркем шығарманың құрылысы және оның бейнелеуіш, көркемдегіш құралдарының эстетикалық жүйесі. А.Потебня: «Тіл – адамдардың қатынас құралы, көркемдік-эстетикалық құбылыс болғанымен, ол құрамдас үш бөліктен тұрады: сыртқы түр, ішкі түр, мағына. Сыртқы түр – сөздің дыбыстық, үндік жамылғышы, ішкі пішін – сөздің ең жақын этимологиялық мәні, мағына – оның жалпы мазмұны» [5, 226]; деп анықтама береді. Филолог Г.О.Винокур: «Тіл қарым-қатынас құралы болумен қатар, ол күрделене келе поэтикалық сапаға ауысады» [6, 16 б]; дейді. Сонымен поэтиканың негізгі қарастыратын нысаны – жазушының, не ақынның көркем шығармасындағы идеялық концепциясы мен оның шығармашылық лабораториясында пайдаланған әдіс-тәсілдерінің жүйесі, диалектикалық бірлігі мен байланысы болып табылады. Ал В.Жирмунский поэтиканың ауқымын өте кең ала отырып былай анықтама береді: «... шын мәнінде көркем шығарманың құрылымында барлық амал-тәсілдер

бір-біріне ықпал етіп, бір көркемдік мақсатқа бағындырылады. Поэтикалық шығармада осы тәсілдердің бірлігін біз «стиль» дейміз» [7, 35 б]. Поэтиканың негізгі компоненті стиль туралы В.В.Виноградов: «Поэтикаға стиль деген ұғымның енгізілуімен, осы ғылымның басты ерекшелігі: материал, тәсіл, стиль толыққанды деп ұғынуға болады» [8, 166 б], - дей келе, ғалым көркем шығарманың поэтикасын тіл біліміне де, әдебиет теориясына да қатысты екенін айтып, олардың ара жігін айқындайды.

Қазақ әдебиетіндегі поэтика мен стиль мәселелеріне байланысты Р.Нұрғали: «...әдеби ұғымдағы стиль ең алдымен, эстетикалық категория... Стиль жазушының авторлық мұратымен, эстетикалық идеалымен жанды түрде байланысып жатыр. Өйткені, көркемдік процесте механикалық сипат жоқ» дейді [9, 207 б]. Ал, профессор М.Хамзин: «... стиль дегеніміз – өмірдегі таңдап алынған белгілі бір құбылысты, белгілі бір жайтты оқырманға ұсынарда қаламгердің тек өзіне ғана тән жазу машығы, жазу мәнері, ол сол жазушының ақыл-ой, сана, дүниетанымымен тығыз байланысты болып келеді дегеніміз де дұрыс сияқты» [10, 20 б], - деп түйіндейді.

Р.Тоқтаров туындыларының ортақ сипаты, ортақ көркемдік ерекшелігі – жазушы шығармаларының асқақ гуманистік пафосқа, астарлы романтикалық сарынға құрылатындығында, яғни өмір көшін, адам тағдырын әрдайым жетілдіріп отыруында.

«Абайдың жұмбағындағы» әр ұлт өкілдерінің сұхбаттасу рәсімін суреттейтін шақтарында Л.Толстой, М.Әуезов сәтті пайдаланған әдіс ағымын қазақша жеткізе отырып,

кейбір сөздерді орысша қалпында алу арқылы диалогтағы басқа стиль стихиясын неғұрлым дәл бедерлеу талабы жүзеге асқан. Пішін жағынан осы тұрғыда қызықты эпизод бар. Сәби Абай «ол ештеңені түсінбейді» деп ойлайтын үлкендердің өзара тілдесуін анасы жанында тоты құс тәрізді айнақатесіз қайталайды. Мәселен, Бөжей мен Майбасар әңгімесі осы жолмен аңғартылады. Репликалар тырнақ ішінде тұрады. Бөжейді «Бөжікем» деп құрметтейтін Майбасар лебізінде тарихи нақтылық бар болса керек. М.Әуезов ол екеуі арасындағы құрдастық, достық қатынастарды жоққа шығармайды. Бөжей де «Әй, Бозым-ай, Бозым-ай! Мен екі сөйлемеймін ғой, білесің ғой!» деп, қазақ ғұрып-салтындағы сыйластық жоралғыдан аттамайды. Майбасар айыптыдай. Кешірім сұрайтын ыңғайда. Бөжей оны алданған адам есебінде қабылдайды. Этномәдени дәстүр сілемдері айқын диалогта аты аталмағанмен, әңгіме Құнанбайға қатысты екенін аңғару қиын емес. Психологиялық нанымды деталь түріндегі, көркемдік мекен шақ тұрғысынан сәл кешігіп айналымға енетін диалог Бөжей жайлы белгілі тұжырымдаманы мансұқ етпегенмен, Майбасарға қатысты оның аралық жағдайда жүрген әрі айбынды ағасы ықпалынан шыға алмаған, сол үшін күйінетіндей дағдарысты хал-ахуалын бейнелеу міндетін орындайды.

Р.Тоқтаров Шыңғыс төре мен Құнанбай арасындағы әңгімені одан соң үшінші жақтық тұлғада баяндай келіп, авторлық мәтін бойынша Петербордағы музейді аралағандағы Шоқан әкесінің көңіл-күйі қос үнді сөз формасына көшеді де, соңына қарай бірінші жақтық тұлғаға оралып, қайтадан репликалар алмасуына

ойысады:

- Астапыралла! – деді Құнанбай.

- Бұл ненің басы деппін мен сасқанымнан.

- Танымай тұрсыз ба? – деді бас уәзір бір езуімен қасқырша жымып. – Адамның басы емес пе?

- Адамның? – дейді сол арада таңырқауы шегіне жеткен Шыңғыс.

- Мұндай сәулетті жерге адамның басын да қоясыңдар ма?

- Қоямыз, - деді бас уәзір қайқы мұртын кезек ширата күліп. – Егер ол ұлы орыс мемлекетіне қарсы шыққан дикардың басы болса.

- Орыстың дұшпаны көп. Оның бәріне бірдей орын шақ келе бере ме?

- Неге бәріне бірдей? Тек соның ішіндегі әсіресе күшке тиген зұлымның!

- Айтайын ба?

- Айтыңыз, - дейді ойына бөтен ештеңе алмай тұрған Шыңғыс. Кімнің бас сүйегі екен бұл сонда?... [3, 124-125 б].

Сөз желісі қазақ даласының жолбарыс жүректі Кенесары Қасымов туралы. Ақ патша бас уәзірі қазақ сұлтанын қаламен таныстырғанда жоғарыдағы тәуелсіздік мотивімен байланысты эпизодта қыр халқының үнсіз қанаудағы бодандық жағдайының ауыртпалығы ұлттық намыс тұтататын мағына сипатымен өрнектеледі. Бас уәзір сөзі мен қимыл, пішінінде алыстағы сахара жұртын сескендіру, қорқытуға негізделген отаршылдық саясаттың қатігез де қитұрқы табы жатыр. Ол ниет орындалып та отыр. Әдептен озған, астамсынуы мол жазалаушы әрекет өзі де жұмсақ мінезділердің қатарына жатпайтын Құнанбайды қайран қалдырады. Диалог жалғасында Шыңғыстың Кенесарыға қатысты уәзір тарапынан айыптауды тыңдап, күтпеген жауыздықтан шіміркеніп, жаныжараланған сәті,

психофизиологиялық тұрғыдан сенімді күйзеліс, толқуы қамтылған. Әдемілік пен мейірімсіздіктің қарама-қарсылығы жалпы адамзат табиғатындағы күрделі қайшылық архетипін бейнелейді. Бұл көрініс Шыңғыс сұлтан үшін сана астарына ұялап қалатын көлеңкелі, аса жағымсыз құбылысқа айнылғаны хақ.

Қазіргі қазақ прозасы романдарында да көркем әдебиеттегі классикалық үрдістерді шығармашылықпен дамыта жалғастыру үрдісі байқалады. Жазушы Р.Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасындағы тарихи тұлғалардың (Кенесары, Құнанбай, Абай, Шоқан) көркем бейне тұғырында сомдалуындағы поэтикалық ерекшеліктер саралан көрінеді. Роман-хамса композициясындағы тарихилықтың нақты көрінісі – қазақ тарихындағы атақты қайраткерлер тағдырларының нысанаға айналуы. Әсіресе, күрделі тағдырлы Кенесары ханды көркем бейне тұлғасында даралауға, мінездеуге қаламгердің өзіндік шешіммен қарағанын байқаймыз. Роман-хамсаның «Толғақ» және «Жұлдыз құрбандық» деп аталатын бірінші, екінші кітаптарында Кенесары хан бастаған ұлттық-азаттық көтерілісшілерінің қазақ даласынан көрші түркі халықтарына (Қырғызстан, Шығыс Түркістан) қарай ығысуы кезеңі қамтылған. Қазіргі тәуелсіз Қазақстанның жаңаша жазылған тарих ғылымының зерттеулерінде Ресей империясының отарлық саясатына ашық қарсы болған бұл күрес «1837-1847 ж.ж. Кенесары ханның басшылығымен болған көтеріліс» [11, 225-231 бб] атауымен шынайы бағалануда. XX ғасырдың 40-50 жылдары тарихшы – ғалым Е.Бекмахановтың арнайы зерттеулерінде тарихи-ғылыми-теориялық тұрғыда негізделген бұл тарихи кезең шындығының қазақ

әдебиетіндегі көркем шығармалар арқылы бейнеленгені де мәлім. М.О.Әуезовтің «Хан Кене» тарихи трагедиясы, І.Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясының үшінші кітабы «Қаһар» романы қазақ тарихындағы осы ұлттық-азаттық қозғалысын көркем шындықпен жазудың шығармашылық жолын қалыптастырды.

Диалог құрылымы әлқиссалық мазмұнымен ерекшеленеді. Өйткені мұнда өткен іс баяндалады. Көркемдік мекеншақ (хронотоп) ыңғайымен қарағанда өткен уақыт пен қазіргі мезет жарыса астарласып отырады. Орыс мемлекеті өкілінің жеке мекеншағы қазақ даласындағы аласапыран соғыс жылдарымен ұштасады. Ол Құнанбай қажы мен Шыңғыс төреге таныс заман. Шыңғыс үшін Петербургтағы уақыт пен кеңістік суреттері әрі салтанатты, әрі үрейлі әсерімен есте қалған. Әңгімені айтушы уақыты Шыңғыс төңірегінде бедер сызады. Ол автор – баяндаушы уақытының аясында өрістейді. Репликалардың бірінде Шыңғыс осы сәтке табан тіреп сөйлесе, басқа бір тұста ілгерідегі уақыттың осы заматы орайында тілдеседі. Айырмашылық бар. Әр түрлі мекеншақ шекаралары тұтасып кетіп отырады.

Суреткердің көркемдеу құралы, көріктеу мүмкіншілігі орасан мол. Бірақ жазушы бұларды бет алды баттастыра бермейді, тек орнымен қолданады. Драматургияда қаламы төселген М.Әуезовтің романдағы диалогы да шағын; жұмыр, тұжырымды. Ол әрі оқиға желісін шиыршық аттырып, шығарманың динамикасын күшейтеді, әрі адам характерлерінің қырларын ашуға тікелей қызмет етеді.

Роман-хамсаның сюжеттік желісінен, суреттелетін оқиғалар арнасынан қаламгерлік ізденістердің терең иірімдерін, яғни суреткерлік

шеберліктің қайталанбас айшықтарын анық аңғарамыз. Мысалы, аға сұлтан Құнанбай шаңырағындағы қым-қуат көрініс. Осы арнадағы көп қатпарлы оқиғалар ағысы, әйелдер ішкі жан дүниесіндегі булығып жатқан сезім толқындары. Кейіпкердің жан аңсары, көңіл қалауы роман-хамсада авторлық баяндау, ой ағыны, ішкі монолог арқылы терең, ағысты бейнеленген тұста жазушының шынайы суреткерлік шеберлігі тайға таңба басқандай танылады. Сюжет – өзара жалғасқан оқиғалардың тізбегі, біртұтас желісі. Көркем шығармадағы сюжет өмірлік тартыс, конфликт, кейіпкерлер қарым-қатынасындағы қақтығыстарды қамтиды. Қақтығыстар адамдар арасында ғана емес, көзқарастар мен ой-сана қайшылықтары да болуы мүмкін. Бұл әр түрлі қоғамдық-саяси, әлеуметтік-мәдени қайшылықтардың күресі, таласы үстінде көрініп, кейіпкерлер іс-әрекеті, мінез-құлқы арқылы бағаланып, көркем шығарманың сюжеті арқылы бедерленеді.

М.Горький сюжет туралы: «Адамдардың өзара қарым-қатынасы, байланысы, қайшылықтары, жек көру, жақсы көру, әр алуан мінездің өсу, жасалу жолы» [12, 215 б], - деген еді. Көркем шығармадағы сюжет – адамдардың қарым-қатынасы ғана емес, бір-бірімен байланысы, оқиғаның дамуы мен образдардың өсу тарихы да. Эпикалық жанрларда адам әр алуан қатынасқа түсіп, тартыс, күрес үстінде олардың мінез-құлқы ашылады.

Р.Тоқтаровтың роман-хамсасындағы көзге түсетін, көңілге ұялайтын айрықша жайттар символикалық және романтикалық сипаттардың берік жымдасып, табиғи кіріге түсуі. Ол кейіпкердің мінезіне көп көңіл бөлген. Ол кейіпкерінің мінез бітімінде ешқандай қасиет көрсетпесе де,

көзіндегі ұшқыны арқылы бүкіл құндылығын көруге болады. Бұл жайтты досы Михаэлисті, Шоқанды, ағасы Құдайбердінің мінезін берудегі тәсілден байқаймыз. Көркем шығармада адам бейнесін мүсіндеудің жолдары көп екені аян. Адам бейнесін айқындайтын көркемдік компоненттердің бірі – портрет. «Портрет әр адамның өзіндік сипатын, өзара бітімін танытуға да елеулі қызмет етеді. Сонымен қатар, портрет – адам характерінің негізгі өзгешелігін де білдіріп отыратын шығармадағы көркемдік компонент. Жазушы ойының түпкі қазығы, кейіпкерге деген оның негізгі көзқарасы, суреткерлік позициясы осы портрет арқылы да жобаланып жатады» [3, 260 б]

Жазушы Абай мен Михаэлис арасындағы қарым-қатынасқа ерекше мән берген. Романда кездесетін Абайдың ұстаздарының бірі осы Михаэлис туралы ғалым Ж.Бісмағұлов: «Дүниеге көзімді ашқан Михаэлис», деп Абайдың өзі мойындаған бұл кісінің ақынға деген шынайы достық ықыласы мен білімдарлық іждаһаты романда мейлінше сыпайы, ізеттілікпен өте тартымды суреттеледі» [13, 5 б]. «Абайдың жұмбағы» романының оқиғалық арнасы мезгіл жағынан да, кеңістік жағынан да осынша кең болғанымен, жазушы деректің ықпалында кетпейді, өмірдің мол оқиғасын барынша сығымдап суреттейді. Сөйте тұра әр тарихи оқиғалардың мәнін, оның бағасын бірде өзі толғап, бірде кейіпкер сөзімен беріп отырады. Кенесары мен Шыңғыс төре, Саққұлақ шешеннің, Мәшһүр Жүсіптің шығармадан өзін көргендей әсерде боламыз. Бұл орайда өмір құбылысын суреттеуден, талдау мен бағалаудың эмоциялық мазмұнынан гөрі рационалдық жүйе, сезім сырынан гөрі ақыл тезі басым түседі. Рамазан

Тоқтаровтың шығармасының «Абай жолы» туындысынан айырмашылығы осында.

«Әр жазушының өз қолтаңбасы, жазу машығы, тәсілі бар. Кейбірі оқиғаны тізбектей баяндаса, кейбірі оқиғаның шұрайлысын алдыңғыы кезекке шығарады. Шығарманың тілі мен оның көркемдік сапасын екі бөліп қарауға болмайды. Шұрайлы тілі жоқ жерден шынайы көркемдікті іздеу бос әурешілік» [14, 48 б]. Осы тұрғыдан, яғни шығармаға ең қажетті көркемдік биіктік, құнарлы тіл өлшемімен келсек Рамазан Тоқтаров шығармаларының сол кезеңдегі қазақ прозасында алған орны төмен, әдебиетке қосқан үлесі аз деп ешкім айта алмайды. Абай бейнесін сомдау мақсатында М.Әуезовтен бастау алған терең, құнарлы көркемдік тәжірибе кейінгі толқын қаламгерлердің шығармашылығында қайта жанданды, қайта жаңғырды, әлі де дами береріне сеніміміз мол.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қаламға сыр төккен осындай салмақты да сазды, астары қалың, «сырты күміс, іші алтын» дүниелерді ұлттық әдебиеттің қазынасына сый еткен Рамазан Тоқтаровтың оқырманына айтары, өмірге көзқарасы, өзіндік дүниетанымы дерлік сол көркем дүниелері арқылы анық аңғарылады. Жазушы шығармасының ерекшелігі – Абайдың рухани жан дүниесінде ғарыш сарындарының орын алуы. Абай «қызылшақа нәресте әлі қырқынан да шықпай, жөргекте ораулы жатып, екі көзін тоқтатып, шаңырақтан айырмайтын әдет тауып еді. Онда да түндікті жауып қойса, не өзі жатқан жерінен босағадағы жүктің үстіне апарып тастаса, қыңқылдап жылай бастайды. Орнына әкеліп жатқызса, қыңқылдауын қойып, бетіне ұйықтап

жатып та сәби күлкісін үйіруден бір тынбайды» [3, 63 б].

Тарихи өткен дәстүр шындығын, тарихи тұлға мінезін қазіргі заман тұрғысынан тану мен бағалау жазушының эстетикалық нысанасын ғана емес, шығарманың концепциясын да нақтылайды, соның негізінде тарихи тұлға бейнесін жасаудағы көркемдік жаңа жетістіктерге алып келеді. Сөйтіп, тарихи өткен заманшындығы мен тарихи тұлға өмірін суреттеудегі тарихилық принцип, суреттеудің эстетикалық нысанасы және жазушының концепциясы өзара байланысты болып, көркемдік күрделі

тұтастыққа айналады. Бұл процесс Рамазан Тоқтаровтың шығармасында жанр табиғатына сәйкес түрлі сипатта жүзеге асқан. Шығармадағы желісі үзілмей көзге түсіп отыратын тағы бір ерекшелік – тарихи деректерді, тарих көздерін шығарма арқауына молынан кіргізгендігі болып табылады.

Жазушының шығармашылық қиялының, көркемдік концепциясының мұндай мәнінде оның биік суреткерлік нысанасы бары да анық. Жазушының суреткерлік нысанасын ашуға қызмет еткен көркемдік факторлар алуан түрлі. Жоғарыдағы айтқандарымыз соның бір көрінісі.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. Горький М. *Әдебиет туралы*. – Алматы: Жазушы, 1984. – 540с
2. Қаратаев М. *Стиль зерттеу принциптері. Стиль сыры*. – Алматы: Жазушы, 1974. – 380 б.
3. Тоқтаров Р. *Абайдың жұмбағы. Роман-хамса*. – Алматы.: Әл-Фараби, 1999. – 752 б.
4. Шалабаев Б. *Қазақ романының тууы мен қалыптасу тарихы*. – Алматы: Мектеп, 1983. – 192 б.
5. Потебня А. *Теоретическая поэтика*. – М.: Высшая школа, 1990. – 342с.
6. Винокур Г.О. *Филологические исследования*. – М.: Наука, 1990. – 447 с.
7. Жирмунский В.М. *Теория литературы. Поэтика. Стилистика*. – Ленинград: Наука, 1977. – 404с.
8. Виноградов В.В. *Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика*. – М.: АН СССР, 1963. – 380с.
9. Нұрғали Р. *Телағыс. Әдеби дәстүр мен әдеби даму*. – Алматы: Жазушы, 1986. – 368 б.
10. Хамзин М. *Қазіргі қазақ романы*. – Қарағанды: ҚарМУ, 2001. – 197 б.
11. Әлімбаев М. *Ойы озғанның өзі озар // Алматы ақшамы. 1999 1 қыркүйек*
12. Горький М. *Собрание сочинений в тридцати томах. т 27*. – М.: – 215с.
13. Ысмағұлов Ж. *Соңғы жүк // Егемен Қазақстан. 2005, 5 ақпан*.
14. Тұрысбек Р. *Жазушы еңбегі және шығармашылық*. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 228 б.

Ж.Е. ИМАНКУЛОВА¹, А.К. АУБАКИРОВА²

ИМИДЖЕВОЕ МАСТЕРСТВО Р. ТОКТАРОВА (ПО РОМАНУ «ТАЙНА АБАЯ»)

¹Павлодарский педагогический университет,

г. Павлодар, Казахстан. E-mail: zhanara78_78@mail.ru

²Национальная академия образования им.И.Алтынсарина,

г.Нур-Султан, Казахстан. E-mail: altyn_kenzhegара@mail.ru

J.E. IMANKULOVA¹, A.K. AUBAKIROVA²

R. TOKTAROV'S IMAGE-MAKING SKILLS (BASED ON THE NOVEL «ABAI'S MYSTERY»)

¹Pavlodar Pedagogical University,

Pavlodar, Kazakhstan. E-mail: zhanara78_78@mail.ru

²National Academy of Education named after I. Altynsarin,

Nur-Sultan, Kazakhstan. E-mail: altyn_kenzhegara@mail.ru

Аннотация. В литературоведении в последние годы немного исследований о казахских романах, но мы наблюдаем развитие и зрелость романа в казахской литературе, поэтому важно изучить особенности жанра романа. С 90-х годов прошлого века был опубликован и обнародован ряд исследований, посвященных жанру романа, в том числе научные труды по историческим романам. В последние годы налажено направление анализа романов в произведениях отдельных авторов, поэтики и аспектов жанра романа в казахской литературе. В статье анализируется мастерство Рамазана Тохтарова. Предметом статьи стало умение писателя создавать образы, особенности словообразования. Для романов автора характерно не только глубокое искусство, но и анализ общества, человека, времени, психологии человека, в котором он жил, его глубокие познания.

Ключевые слова: роман, видео, сюжет, хамса, этнография, образ.

Abstract. In recent years, there hasn't been a lot of research on kazakh novels in literary studies, but we observe the development and maturity of the novel in kazakh literature, so it is important to study the features of the novel genre. Since the 90s of the last century, a number of studies on the genre of the novel, including scientific works on historical novels, have been published. In recent years, the direction of analysis of novels in the works of individual authors, poetics and aspects of the novel genre in kazakh literature has been established. The article analyzes the skill of Ramazan Tokhtarov. The subject of the article is the writer's ability to create images, especially word formation. The author's novels are characterized not only by deep art, but also by the psychology of the person the analysis of society, man, time, in which he lived, his deep knowledge.

Key words: novel, video, plot, hamsa, ethnography, image.

А.Б. МУКАШЕВА¹, А.О. САПАРЖАНОВА¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті,

Алматы қ., Қазақстан

E-mail: seko_2000@mail.ru, alua95_95@bk.ru

ХОРЕОГРАФИЯ ӨНЕРІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Бұл жұмыста хореографиялық оқу орындарындағы білім алушылармен психолог маманының психологиялық жұмыс жасау сипаттамасы негізінде хореография саласындағы балаларды психологиялық тұрғыдан дамыту мәселелері қарастырылады. Мақалада хореографиялық оқу орындарында білім алатын балаларды дамытатын психологиялық жұмыстың прогрессивті, инновациялық нұсқалары, балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты психологиялық тұрғыдан қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар маңызды міндеттер мен әдістемелік тәсілдер баяндалған. Хореографиялық оқу орындарында білім алатын балалардың психоэмоционалдық және психофизиологиялық жағдайлары мен аса зор қабілеттеріне назар аударылған. Балет өнерінің шыдамдылықты талап ететін қиын және қызықты өнер екенін көруге болады. Балет өнерінің адамдардың рухани өмірінде ерекше болмысқа ие.

Түйін сөздер: хореография, балет, А.В.Селезнев атындағы Алматы Хореографиялық училищесі, би өнері, балет әртісі.

КІРІСПЕ

«Әлемдік дағдарыстарға қарамастан Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында еліміздің күрделі қиындықтарға ұрынбай, межелеген мақсаттарына қол жеткізіп келуде. Өнердің мақсаты – дүниені, адам өмірін, қоршаған ортаны көркемдік-эстетикалық тұрғыдан игеру. «Би халық өнерінен туындайды», - деп Шара Жиенқұлова апамыз бекер айтпаған болар. Қазақтың халық билері әлемдік сахнаға шығып отыр. Би әлемі – биік өнер. Бидің құрылымынан, болмысынан ұлттық қасиет көрініс табады. Балет өнері – адамдардың рухани өмірінде ерекше орын алады. Балет шыдамдылықты талап ететін қиын және қызықты өнер. «Өнер дегеніміз не?» десе, оны әдемілік

деген екен. Әдемілікті әр халық өз ерекшелігіне қарай қабылдап, өзіне тән ұғымдарыменен бағалайды. Ұлы ойшыл, энциклопедист ғалым, ақын Әбу Насыр Әл-Фарабидің мынадай сөзі бар: «Өнердің теориясын меңгеру дегеніміз - өнерге қатысты мәселелерді ақыл арқылы ұғыну және талғам қабілетін игеру».

«Өнер – өнегелі, ақылды адамдарды тәрбиелейтін құрал» - деп кеңес педагогы В.А.Сухомлинский айтып кеткендей, тәрбие үрдісінде өнерге аса көңіл аудару қажеттілігін атап көрсеткен болатын. Сол өнердің бірі – би өнері. Би бір сәттік қана, билеу кезінде ғана өмір сүретін уақытша, өткінші ғана алдамшы сезім емес.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Би өнерін шығармашылықтың ең сүйкімді түріне теңеп жатады жұрт. Себебі, би қимылдары нәзіктіктен құралған. Ал, сол нәзіктікті тек балетті бағындырған балериналар ғана жеткізе алады. «Балет» сөзінің өзі латын тілінен аударғанда «билеймін» деген мағынаны береді екен. Демек билеймін деген нағыз биші ғана балерина бола алады. Бұл оймен бәріңіз де келісетін боларсыздар?! Ендеше, тарихқа үңілсек... Алғаш Италияда тұрмыс-салтты көрсететін би түрлері іріктеліп, жүйеге түсіп, сахналық заңдылыққа бағындырыла бастады. Той-думанда орындалатын халық билері жаңа мәнерлі, әсем өрнекті, бір идеяны ұқтыруға, ойды айтуға меңзеген би қойылымдарына арқау болды. Ал Францияда балет белгілі сюжеттер, аңыздар негізінде құрылған. Сөйтіп, балет өнердің басқа түрлерімен тығыз байланыста дамыды. Қазақ балеті әуелде драматикалық, опералық спектакльдер ішіндегі би көріністері ретінде қалыптаса бастады. 1938 жылы қазақ музыка театрында қазақтың тұңғыш балеті «Қалқаман-Мамыр» қойылды. Осылайша қазақ жерінде балет өнері өмірге келді. Балет өнерін балеринасыз елестету мүмкін емес. Олардың еңбегі орасан зор. Аяғының ұшымен ғана билеп, көрерменге нәзіктік сыйлайтын, сахнада орындау мәнерімен биді сөйлете білетін жандар нағыз тума талант иелері.

Бисөзсізтекбишініңденеқимылымен, бет-әлпетімен әңгімелейді. Әңгімені би тілімен жүргізу үшін бишінің ерекше табиғи қасиеті, дарындалығы болуы қажет және бұл өнер түрін көптеген жылдар бойы арнайы мектептер мен жоғары оқу орындарында оқуы қажет.

Қазақстандағы өнер түрлері де ерте кезде-ақ пайда болып, адамның жан азығына, рухани байлығына айналған. Адамдар өмір сүре бастағаннан-ақ өнердің алғашқы нышаны қалыптасқан. Сондықтан да қазақ өнерін әлем өнерінің құрамдас бөлігі ретінде оқып-тануға міндеттіміз.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Өнер халықтың өмірін жай сәулелендіріп қана қоймай, ойын жетілдіреді, шығармашылығын дамытады. Өйткені өнер – әсемдіктің ең жоғарғы түрі. Өнер түрлерінің өзіне тән типтендіру тәсілі бар. Шын суреткер сол тәсілді шебер қолданады. Өмірді, шындықты шынайы көрсетуге тырысады. Өнердің барлық түрлері, ең алдымен қоғам өмірінің материалдық жағдайымен анықталады. Оның мазмұны қоғамдағы белгілі бір таптың түрлі жағдайына, ал жалпы танымдық сипаты ұлттық мазмұнға байланысты болады. Халықтың өнері үнемі өзгеріп, дамып отырады. Соған байланысты әр ұлттың өнерінде өзіндік белгілері, қасиеттері болады. Әрбір ұрпақ өзіне дейінгі жасалған өнерді одан әрі дамытып отыруы заңдылық. Өркениетті қоғамда әрбір білімді азаматтың қандай да бір салаға мамандануы және белгілі бір кәсіпті меңгеруі қажет. Оған қоса, эстетикалық талғамын үнемі дамытып, өнердің барлық саласынан да хабардар болуы, бүкіл қоғамның салауаттылығына, мәдени дәрежесіне игі әсер етеді. 1937 жылы музыка мектебі балет білімінің ұстазы А.А. Александровтың орнына Александр Владимирович Селезнев (1906-1961) келеді. Ол балеттің жетекші орындаушысы әрі музыкалық-хореографиялық мектептің классикалық би бөлімінің мұғалімі болды. Болашақта үміт күттіретін, дарынды балаларды оқыту А.Селезневті

қызықтырғаны соншалық, ол 1939 жылы сахнаны мүлдем тастап өмірінің соңына дейін бүкіл өзінің білімін, тәжірибесі мен еңбегін, би өнеріне деген махабаттын хореографиялық училищенің жұмысына арнап, жиырма жылдан астам оның оқытушысы әрі көркемдік жетекшісі болды. Оның бастамасымен 1938 жылдың тамызында музыка мектебінің балет бөлімі бөлек оқу орны – хореографиялық училище болып шаңырақ көтереді. Оқу жүйесінің негізіне тоғыз жылдық оқуға негізделген Ленинград хореографиялық училищесінің бағдарламасы алынды. Қазіргі күні ол оқу орны А.В.Селезнев атындағы Алматы Хореографиялық Училищесі болып жұмыс атқаруда.

Алматы Хореография Училищесі – кәсіпқой орындаушыларды бала жасынан дайындайтын арнайы оқу орны. Бәсекеге қабілетті туған тілін, елін, жерін сүйетін, өз ойын еркін жеткізе алатын құзыретті тұлға тәрбиелеу – қазіргі заман талабы. Біз баланы жас талға ұқсататынымыз рас. Талды мезгілінде суарып, түбін қопсытып, артық бұтақтарын кесіп отырсаң, баптап өсірсең, ол түзу, мәуелі ағашқа айналады. Жемісін көрсетеді. Ал қараусыз қалған, өз бетімен кеткен талдан қандай түзу ағаш өссін?! Сол сияқты балаларда қандай тәрбие, білім, өнер, өнеге алады, балалық шағы қалай өтеді, соған байланысты келешегі қалыптасады. Өскелең ұрпаққа өнеге болар өнер жолы қиын да қызықты. В.А.Сухомлинский білім беру жолында мынадай пікір ұсынған: «Тек қана ата-аналармен бірге, жалпы күш-жігерді біріктіру арқасында мұғалімдер балаларға үлкен адамдық бағыт беруі мүмкін», сондықтан жас жеткіншектерге би өнері арқылы тәрбие мен эстетикалық талғамы биік тәрбие беру

өнерлі қарлығаштарды ұшыру...

Хореография және балет әлемі-бұл дене, қозғалыс, дыбыс, жарық, жарқын және кейде ерекше костюмдерге толы әлем. Бір сөзбен айтқанда – сиқырлы өнер әлемі. Ол әр түрлі жанрдағы билерді орындаудың көркемдік дағдыларын ғана емес, сонымен қатар балалардың физикалық дамуына және олардың рухани байытуына ықпал етеді.

Би өнері – ақиқат пен жалғандықты көрсететін, парасаттылық негізін қалайтын, өмірді сүйеге баулитын падиша өнер. Биді тұла бойы тұнған сұлулық поэзиясы десек, оның оралымдарын, тұңғиық терең сезімін жұртшылық жүрегіне сол қалпында жеткізіп бере білу де үлкен жауапкершілік. Қай кезде болмасын, балет бишілерін оқытып, тәрбиелеу аса жоғары жауапкершілікті талап етеді. Өйткені, балетке барғысы келген адам ширақ та шыдамды, жігерлі де жинақы болуы керек.

Басқа мамандықтарға қарағанда, балеттің әртісі маманы азамат (жеке тұлға) ретінде ерте қалыптасады. Өйткені, өзі оқыған білім ордасында мамандықтың барлық қыр-сырларын біліп шығуына үлесін тигізуі шарт. Балет әртісінің оқу бітірген соң жұмыс істеп, тәжірибе жинауға уақыты бола бермейтіні барлығымызға анық. Мысалы, медицина қызметкерлері, басқа өнер адамдары оқудан кейін көп жыл тәжірибе жинақтауына, аса мүмкіншілік уақытын кетірсе, балет әртісі жастайынан алған білімі мен тәжірибесін ұштастырып өз біліктілігінің арттыруына әрдайым жолы ашық және айқын болмақ.

Сахнада балет әртісіне қойылатын талап та өте жоғары. Балет әртісі ол бірден сахнаға шыға алмайды. Үлкен іріктеуден өтіп қана сахна

төріне беттейді. Мұндай іріктеу басқа мамандықтарда жоқ. Сахнаға шығуы үшін әртісте бір жағынан өз ісіне деген адалдық, сүйіспеншілік, өнерді бағалайтын қасиет, ұстамдылық керек болса, екінші жағынан жұмысына шыдамдылық, төзімділік қажет. Сол сияқты онда керек кезінде қызбалық сияқты психологиялық мінез-құлық та болғаны жөн. Бір сөзбен айтқанда, ол нағыз шығармашылық ортаның адамы болып қалыптасуы тиіс. «Қазақстан Республикасының Халық әртісі, белгілі балетмейстер, әлемдік балет жұлдызы Болат Аюханов: «Би – бұл өзіңнің бүкіл көп қырлы мазмұндылығымен де игі» деп өте жақсы айтқан. ХХІ ғасыр мәдениеттің, өнердің, ғылым мен ақыл-ой бәсекесінің ғасыры демекші, еліміздегі білім мен өнер ордасының ошағына айналатына сенеміз. Кез келген кәсіби қызмет сияқты балет әртістің жеке тұлғасына, оның психикалық қызметінің даму деңгейіне белгілі бір талаптар қояды. Балет әртісінің белсенді қимыл-қозғалыс қызметі сезім сияқты психикалық функциялардың толыққанды дамуын талап етеді. «Әсіресе, адамның орындаушылық қызметінде үлкен маңызға ие», деп жазады А.И.Севастьянов. Кинестетикалық сезімдер, мысалы, бұлшық еттер, буындар, байламдар мен сүйектерде салынған, сондай-ақ кеңістікте денені жылжыту нәтижесінде пайда болатын жүйке ұштарының тітіркенуінен туындайды және организмді орындаушының үйлестірілген және күрделі қимыл актілерін жүзеге асыру үшін қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді.

Балет әртісі қызметінде есту, тактильді, статикалық, көру сияқты сезім түрлері маңызды екені анық. Қандай да бір психикалық функцияның дамуы олардың сапалы

жағдайын білдіреді. Әрбір сау адам психикалық функциялардың белгілі бір жиынтығына ие, бірақ олардың көріну дәрежесі айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін, осылайша әрбір тұлғаның жеке психикалық ерекшеліктерін туғызуы мүмкін. Сезіммен болған жағдайда, біз сезімнің абсолюттікшегі – күшіндегі ең аз тітіркену сияқты сапалық сипаттамалар туралы айта аламыз, ол әрең көзге көрінетін сезім тудырады, оң немесе теріс бейімделу – сезім органдарын оларға әсер ететін тітіркендіргіштерге бейімдеу. Тағы да балет әртісі қызметінде қабылдау мен назарды дамытудың жоғары деңгейі маңызды болып табылады. Бұл функциялардың жоғары белсенділігі кезінде кейбір адамдарда шығармашылық байқау қалыптасуы мүмкін, оның сипатты «заттар мен құбылыстарда көрінбейтін, бірақ объектінің немесе құбылыстың аса маңызды, типтік белгілерін байқай білу қабілеті» болып табылады. Шығармашылық тұлға қоршаған шындық құбылыстарын бейнелеуде көрінеді. Шығармашылық адам үшін бейнелі жады деп аталатын «бұрын қабылданған объектілерді бейнелеуде және кейіннен қайта құрастыруда» ең маңызды. Эмоциялар мен сезімдерді есте сақтау, ойнату және тану болып табылатын эмоциялық жады өте маңызды.

Кез келген шығармашылық мамандық үшін сезімталдық пен эмоционалды маңызды. Эмоциялар мен сезімдердің өзіндік ерекшелігі жеке қасиеттерімен, тұлғаның бағыттылығымен, оның уәждерімен, ұмтылыстарымен, ниеттерімен, жеке психикалық қасиеттерімен, мысалы, мінезімен және эмоциялық-ерік компоненттерімен анықталады. Эмоциялар мен сезімдер адам тек уайымдап қана қоймай, олар мимика, пантомимика, интонация

және вегето-тамыр көріністері түрінде сыртқы «дене» безендіруі де бар. Балетте, өнердегі сияқты адамның шығармашылық ойлау қабілеті өте маңызды. Сонымен балетті қою процесінде барлық орындаушылардың үлкен жұмысы оймен ұштасады. Балет артисі көркем суреттермен жұмыс істеуге тура келеді. Олардың қалыптасуы мен жүзеге асырылуы қиялға жатады. Осылайша, балет артистінің жұмысында сахнада адамның барлық танымдық қабілеттері іске қосылған. Сонымен қатар, адам мінезінің белгілері мен оның темпераменті де айтарлықтай әсер етеді. Шығармашылық кәсіп үшін, балет әртісі жұмысында ашықтық, Достық, шыдамдылық, жауапкершілік, дербестік, белсенділік, бастамашылық сияқты қасиеттер маңызды. Бұл тізім толық емес, бірақ жалпы ол шығармашылық кәсіби қызметтің ерекшелігін көрсетеді.

Балет өнеріне оқытатын оқу орнында бала сыртқы және ішкі жағынан толық өзгереді. Олардың қалыптасу процесі өте ұзақ болғандықтан, ол тәртіптілікті, еңбексүйгіштікті және шыдамдылықты талап етеді, ал бұл балеттік сыныпта ғана емес, сонымен қатар болашақта өмірде өте көмектеседі сипатты қасиеттер. Сонымен қатар автоматты түрде жауапкершілік сезімі пайда болады: сабаққа кешікпей, жұптың жанында тұрған адамды алып тастауға болмайды, оқымауға, орындамауға, аяқтамауға болмайды. Балаларда «шынтақ» сезімі, жалпы іс үшін жауапкершілік сезімі дамиды. «Мүмкін емес, қалаймын, болмаймын» деген сөздер жоқ, «бәрін тез, анық және жақсы істеу» деген сөздер жоқ! Сіз фуэте кезінде тоқтауға құқыңыз жоқ, егер өзіңізді нашар сезінсеңіз, Сен сахнадан кетуге құқың жоқ, егер сізде аяқ жарақаты болса... Балет балада өзекшені тәрбиелейді,

қиындықтарға назар аудармауға үйретеді және оларды жеңуге үйретеді. Және бұл қасиеттер ересек өмірде өте пайдалы!

Егер биге әлеуметтік психология тұрғысынан қарайтын болсақ, би адам туралы, оның жеке ерекшеліктері туралы, оның сыртқы әлеммен өзара іс-қимылы туралы маңызды және құнды ақпаратты сақтайды. Адамның жеке ерекшеліктері, ең алдымен, орындау мәнерінде, биді билеуінде байқалады. Ақпараттың бұл керемет көлемі бейсаналық деңгейде қабылданады және бағаланады. Мысалы, би бастапқы сипаттамалары бойынша қозғалмалы, қызықты, динамикалық және керемет қиял болуы мүмкін.

Педагогика және психология ғылымдарының зерттеулеріне сүйене отырып адамның өсуі мен дамуы биологиялық, табиғи-климаттық, әлеуметтік факторлармен шартталған деген тұжырым жасаймыз. Балалардың өсуі мен дамуы үздіксіз жүріп отырады, бірақ өсу және даму жылдамдығы сәйкес келе бермейді. Егер бір жас кезеңінде өсу басымдық танытса, ал келесі бір жас кезеңдерінде даму алда жүреді. Хореография пәнінің оқытушылары мұны алдын-ала білу маңызды. Себебі балалардың өсу және даму кезеңдерінің ерекшеліктерін пайдалана отырып оқыту және тәрбиелеу үдерісін жетілдіру мүмкіндіктері мол болып табылады. Білім беру ұйымдарында хореографиямен айналысуға мүмкіндік мол. Себебі, бала миының құрылымы мен қызметінің қалыптасуы ересек адамның көрсеткіштеріне жақын болады. Жас ерекшелік психологиясының қазіргі кезеңдегі мәліметтері 9-10 жастағы баланың миы жүйелі оқыту үдерісінде қолжетімді мәліметті меңгеруге әзір екендігін көрсетеді. Дегенмен, бір жастағы

балалардың дамуындағы дербес ерекшеліктерге байланысты мидың даму екіпіннің орташа көрсеткіштерінен азды-көпті ауытқушылықтар болуы мүмкін, яғни басып озу немесе артта қалу. Сонымен қатар жыныстық ерекшеліктерді де есепке алу керек. Физиологиялық тұрғыдан жастарының бірдей болуына қарамастан ер балалар қыз балалардан орта есеппен алғанда бір-бір жарым жылға артта қалып жүреді. Би қойылымын жүзеге асырғанда аталған жайтты назарда ұстау қажет.

Балаға балғын кезеңнен бастап әсемдікке ұмтылу тән нәрсе. Эмиль Жак Далькроз «музыка және бидің көмегімен балалар қоршаған дүниені және өзін-өзі тануға үйренеді, өзінің жаңа шығармашылық қабілеттерін ашады, зейінін, ерік қасиеттерін және тіл табыстығыштығын дамытады» деп тұжырымдаған. Шынында, өнердің тәрбиелік ықпалы зор екендігі ғылыммен дәлелденіп отыр.

Балаларды би өнеріне тартудың негізгі факторларын атап өтейік:

- жұлынды түзету және дене сымбатын жақсарту.
- жүрек қан-тамыр жүйесін, бұлшықеттерді нығайту.
- дененің қимыл-қозғалыс үйлесімділігін, ептілігін жетілдіру.
- кеңістікте бағдарлану дағдыларын қалыптастыру.
- екіпін және ырғақ сезімін дамыту.
- шығармашылық ойлау және қиялды қалыптастыру.
- қимылдарды орындау бірізділігін есте қалдыруды дамыту.
- актерлік шеберлікке машықтандыру.
- өзіне-өзі сенімділікті қалыптастыру.

Сабақ барысында баланы музыканың сүйемелдеуімен пластика

арқылы музыкалық шығарманың характерін көрсете алуға үйрету – бимен жұмыс жасаудың негізгі бағыты болып табылады. Балалар билегенді ұнататыны белгілі. Би арқылы олар қимыл-қозғалысқа деген табиғи қажеттілікті қанағаттандырады. Бидің ырғақты, мәнерлі қимылдары арқылы балалардың сезімдері, ойлары, көңіл-күйі, мінез-құлқы көрініс табады. Биге ене отырып әрбір сабақтың маңыздылығын ұғына білу қажет. Би – бұл синтетикалық өнер түрі болып табылады. Ол балалардың музыкалық-ырғақтық, дене, эстетикалық және дене дамуын қалыптастыруға бағытталған. Музыка ырғағымен қимылдау оларды ұжымдық әрекетке, достыққа, серіктестікке және өзара сыйластыққа баулиды. Билеу мектеп жасындағы балалардың ағзасын нығайтады. Оларға қимылдар жасата отырып ағзасындағы айтарлықтай физиологиялық өзгерістерге қол жеткізуге болады. Атап айтқанда, тыныс алу мен қан айналымы жақсарады. Көңілді музыка көңіл-күйді көтереді, бас мидың ассоциативті, зияткерлік және ерік процестерімен байланысты жоғары бөлігінің қызметінің белсенділігін қалыптастырады. Мектеп жасындағы қаңқа бұлшықеттерінің қызметі ерекше мәнге ие екендігі белгілі. Себебі дамып келе жатқан ағзаның жұмсалған қуатының орнын толтыру тек оның қайта қалпына келтірумен емес, одан әрі жетілдірумен сипатталады. Сондықтан да бимен айналысу барысында қуатты жұмсау емес, керісінше, жинақтау процесі жүреді. Музыкалық-ырғақтық қимылдар моториканы қалыптастыруға ықпалын тигізеді, дене сымбатын жақсартады. Балалар біртіндеп жеңіл, мәнерлі қимылдап, өздерін еркін ұстауға үйренеді. Балаларда жеңіл қимылдау, тұрақтылық, ептілік, жылдамдық және

екпінді қимылдау сияқты сапалар қалыптасады. Бимен жүйелі түрде айналысу бұл жастағы балалар үшін аса пайдалы: дене сымбаты қалыптасады, дене пропорциясы жетілдіріледі, бұлшықеттер нығайтылады.

Оқушыларға эстетикалық тәрбие беру идеологиялық жұмыстың маңызды бір саласы. Ол балалардың жақсы қасиеттерінің барлық түрін дұрыс қабылдауға, ұғына білуге, бағалауға, өмірдің және еңбектің алуан түрлі саласына «әсемдік» элементтерін негізе білуге үйретеді, ұсқынсыздық пен парықсыздыққа қарсы күресуге қабілетін шыңдайды. Тұлғаны барлық жағынан жетілдіру оның шығармашылық қабілеттері мен дарынын дамытуды және нағыз еңбекқор ретінде, қоғам қайраткері ретінде, адамгершілік парасаты мол, мәдениеті қалыптасқан адам ретінде тәрбиелеуді көздейді. Бірғақ сабақтары еңбек және ерік тәрбиесінде де маңызды рөл ойнайды. Балаларды еңбекқорлыққа, төзімділікке, ерік күшіне тәрбиелеу, болашақта аталған сапалардың мектеп жасында одан әрі дамытудың алғышарты болады.

Педагогтың күш-жігері балалардың дүниетанымын, адамгершілік мәдениетін, көркемдік және эстетикалық дамуын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Себебі, балалардың биге деген қызығушылығын тудыру және оны сақтап қалу күрделі жұмыс әрине! Себебі балалардың қойылымдарға қатысулары мен сахнаға шығуға деген ынтасы хореографиялық материалдың берілу әдіс-тәсілдеріне байланысты екендігі белгілі. Сондықтан да педагог-жетекшіге әдеп, сезімталдық, әр балаға дербес тұрғыдан келу қажет болады.

Балалар хореографиясы – би-қимыл ырғағы, балаларға би қимылдарының

негізін үйретеді, физикалық және психологиялық жағынан дамытады. Би білімін алатын балаларға бұл бағытта пайда өте көп. Би иілгіштікті, дененің тонусын жақсартады, бұлшықетті дамытады. Ол жақсы дене тұлғасын, тепе-теңдікті, координацияны қалыптастырады. Балалар биі сұлулықты сезіндіреді. Педагог-хореограф балаларды өнермен қарым-қатынас жасау қажеттілігін қалыптастырып, дамытуы және оның тілін ұғынып, эстетикалық талғамын жетілдіреді. Тәрбие жұмысы жүйелі түрде жүргізілгенде ғана нәтижесін береді. Тәрбие жұмысының күрделілігі ұжымда түрлі мәдениет және тәрбиелік деңгейдегі балалардың болуымен анықталады. Олардың қызығушылығын бір жерге шоғырландыру өте оңайға соқпайды. Сондықтан да педагог-жетекшіге әдеп, сезімталдық, әр балаға дербес тұрғыдан келу қажет болады. Ол балалардың қызығушылығын тудырып, әр баланың мүмкіндіктері мен перспективасын қолдануы тиіс. Педагог ұжымда тәрбие жұмысын балалардың қызығушылығын тудыру негізінде жүргізуі тиіс. Ол жаңа хореографиялық материалдарды (қимыл, би комбинациялары, би этюды, номер, қандай да бір іс-шараларды дайындау және т.с.с.) тұрақты түрде үйренумен сүйемелденеді. Жоғарыда айтылғандардың барлығы балалардың жағымды эмоцияларын тудырып, адамгершілік сезімінің және эстетикалық мәдениетінің дамуына ықпал етеді.

Эстетикалық тәрбие берудің мақаламызда қозғалған бағыттары бала тұлға қалыптасуының, оның үйлесімді, жан-жақты дамуының, шығармашылыққа талпыныстарын оятудың қажетті шарты деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келгенде, би өнері оқушының эстетикалық мәдениетін дамыту арқылы жас баланың бойына адамгершілік негіздерін қалыптастыру, өз халқының төл рухани мәдениетінің қыр-сырын, салт-дәстүрін білген тұлға елінің патриоты ғана емес, өзге ұлттың да болмысын құрметтей білетін, яғни

ұлттық санасы биік, өркениеттің көшіне ілесер жан-жақты болары сөзсіз дей келе еліміздің болашақ өркендері бимен шалықтап, қазақы дәстүріміздің бет көрінісі болсын, Мәңгілік еліміздің шар айнасына айналсын, еліміздің рухани жаңғыруы болашаққа шабыт берер рухани құндылық болсын дегіміз келеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1. https://ust.kz/word/bi_oneri_tilsiz_oner-165692.html
2. https://www.inform.kz/kz/d-bolathanuly-balet-artisi-bedeldi-mamandyk_a2887731
3. Платонов К.К. Проблемы способностей. – М.: Наука, 1972. – 312 с.
4. Джон Локк. Избранные философские произведения, т. I. – М.: Мысль, 1960. – 736 с.
5. Құнанбаев А. Қара сөз. Поэмалар. – Алматы: Жібек жолы, 2005. – 487 с.
6. Штерн В. Одоренность детей и подростков и методы ее исследования. – М.: Прогресс, 1926. – 265 с.
7. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 536 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2000. – 720 с.
9. Құдайқұлов С.М., Құдайқұлов М.Ә. Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. – Алматы, Школа XXI века, 2006. – 82 с.
10. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 575 с.

А. Б. МУКАШЕВА, А.О.САПАРЖАНОВА

РОЛЬ ПСИХОЛОГИИ В ХОРЕОГРАФИЧЕСКОМ ИСКУССТВЕ

Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан

MUKASHEVA A.B., SAPARZHANOVA A.O.

THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN THE ART OF CHOREOGRAPHY

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

Аннотация. В данной работе рассматриваются вопросы психологического развития детей в области хореографии на основе описания психологической работы специалиста-психолога с обучающимися хореографических учебных заведений. В статье изложены прогрессивные, инновационные варианты психологической работы по развитию детей, обучающихся в хореографических учебных заведениях, ряд важных задач и методических подходов, направленных на психологическое обеспечение детей в зависимости от возрастных особенностей. Обращено внимание на психоэмоциональные и психофизиологические условия и сверхспособности детей, обучающихся в хореографических учебных заведениях. Видно, что балетное искусство-сложное и интересное искусство, требующее терпения. Балетное искусство имеет особое значение в духовной жизни людей.

Ключевые слова: хореография, балет, Алматинское хореографическое училище им. А.В. Селезнева, искусство танца, артист балета

Abstract. In this paper, the problems of psychological development of children in the field of choreography are considered based on the characteristics of work of a psychologist with students in choreographic educational institutions. The article presents progressive, innovative versions of psychological work for the development of children studying in choreographic educational institutions, a number of important tasks and methodological approaches aimed at psychological support of children depending on their age characteristics. Attention is paid to the psychoemotional and psychophysiological conditions and great abilities of children studying in choreographic educational institutions. You can see that ballet art is a complex and interesting art that requires patience. Ballet art has a special essence in the spiritual life of people.

Key words: choreography, ballet, Almaty Choreographic School named after A.V. Seleznev, dance art, ballet dancer.

FTAMP 14.29.01

Н.С. ӘЛҚОЖАЕВА¹, А.Н. СӘУЛЕБЕК¹¹ *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,**Қазақстан, Алматы қ.**e-mail: nalgozhaeva@mail.ru, botashka6@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ ТАРИХЫ

Аңдатпа. Мақалада бүгінгі таңда білікті мамандарды даярлау мен білім саласын әлемдік стандарттарға сай реформалау мәселесі басты назарда тұр. Тәуелсіздігімізді баянды ету жолында дербес мемлекетімізде білімнің маңыздылығы әрқашан жоғары бағаланып, барынша қолдау көрсетілуде. Әрине, сапалы білім мен кәсіби білікті мамансыз бәсекеге қабілетті өскелең ұрпақты тәрбиелеу мүмкін емес екені бәріне мәлім. Заманауи педагогикалық білім парадигмасы педагог-психологтарды жаңаша даярлауды анықтайды, ол – тек жаңа білімдерді, жаңа мақсаттар, жаңа құндылықтар мен тұлғалық мағынаны игеру ғана емес, сонымен қатар болашақ педагог-психологтың мәндік күшін, оның интеллектуалды және адамгершілік әлеуетін, әр түрлі әлеуметтік - мәдени жағдайларда еркін бағдарлану мүмкіндіктерін ашу, белгілі педагогикалық технологияларға қызмет етуімен қатар тәрбиелік үдерістерді де жүзеге асыру болып табылады. Білім берудіңде басты мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді.

Түйін сөздер: педагог-психолог, тарихы, мотивация, білім, қалыптастыру.

КІРІСПЕ

Қазіргі қоғам талабы білім беру жүйесіне өз әсерін тигізіп, жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің технологияларын жаңартуға бағытталған көптеген міндеттерді жүктеп отыр. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылдың 2 тамызында «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Қазақстан халқына жолдауында «Еліміздің бюджеті екі негізгі мақсатқа бағытталуы тиіс – экономиканы дамыту және әлеуметтік мәселелерді шешу. Әлеуметтік салада мынадай бағыттарға баса мән беру керек. Бірінші. Білім беру сапасын

жақсарту», деп айтқан болатын [1]. Тәуелсіздігімізді баянды ету жолында дербес мемлекетімізде білімнің маңыздылығы жоғары бағаланып, барынша қолдау көрсетілуде. Елімізде білім беру мазмұны жаңарту шеңберінде білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына өзгерістер енгізілуде.

Қазіргі күнде Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы саясаты – дүние жүзілік білім беру кеңістігінде бәсекеге қабілетті, Болон конвенциясының ережелеріне сәйкес, 12 жылдық білім беру моделін жүзеге асыруға бейім, кәсіби қызметпен ғылыми-ізденушілік қызметті бірге

алып баратын тұлғалық сапасы жоғары жаңа дәуір ізденуші мамандарын дайындау міндетін қояды.

Бұл міндетті жүзеге асыру жоғары оқу орындарында педагог мамандарды даярлау мәселесіне жаңаша тұрғыдан қарауды, бұл бағыттағы қол жеткен табыстарға сын көзбен қарап саралауды, болашақ мамандардың шығармашылық әлеуетін, адамгершілікті-тұлғалық сапаларын дамытуды, мұғалім іс-әрекетін инновациялық, технологиялық тұрғыдан ұйымдастыруды талап етеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына 2012 жылғы Жолдауында Қазақстан дамуының жаңа кезеңі – бұл экономиканы нығайту, халықтың әл-ауқатын арттыру міндеттерін шешу болып табылады деп көрсетті [94]. Осы Жолдауда Ел Президенті 2050 жылға қарай жоғары табысты отыз елдер қатарына ену міндетінен бастау алатын алдағы кезеңдегі мемлекет дамуының басты басымдықтарын айқындап берді. Сол басымдықтардың бірі – елімізде мамандардың бәсекеге қабілеттілігі әлеуметтік-экономикалық, техникалық жүйелердің және технологиялардың бәсекеге қабілеттілігімен анықталатынын ерекше атап өткен болатын.

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Қазіргі кездегі білім берудің маңызды рөлі – болашақ мамандарды даярлау мәселесін, адам іс-әрекетінің ең маңызды саласына айналдыру. Олай болса бүгінгі күні әсіби қоршаған ортаның бәсекелестігі жағдайында жұмыс жасау үшін мамандар жаңа технологияларды меңгеріп, өзгермелі өмір жағдайларына тез бейімделетін, кәсіби, тұлғалық-әлеуметтік тұрғыдан

құзыретті болуы тиіс. Сондықтан қазіргі таңда құзыретті мамандар даярлау мәселесі білім беру кеңістігіне ену жағдайларымен байланысты өзекті болып отыр.

Педагогикалық мамандық бір уақыттың өзінде өзгертуші және басқарушы қызмет атқарады. Тұлға дамуын басқару үшін педагогтан алдымен адамгершілік, тұлғалық сапалар талап етіледі. Педагогтің тұлғалық сапасы немесе тұлғалық құзыреттілігі оның жалпы кәсіби дайындығының бір бөлігі ретінде педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті тұлғалық дайындығын білдіреді.

НӘТИЖЕЛЕРІ

Зерттеу жұмысымыздың басты мақсаты болашақ педагог-психолог мамандардың кәсіби тұлғасын қалыптастыруға бағытталғандықтан, біз ең алдымен «тұлға», «кәсіп», «мамандық», «кәсіби тұлға», «кәсіби тұлғалық сапа» ұғымдарының мән – мазмұны мен өзара ара қатынасын айқындап алуымыз қажет деп білдік. Әртүрлі саладағы, атап айтқанда философия, социология, психология, педагогика және т.б. ғылымдардың барлығы дерлік ретінде қарастырса, психология оны психикалық қасиеттер мен процестердің: мінез-құлық, темперамент, қабілет және т.б. қасиеттердің тұрақты жиынтығы ретінде қарастырады [2,3]. Әлеуметтану ғылымы тұлғаны әлеуметтік өмірге белсенді түрде араласатын, әлеуметтік қатынастардың субъектісі ретінде қарастырады [4].

Тұлға – әлеуметтанудың өзекті мәселелерінің бірі, өйткені, қоғамдағы болып жататын әлеуметтік құбылыстар мен процестердің, сол сияқты жекелеген адамдар мен әлеуметтік топтардың іс-әрекеттерінің себептерін, мәнін жеке

тұлғалардың мәнді сипатты белгілері арқылы түсінуге болады. Басқаша айтқанда, жеке тұлғаның мінез-құлқы арқылы тұтас топтың, қоғамның өмірін түсінуге болады.

Сонымен, «Тұлға» дегеніміз - адамның тек табиғи-биологиялық қасиеті ғана емес, ол табиғаттан тысқары тұрған, тек қана қоғамда өмір сүріп, қоғаммен тығыз байланысқатынастар негізінде қалыптасқан адамдардың мәні. Мұны адамның әлеуметтік сипатының бастамасы деп те атайды. Нақтылап айтсақ, тұлға дегеніміз – индивидтің табиғаттан тыс адами қасиеті, яғни оның әлеуметтік өмірінің мәнді жақтарын сипаттайтын сапасы [5].

Өзінің жеке тұлға теориясында гуманистік және жеке даралық тұрғыны біріктірген гуманист Г.У. Оллпорт (1897-1967) болса, адам табиғатының – жеке тұлғалық даму, өзін-өзі жеңе білу мүмкіндіктерін толық іске асыру аспектілерін зерттеген [6]. 1937 жылы сол кезде белгілі болған жеке тұлға анықтамасының 50-ге жуығын жүйелеп, солардың ішінен: терминнің этимологиясына, философиялық заңға, әлеуметтік мәндері мен сыртқы көріністеріне, психологиялық және теологиялық мәніне байланысты жіктейді.

Оның теориясының негізінде екі идея жатқандығын аңғаруға болады. Оның біріншісі, әрбір адамның әр қилы жағдаяттардағы мінез-құлқын айқындайтын өзіне ғана тән қасиеттерінің жиынтығы болады; екіншісі, әрбір адам өзінше жеке дара, әлемде мүлде бірдей екі адамды табу мүмкін емес деген ойларды оның еңбегінен кездестіруге болады.

Адам өміріндегі процестердің қазіргі замандағы физикалық процестерге қарағанда парадоксалдылығы кем

емес. Бір уақытта әрі шекті, әрі шексіз ғарышты; бір уақытта, әрі толқын, әрі бөлшек болатын жарықты, орбиталар арасындағы кеңістікті бұлтартпастан бірінен екіншісіне көшетін электрондарды біз қалай түсіне аламыз? Осылайша адамның жеке тұлғасы да бір уақытта әрі құрылым, әрі процесс; әрі биологиялық, әрі рухани тіршілік иесі болып табылады деп Оллпорт Г.У. адам табиғатының ерекшелігіне, күрделілігіне тоқталады.

Психолог Г.Ю. Айзенк (1916-1997) өзінің «Жеке тұлға құрылымы» атты еңбегінде: «Жеке тұлға – бұл қажет ақпаратты алу үшін жеткілікті уақыт мөлшерінде шынайы мінез-құлқты бақылауда анықталуы мүмкін іс-әрекеттердің жиынтығы» деген Уотсонның сөзін бихевиористік анықтаманың мысалы ретінде келтіре аламыз; дейді [7]. Принст бұл ұғымға мынадай анықтама береді: «Жеке тұлға – бұл индивидтің тума биологиялық диспозицияларының, инстинктерінің, құмарлықтарының және өмір сүру барысында иеленген бейімділіктері мен бітістерінің жалпы жиынтығы». Сонымен қатар «Жеке тұлға – бұл адамның қоршаған әлемге дербес бейімділігін анықтайтын, оның мінезінің, темпераментінің, интеллектісінің және дене құрылысының (конституциясының) азды-көпті тұрақты құрылымы»-дейді [8]. Айзенк Г.Ю. жеке тұлға теориясын адамның биологиялық құрылымдары: дене құрылымы, жүйке жүйесі, ми және белгілі жеке тұлғалық қасиеттері арасында қатаң сәйкестік құруға ұмтылады [9].

Қоғамның жаңа әлеуметтік даму жағдайында оқушылардың бойына ұлттық тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруда қазақстандық философ, психолог, педагог ғалымдары да көптеген зерттеулер жасады. Олардың

бірқатарының теориялық еңбектерінің негізіне қысқаша тоқталып өтейік. Солардың қатарында ғалым Т.Сәрсенбаев өзінің «Ұлттық сана-сезім мен ұлттық қадір-қасиет» атты еңбегінде ұлттық тұлға қалыптастыруда ұлттық психологияның алатын орнын ерекше екендігіне тоқталады. Ол: «Ұлттық психологияға ұлттық мінез-құлық, ұлттық ой-сана, сезім жатады деп ойын тұжырымдайды. Ұлттық мінез-құлық бұл әлеуметтік психологиялық категория: шаруашылық пен тұрмыс, мәдениет пен наным салаларындағы және сыртқы құбылыстарды қабылдау әдісіндегі өзіндік ерекшеліктерін білдіретін ұғым. Оның нәсілдік көрініспен ешқандай байланысы жоқ. Ұлттық ой-сана негізінен өз ұлты мен басқалардың түбегейлі мүдделерін түсініп білуде маңызды орынды иеленеді. Ұлттық сезім ұлттық ой-санадан ерекшелену – бұл, адамның түрлі өмірлік құбылыстары мен жағдайларды, ұлттық мүдделерді өзіндік тұрғыдан түсінуі. Ұлт бар жерде ұлттық сезім де бар, ол құрметтелуі керек», - дейді [10]. Ұлттық тұлға бойындағы ұлттық сана-сезімі мен қадір қасиеті өзге ұлттардың да өзіндік ерекшеліктерін, ұлттық қадір-қасиетін құрметтеуден тұратындығына бағытталады. Ғалым «Ұлтаралық қарым-қатынастар саясаты мен мәдениеті» атты еңбегінде: «Шын мәніндегі ұлттық сана-сезім тек өз халқының ғана емес сонымен бірге басқа халықтардың да ролін ұғына білуге байланысты болады. «Өз халқына деген сүйіспендігі жоқ адам, өзге халықтарды да сүйе алмайды» деген белгілі қағиданы «Басқа халықтарға сүйіспендігі жоқ адам өз халқын да сүйе алмайды» деп өзгертуге болады», - деп ойын дәлелдей түседі [11,12].

Қазақстандық ғалым А.Ж.Тобаға-былова өзінің зерттеуінде «Тұлғалық

сапа» ұғымына: «Танымдық белсенділігі мен қажетсінуі, мотивациясы негізінде қаланатын жеке тұлғаның іс-әрекетіндегі жаңаны жасаудағы креативтілігі мен жаңа нәтижеге қол жеткізуге ұмтылысынан танылатын, өзіндік жұмысы, ізденуі мен жаңашылдығын бейнелейтін жеке тұлғалық сапасы», - деп анықтама береді [13].

Әлеуметтану ғылымында да тұлға ұғымына әртүрлі анықтамалар берілген. Атап айтқанда, М.Тәжин мен С.Аяғановтың «Әлеуметтану негіздері» деген еңбегінде: «Адам тұлғасы дегеніміз – еңбек әрекетімен шұғылдана алатын, әлеуметтік қатынастарға түсетін, өзара байланыс жасауға толық қабілеті бар тіршілік иесі», - деп анықтама беріледі [14,15].

Жалпы алғанда адамның өлшемі үш түрлі болады: биологиялық, психологиялық және әлеуметтік. Биологиялық өлшем – бұл адам организмінің түр бейнесі мен құрылымының (морфологиясын), басқаша айтқанда, организмнің құрылысын және формаларын зерттейді, оның атқаратын, орындайтын қызметін, шығу негізін, ми, жүйке жүйесін және т.б. қамтиды.

Психологиялық өлшем – адамның ішкі жан дүниесі, онда жүріп жататын саналы және санадан тыс құбылыстар мен процестер, (сезім жүйесі, мысалы, құмарлығы, жек көру, не сүйу, мақтаныш, не қорлану, күйініш, не наразылық, ойлау) адамның еркі мен сипатын (бейнесін) темпераментін және т.б. қамтиды. Осыған орай жеке-жеке алып қарағанда бұл екі өлшемнің әрқайсысы адам ұғымын тұтас тұлға ретінде ашып бере алмайды, өйткені, биология мен психология адамдарды жеке-дара зерттеп, оларды тұлға ретінде көрсете алмайды.

Үшінші, әлеуметтік өлшем – адамды тұлға, яғни белгілі бір тип, бірнеше адамның үлгісі, образы, бейнесі, моделі ретінде қарайды. Тұлғаны жан-жақты осылай қалыптастыратын оны қоршап тұрған орта, мұнда ол үнемі іс-әрекет, қызмет атқарады, үнемі онымен тығыз байланыс орнатып, қатынаста болады. Осыған сәйкес әрбір қоғам өзіне тән лайықты тұлғаны қалыптастырып отырады.

Әлеуметтану тұлғаның идеалды типін, яғни оның қоғамның идеясына сәйкес келетін немесе идеалды емес, яғни қоғамға сәйкес келмейтін типін, оның идеалды типтен қандай ерекшелігі, айырмашылығы барын зерттейді.

Әлеуметтануда тұлға негізгі екі тұрғыдан қарастырылады. Олар:

а) Тұлғаның қоғамдық қатынастар жүйесіне араласып, мұның бар жақсылықтарын бойына сіңіріп, тұлға ретінде қалыптасуын;

ә) Әлеуметтік қатынастардың және саналы іс-әрекеттің субъектісі ретінде қалыптасуын қарастырады. Ал, педагогика ғылымы тұлғаны жан-жақты үйлесімді тәрбиелеуді мақсат етеді.

Энциклопедиялық сөздікте тұлға - жеке адамның өзіндік адамгершілік, әлеуметтік, психологиялық қырларын ашып, адамды саналы іс-әрекет иесі және қоғам мүшесі ретінде жан-жақты сипаттайтын ұғым ретінде қарастырылады[16].

Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи тұжырымдамасына сәйкес тұлға тарихи-эволюциялық процестің мүшесі болып табылады [17]. Ол әлеуметтік рөлдердің тасымалдаушысы ретінде өмірлік жолдарды таңдау мүмкіндігіне ие болады. Оның барысында адам табиғатты, қоғамды және өзін-өзі өзгертуді жүзеге асырады.

Жоғарыдағы пікірлерді қорытындылай отырып, «тұлға» түсінігіне

төмендегідей тұжырым жасауға болады: «Тұлға» адамның әлеуметтік қасиеттерінің жиынтығы ретінде оның адамгершілік, кәсіби, адами сапаларын білдіретін жиынтық ұғым, қоғам мойындаған адамгершілікті, ізгілікті қағидаларға негізделіп саналы іс-әрекет жүргізетін жеке адам. Әрбір тұлғаның белгілі бір деңгейде іштей санасы, қасиеті болады. Олардың жиынтығы тұлғаның сапасын айқындайды.

Бүгінгі күні тұлғаның сапасы оның интеллектуалдық-рухани байлығы мен мінез-құлық мәдениетінің жиынтығынан тұратын көпмәдениеттілігін қажетсінеді. Мұндай тұлғаның сапалар туралы қазақтың ұл ақыны Абай атамыз да қара сөзінде: «Қашан бір бала ғылым-білімді махаббатпен көксерлік болса, сонда ғана оның аты «адам» болады», деп айтқан болатын[18]. Мұндай тұжырымды ой мен көзқарас дәл бүгінгі күні өзекті болып, тұлғаның білімділігі арқылы қалыптасқан қасиет сапалары оның қоғамдық мәнін айқындап тұр. Бұл әсіресе, мамандар даярлау жүйесінде студенттердің кәсіби тұлғасын қалыптастыруда сұранысы артып келеді.

М.К. Дюшеева өзінің «Жоғары оқу орнындағы болашақ мұғалімнің кәсіби тұлғалық қалыптасуының психологиялық-педагогикалық негіздері» деп аталатын докторлық диссертациясында мұғалімдерді кәсіби даярлаудың тенденцияларын айқындай отырып, болашақ маманның кәсіби тұлғалық қалыптасуының мазмұнын қырғыз халқының білім беру жүйесінің негізінде талдау жасаған. Болашақ маманның кәсіби қалыптасуында білімнің мазмұны мен оны меңгеруді ұйымдастырудың озық технологияларын ұсына отырып, студенттердің кәсіби қалыптасуға

ынтасы мен дағдыларын тиімді жүзеге асыру жолдарын дәлелдеген. Ғалым М.К.Дюшеева маман даярлау жүйесінің қоғам дамуына сәйкес өзгерістерін мамандар даярлау жүйесімен салыстырмалы талдау жасай отырып, маман тұлғасының қай қоғамда болмасын шешуші роль атқаратындығын тұжырымдайды [19]. Мұндай көзқарасты ғалым Э.Ф.Зеер де назардан тыс қалдырмаған. Ол педагогтің қабілеттілігін құрайтын төмендегідей тұлғалық сапаларының құрамды бөліктерін атап көрсетеді:

- оқу материалын оқушыларға түсінікті етіп беру қабілеті;
- жұмыстағы шығармашылық;
- оқушыларға педагогикалық еріктік әсер ету;
- оқушылар ұжымын ұйымдастыра алу қабілеті;
- балаларға деген қызығушылық пен махаббат;
- сөйлеудің мазмұндылығы мен айқындығы, оның бейнелілігі мен сенімділігі;
- педагогикалық әдеп;
- оқу пәнін өмірмен байланыстырып бере алу қабілеті;
- байқағыштығы;
- педагогикалық талап қойғыштығы [20].

Педагогтің мұндай тұлғалық сапалары кәсіби сапаларынан тыс қарастырылмайды. Осы тұста ғалым И.П.Подласый ғылымға қызығушылық, өзінің кәсіби еңбегін сүю, эрудиция, өзінің оқытатын пәнін жетік білу, пәнді оқыту әдістемесін меңгеру, психологиялық дайындық, жалпы эрудиция, кең мәдени дүниетаным, педагогикалық шеберлік, педагогикалық еңбек технологияларын меңгеру, ұйымдастырушылық іскерліктері мен дағдылары, педагогикалық әдеп,

шешендік өнері т.б. қасиеттер педагог тұлғасының сапалары ретінде маман бойынан табылу тиіс деген көзқарасты білдіреді [21].

Сонымен қатар, ғалым Е.А.Панько педагогтің тұлғалық кәсіби сапаларынан тыс пәндік-кәсіби құзыреттілігін де маңызды деп көрсетіп, оларды гностикалық, конструктивтік коммуникативтік, ұйымдастырушылық және арнайы іскерліктермен байланыстырады [22].

Шетелдік ғалымдар Н.А. Аминов [23], В.Ф. Когуров [24], В.П. Кашенко [25] өздерінің психологиялық еңбектерінде маманның кәсіби тұлғалық сапаларына стресске шыдамдылық, сабырлылық, эмоционалдылық қасиеттерді педагогтің ең маңызды сапалары деп білетіндігін жазады. Сонымен қатар, педагогтің ең маңызды сапасы ретінде педагогикалық іс-әрекеттің тиімді болуы эмпатиялық қасиетке ие болумен байланысты деп санайтын ғалымдар И.М. Юсупов [26], Т.П. Гаврилова [27], С.Б. Борисенко [28] айтса, уайымдау, есіркеу, ұнау секілді қасиеттерді де дефектолог тұлғасының маңызды құрамды бөліктері ретінде ажыратып көрсетеді (В.П. Кашенко).

К.Д. Ушинскийдің айтуы бойынша, мұғалімге шексіз шыдамдылық қажет. Мұғалім оқушымен жұмыс жасағанда қабылдау сергектігі мен эмоционалдығы шыдамдылықпен және өзін-өзі ұстай білуімен үйлесім табуы тиіс. К.Д. Ушинский мұраларындағы мұғалімдер үшін ең құнды мәселе-өз тәжірибесін ғылыми жалпылау арқылы өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылуы, энциклопедиялық танымға ие болу, олардың нақтылығы мен аяқталғандығы. Педагогикалық мақалаларында К.Д.Ушинский: «... халық мұғалімінен ең алдымен өз

іс-әрекетіне ықыласы, қабілеті, үндеуі талап етіледі, өзі дұрыс педагогикалық тәрбие алған адам ғана жақсы педагог бола алады», - дейді [29]. Сондықтан бүгінгі педагогтан үнемі өз-өзін ұдайы жетілдіруі, бала тұлғасын дамыту ғана емес, өзін тұлғалық дамытуда да ізденісте болуы талап етіледі.

М.М.Рубинштейн мұғалімдерді дайындау міндетін ең маңызды мәселе деп қарап, оның тұлғасын дамытуға басты назар аударды. Болашақ педагогтің қалыптасуында ол ең алдымен табиғат оған не берді, ол өзінде нені қалыптастыру тиіс, екіншіден, ғылым оған не беруі тиіс, теориялық жұмыс барысында ол нелерді меңгеруі қажет, үшіншіден ол өзінде нені қалыптастыруы қажет деген мәселелерді айқындап алуы тиіс деген болатын.

М.М. Рубинштейннің пікірі бойынша мұғалім өзі кәсіби және тұлғалық тұрғыдан дами алады, тек оған сол қабілеттерінің толық ашылуына көмектесу қажет дейді [30]. Сондықтан болса керек, ол мұғалім тұлғасының құрылымын төмендегідей белгілейді:

- әлеуметтік сипаты (баланы сүю, оларға көмекке асығу, кәсіби борышын мойындау, өз жұмысының сапасына жауапкершілік т.б);
- эстетикалық сипаты педагогикалық жасампаздық белгісі ретінде көрінетін шығармашылық сипаты;
- дербес сипаты (өмір қуанышы, өз индивидуалдығын дамыту);
- биологиялық негізделген сипаты-өмір сүру әрекетінің құндылығын сезіну;
- моральдік сипаты (кәсіби іс-әрекеті мен өмірде өзіне өзі адал болуы, педагогикалық әдеп, объективтілік сапалары).

Осы аталған сипаттар педагогика-

лық әрекеттің мәні мен құндылығы, педагог тұлғасының өзегі мен өз қызметіне қарым-қатынасын айқындайды.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби біліктері мен қабілеттері, тұлғалық қасиеттерін педагогикалық тұрғыдан дамыту мәселесін қазақстандық ғалым Н.Д.Хмель тұжырымдады. Н.Д.Хмель мұғалімнің кәсіби қызметке дайындығын әлеуметтік маңызды мотивтерінің, психологиялық-педагогикалық білім жиынтықтары және тұтас педагогикалық үрдіс қызметінің жемісті орындалуын анықтаушы қызмет тәсілдері ретінде сипаттайды [31].

И.Д.Лаптева құзыреттілікті негізгі, базалық және арнайы деген түрлерге бөледі [32]. Педагогтің негізгі құзыреттіліктері тұлғаның өзгермелі заманауи қоғамда өзін тиімді жүзеге асыра алуымен байланыстырылады. Базалық құзыреттіліктер белгілі бір пәндердің немесе пән саласының ерекшеліктерін меңгерумен байланысты.

К. Ангеловский мұғалімнің кәсіби құзыреттілік құрылымын педагогикалық іскерліктері арқылы түсіндіріп, педагогикалық іскерліктерді 4 топқа біріктіреді [33]:

1. Объектив тәрбие процесі мазмұнын нақты педагогикалық міндеттерге «аудару алу»: жаңа білімдерді меңгеруде тұлға және ұжымның дайындықтарын үйрену және соның негізінде жеке оқушылар мен ұжымды дамыту процесін жобалай алу; кешенді білімдік, тәрбиелік, дамытушылық міндеттерді ажырата алу, оларды нақтылау жетекші міндеттерді айқындау.

2. Логикалық тұрғыдан аяқталған педагогикалық жүйені құра алу және оны әрекетке келтіру: білімдік-

тәрбиелік міндеттерді кешенді жоспарлау, оны ұйымдастырудың формасы мен әдіс-тәсілдерін негізді түрде таңдай алу.

3. Тәрбие компоненттері мен факторлары арасында байланыс орната алу және оларды ажырата алу, оларды әрекетке келтіру: қажетті (материалдық, моралдік, психологиялық, ұйымдастырушылық т.б) жағдай жасау; оқушы тұлғасын белсендіру, оның іс-әрекетін дамыту т.б.

4. Педагогикалық іс-әрекет нәтижесін есепке алу және оны бағалай алу: өз іс-әрекетіне, білім беру процесіне талдау жасай алу; жаңа жетекші және бағынышты міндеттер кешенін айқындай алу.

Қазіргі таңда бұл ұғымға біркелкі көзқарас қалыптаспаған. Мысалы В.А. Адольф [35], И.Ю. Степановалар [34] болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі қалыптасуының критерийлерін кәсіби іскерліктерді меңгеру дәрежесінен де айқындауға болатындығын айтады. Олар теориялық дайындық теориялық іс-әрекетті меңгеруде, педагогикалық тұрғыдан пікірлеуде; практикалық дайындық оның кәсіби құзыреттілік құрылымында сыртқы (пәндік) іскерліктерде, педагогикалық іс-әрекетке тән әрекеттерде көрінетіндігін айтады.

Оқытушының тұлғалық сапалары оқыту процесінде төмендегідей көрініс береді:

- студентті тұлға ретінде қабылдау, оның табысқа жететіндігіне сендіру және мүмкіндіктерін көре біліп, әрі нығайту;

- мәлеметтерді қысқаша түрде беру арқылы оған әлсіз студенттің де, күшті студенттің де қол жеткізуіне мүмкіндік туғызу;

- болашақ маман ретінде қазіргі

заман талабына сай өзін-өзі өзгерте ала білу қабілеттілігін қалыптастыру;

- студенттің тек білімін ғана емес, өмірге қабілеттілігін арттыру;

- болашақ мамандарды осы ақпараттық қоғамнан қалыспай, жедел ойлаушы; жедел шешім қабылдаушы; ерекше ұйымдастырушылық қабілетті; нақты бағдар беруші; өзгеге ұқсамайтын қайталанбас тұлға ретінде қабылдауды тәрбиелеу;

- шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге, үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастыру.

Психологиядағы іс-әрекеттік көзқарас тұрғысынан тұлғаның дамуы субъект үшін маңызды болған кәсіби іс-әрекетті тиімді меңгеру процесінде жүзеге асады. Басқаша айтқанда, адам кәсіби қалыптасуда қаншалықты жоғары жетістікке жетсе, тұлғалық тұрғыдан да соншалықты дамиды.

Педагог кәсіби адаммен байланысты болғандықтан, оның жеке тұлғасы «қуатты еңбек құралы» болып табылады. Кәсіби іс-әрекет нәтижесінің тиімділігі сол құралдың қаншалықты жетілдірілгеніне байланысты. Ал кәсібилік – бұл индивидтің кәсіби дағдыларды меңгеру дәрежесі.

Педагогтің кәсіби өзін-өзі дамытуы педагогикалық техникасын жетілдіргенімен тығыз байланысты, яғни, сөйлеу, мимика, жест, пантомимика әрекеттерін шебер меңгергендігімен өлшенеді. Мінез-құлық мәдениеті қимыл-қозғалыс мәдениетін қамти отырып, дикция, артикуляция дауыс ырғағы т.б дамытуды талап етеді.

Өзін-өзі тану – бұл өзінің потенциалды, өзекті, ақыл-ой, тұлғалық

ерекшеліктерін, мінез-құлық сипаттарын, басқа адамдармен қарым-қатынасын тану процесі. Өзін-өзі тану педагогтің, студенттің өз өмірін саналы түрде сезінуі мен өзінің ішкі жан дүниесін талдау арқылы жүзеге асады. Өзін-өзі тану педагогикалық технология құралдары арқылы өзін-өзі бақылау, өзін өзгелермен салыстыру, өзін-өзі талдау арқылы ұйымдастырылады. Мұнда болашақ маманның, педагогтің өзін-өзі реттеу, өзін-өзі басқару, өзін-өзі бақылау, өзіне бұйрық беру, өзіне шектеу қою, өзін-өзі ынталандыру, өзін-өзі мақұлдау, өзін-өзі сендіру тәсілдерін меңгеруі қажет.

Қорыта айтқанда, педагогтің кәсіби тұлғалық қалыптасуы, кәсіби құзыреттілікке ие болуы төмендегі шарттарға негізделгенде тиімді жүзеге асырылады:

- кәсіби дайындық барысында өз бетінше іздену жұмыстарына араласу;
- кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруда студенттердің мотивациялық-құндылықты бағдарларын қалыптастыру;
- болашақ маманның кәсіби бағдарының қалыптасуында студент пен мұғалімнің субъект-субъект қарым-қатынаста болуы;
- дамытушылық білім беру кеңістігін құру;
- педагогикалық іс-тәжірибе әдістемелерін жаңарту,
- болашақ мамандарды ЖОО қабырғасында әдістемелік, шығармашылық топтарда жұмыс жүргізге қатыстыру;
- ізденушілік іс-әрекетпен айналысуы;
- инновациялық іс-әрекет, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру;

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. – Егемен Қазақстан. – 2007. – 15 тамыз. – Б.5-8

- түрлі педагогикалық байқауларға белсенді қатысу;
- өз педагогикалық тәжірибесін жалпылау.

Сонымен, жоғарыдағы ғалымдар зерттеулеріне жасалған талдау маманның кәсіби тұлғасын сипаттайтын қасиеттер мынадай сапалар жиынтығы екендігіне көзімізді жеткізді. Олар:

- кәсіби құзыреттіліктің болуы;
- тұлғалық құзыреттіліктің болуы;
- кәсіби дайындық барысында өз бетінше іздену қабілетінің болуы;
- инновациялық іс-әрекет, жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруі;
- өзін-өзі дамытуы, өзін-өзі іске асыра білуі;
- сөйлеудің мазмұндылығы мен айқындығы және педагогикалық әдеп;
- педагогикалық талап қойғыштығы.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, білім беру ұйымында білім беру мазмұнына әсер ететін фактор ретінде қоғамдағы жоғары білім беретін ұйымның алдындағы мақсаты, өзінің тарихи даму жолындағы оқу процесінің, білім алушылардың орта және барынша мүмкіндіктері және жеке тұлғаның білім алуға талап тілегі. Оқу процесінің өзінде қоғамның жеке бастың талап тілегі мен қызығушылығына сәйкес өндірістің, ғылым мен техниканың дамуы уақыт өзгеруіне байланысты білімнің мазмұны да өзгереді. Біліммен қамтамасыз ету, мемлекеттік стандартқа сай міндетті түрде бағдарламаға сәйкес деңгейде білім беру мемлекеттің құзырына кіреді.

2. «Қазақ энциклопедиясы» Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы 1998 ISBN 5-89800-123-9, VII том
3. Орысша-қазақша педагогикалық сөздік Айтмамбетова Б.Р., Бейсенбаева А.А. - Алматы : Рауан, 1994. - 63 б. -4
4. Аяғанова Б. «Әлеуметтану» II – том М.М.Тәжін. Алматы қазақ университеті 2005 ж, 89-95 бет.
5. Педагогикалық энциклопедия Кеңестік дәуірде 1927 – 1929 жылдары екінші рет басылған үш томдық
6. Олпорт Г.Ю. Становление личности: Избранные труды / [Пер. с англ. Л. В. Трубицыной и Д. А. Леонтьева]; под общ. ред. Д. А. Леонтьева. М.: Смысл, 2002.
7. Айзенк Г. Исследования человеческой психики = Mind watching. Why we behave the way we do / Пер. А. Озерова. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 480 с., илл. – ISBN 5-04-008247-9
8. Сәрсенова Т. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі -сапалы білімге кепілдік [Текст] / Н. Сәрсенова // Қазақ тарихы. - 2008. - №5-6. - Б. 18-20.
9. Айзек Г.Ю Вильсон Г. Как измерить личность. Пер. с англ. – М.: Когито-центр, 2000.10
10. Сәрсенова Т. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі -сапалы білімге кепілдік [Текст] / Н. Сәрсенова // Қазақ тарихы. - 2008. - №5-6. - Б. 18-20.
11. «Қысқаша педагогикалық сөздік». - Алматы, 2003. -184 б13 Әлсатов Т.М. Қазақ хандығы тұсындағы тәлімдік ойлардың дамуы (XV-XVIII ғғ.) – Алматы: Ғылым, 1999. – 198 б.
12. Нуритдинов З.Г. Педагогические идеи Абу-Райхана Беруни. – Ташкент: Фан, 1989. – 179 с.
13. Тобагабылова А.Ж., Болашақ мамандардың тұлғалық сапасын қалыптастыру педагогикалық проблема ретінде. «Қазақстан жоғары мектебі» 4(1)/2012ж.,229-233 б.16 Сеидов А.Ю. Из истории педагогической мысли в Азербайджане: Автореф. дисс... докт. пед. наук. – М., 1957. – 57 с.
14. Тәжін Б., Аяғанов Б. «Әлеуметтану оқулық» Алматы 2006ж, 92-95 бет
15. Аяғанова Әлеуметтану«Әлеуметтану» II –том М.М.Тәжін. Алматы қазақ университеті 2005 ж,89-95 бет.
16. Психология: Энциклопедиялық сөздік./Бас ред. Б.Ө.Жақып. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. – 624 б.
17. Выгодский Л.С. . Педагогическая психология.- М.: Педагогика, 1991.-479с.
18. Құнанбаев А. Шығармалар. (екі томдық). –Алматы: Жазушы, 1977.
19. Под ред. Нұрғалиев Р.Н., АқмамбетовФ.Ф.Философиялық сөздік. Алматы: Рауан, 1995;
20. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с. – («Gaudeamus»).
21. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов - 100 ответов: учеб. пособие для вузов/ И. П. Подласый -- М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. - 365 с.
22. Панько Е.А., Коломинский Я.Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: книга для учителя. -- Москва: Просвещение, 1988. - 190 с.
23. Аминов Н.А. Диагностика педагогических способностей М.: 2002. № 3. 50
24. Козуров В.Ф «педагогика социального творчества». (М., Научное издательство «Большая Российская Энциклопедия», 1993. Том 1, с. 457–458).
25. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция: Испр. недостатков характера у детей и подростков: Кн. для учителя.— 2-е изд.—М.: Просвещение, 1994.—223 с.: ил119
26. Юсупова И.М.Методика «Диагностика уровня эмпатии» М.: МГППУ, 2006 г. – 96 с
27. Гаврилова Т.П. Понятие эмпатии в зарубежной психологии (Исторический обзор и современное состояние проблемы) // Вопросы психологии. // 1975. – №2. – С. 145-158.
28. Борисенко С. Б. Методы диагностики и формирования эмпатии у учителей: Автореф. канд. дис. Ворошиловград, 1988.
29. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Том I (1867) ; в формате PDF
30. Рубинштейн М.М. . Проблема учителя. М.:ИЛ., 1927. -173 с.

31. Сейтешов А.П. Теория и практика профессиональной подготовки учителя к нравственному воспитанию учащихся в целостном педагогическом процессе: дис. ... докт. пед. наук. – Алматы, 1995. – 328 с.

32. Лаптева И.Д. Личностное обособление как фактор профессионального самоопределения старшеклассников. Новокузнецк. 1999. Дисс. к.п.н.

33. Ангеловский К. Учителя и инновации Пер. с Макед. – М. 1991 – с. 37.

34. Степанова И.Ю. Обеспечение качества профессиональной подготовки педагогических кадров в вузе // Сибирский педагогический журнал. – Новосибирск, 2008. – №12. С. 35

35. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: Монография В.А. Адольф. – Красноярск КГУ: 1998–310с.

Н.С.АЛКОЖАЕВА¹, А.Н.САУЛЕБЕ¹

ИСТОРИЯ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В КАЗАХСТАНЕ

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан. E-mail: nalgozhaeva@mail.ru. botashka6@mail.ru

N.S. ALKOZHAYEVA¹, AN.SAULEBEK¹

HISTORY OF TRAINING OF PSYCHOLOGICAL TEACHERS IN KAZAKHSTAN

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
E-mail: nalgozhaeva@mail.ru, botashka6@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена подготовке квалифицированных специалистов и реформированию образования в соответствии с международными стандартами. Важность образования в нашем независимом государстве всегда высоко ценилась и поддерживалась, чтобы рассказать историю нашей независимости. Конечно, известно, что без качественного образования и профессионализма невозможно воспитать конкурентоспособное поколение. Парадигма современного педагогического образования определяет новую подготовку учителей и психологов, которая представляет собой не только приобретение новых знаний, новых целей, новых ценностей и личностного смысла, но и смысла будущего педагога-психолога, его интеллектуального и личностного смысла. моральный потенциал в различных социокультурных условиях, открытие возможностей для свободной ориентации, реализации образовательных процессов, а также обслуживания определенных педагогических технологий. Основная цель обучения - обновить содержание обучения, а также повысить эффективность использования различных методов и инструментов обучения.

Ключевые слова: педагог-психолог, история, мотивация, образование.

Abstract. The article is devoted to the training of qualified specialists and the reform of education in accordance with international standards. The importance of education in our independent state has always been highly valued and supported to tell the story of our independence. Of course, it is known that it is impossible to bring up a competitive generation without quality education and professionalism. The paradigm of modern pedagogical education determines the new training of teachers and psychologists, which is not only the acquisition of new knowledge, new goals, new values and personal meaning, but also the meaning of the future teacher-psychologist, his intellectual and personal meaning. moral potential in various socio-cultural conditions, opening up opportunities for free orientation, the implementation of educational processes, as well as the maintenance of certain pedagogical technologies. The main goal of the training is to update the training content, as well as to increase the effectiveness of the use of various teaching methods and tools.

Key words: teacher-psychologist, history, motivation, education.

1	Агманова А.Е.	Доктор филологических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г.Нур-Султан, Казахстан
2	Аубакирова А.К.	Орта білім орталығының аға ғылыми қызметкері, ғылым магистрі, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
3	Аскеров Майыл Б.	Доктор филологических наук, профессор, зав. отделом социолингвистики и психолингвистики, Институт Языкознания Национальной Академии Наук Азербайджана, г.Баку, Азербайджан
4	Әлқожаева Н.С.	Педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, профессор м.а., Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
5	Бақжібек Ж.	Математика пәні мұғалімі «№67 мектеп гимназия», Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
6	Башарулы Р.	Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры, Алматы қ., Қазақстан
7	Болатхан Ә.Б.	магистрант, Евразийский Национальный Университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан
8	Гаранина Е.П.	Магистр русского языка и литературы, Павлодарский педагогический университет, г.Павлодар, Казахстан
9	Дюсембина Ж.К.	техника ғылымдарының кандидаты, Алгебра және геометрия кафедрасының доценті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
10	Иманкулова Ж.Е.	Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, Павлодар қ., Қазақстан
11	Калкеева К.Р.	доктор педагогических наук, профессор, Евразийский Национальный Университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан
12	Каппасова С.Е.	Кафедра методики преподавания математики, физики и информатики, Институт математики, физики и информатики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан
13	Крушева А.Е.	Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, білім беру бағдарламасының магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
14	Мукашева А.Б.	педагогика ғылымдарының докторы, педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының доцент м.а., Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Қазақстан, Алматы қ.
15	Мукушева А.Н.	кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник Центра среднего образования, Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, г. Нур-Султан, Казахстан
16	Мухамеджанова А.К.	Старший научный сотрудник НАО им.И.Алтынсарина, г. Нур-Султан, Казахстан
17	Тұралина Л.Ә.	Педагог-зерттеуші, жоғары санатты информатика пәнінің мұғалімі, «№1 мектеп-гимназиясы» КММ, Шалқар қ., Ақтөбе облысы, Қазақстан
18	Сапаржанова А.О.	магистрант, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан,
19	Сәулебек А.Н.	Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан,
20	Чайковская Е.Н.	кандидат педагогических наук, доцент кафедры русского языка и литературы Новокузнецкого института-филиала Кемеровского государственного университета, руководитель Центра языков и культур народов Сибири НФИ КемГУ, г. Новокузнецк, Россия

**«БІЛІМ - ОБРАЗОВАНИЕ»
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ ТУРАЛЫ
ЕРЕЖЕ**

I. Жалпы ереже

1.1 «Білім – Образование» ғылыми-педагогикалық журналы 1999 жылы Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінің Ақпарат және мұрағат комитетінің есебіне тіркелген (куәлік № 904 –Ж 31 қазан) және 2008 жылы қайта тіркелді (қайта тіркеу туралы куәлік № 9838-Ж 30 желтоқсан).

1.2 Журналдың құрылтайшысы - Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі «Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы».

1.3 Басылымның шығарылуы – жылына 4 рет.

1.4 Журнал ISSN сериялық басылымдарын тіркеудің халықаралық орталығында тіркелген (ЮНЕСКО, Париж қ., Франция): ISSN 1607-2790.

II. Журналдың мақсаты мен құрылымы

2.1 Журналдың мақсаты - Қазақстан мен басқа елдердің ғалымдарының білім саласындағы ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық түрде жариялау.

2.2 Негізгі тақырыптың бағыттары: білім беру және тәрбие мәселелері бойынша ғылыми-әдістемелік, ақпараттық-танымдық материалдарды шығару.

2.3 Журналдың рубрикалары: «Білім беру саясаты», «Білім беру теориясы мен практикасы», «Тәрбиенің теориясы мен практикасы», «Ғылыми ізденіс», «Қазақстандық білім беру тарихынан», «Конференциялар, форумдар, семинарлар», «Personalia».

2.4 Ғылыми мерзімді басылымда тиісті бейінге сәйкес журналда жариялау үшін мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қабылданады.

2.5 Редакция кеңесінің шешімі негізінде журналға мақаланы жариялау мүмкіндігі туралы қорытынды жасалады.

III. Мақалаларды рәсімдеу тәртібі

3.1 Компьютерде (Microsoft Word редакторы) терілген мақаланың көлемі аңдатпа, кесте, суреттерді, математикалық формулаларды және әдебиеттер тізімін қосқанда 10 беттен аспауы тиіс, ең кемі 4 бет.

3.2 Ғылыми мақалалар базалық баспа стандарттары «Журналдар, жинақтар, ақпараттық басылымдар. Жарияланатын материалдарды баспалық рәсімдеу», ГОСТ 7.5-98 сәйкес бойынша мақалалардың, «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипат. Құрастырудың жалпы талаптары және қағидасы» ГОСТ 7.1-2003 бойынша мақалалардағы библиографиялық тізімдердің рәсімдеу жөніндегі базалық баспа стандарттарына сәйкес рәсімделуі тиіс.

3.3. Басып шығарылған мазмұнымен толық сәйкес мақаланың электрондық нұсқасы баспа орталығына ұсынылады. Мақала беттері нөмірленуі керек.

3.4. Мақала мәтіні «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) WINDOWS», редакторда басылуы керек, негізгі шрифт – Times New Roman (орыс және ағылшын тілдерінде), KZ Times New Roman (қазақ тілінде), жоларалық интервал – 1; мәтінді ені бойынша түзету; сол жағы – 30 мм, оң жағы – 15 мм, жоғарғы – 20 мм, төменгі – 20 мм, табуляция – 1,25 мм.

3.5 Барлық авторлардың мақалаларында ғалымдардың екі пікірі (1 сыртқы және 1 ішкі) болуы керек: ғылым докторлары, ғылым кандидаты / PhD.

3.6 Ұсынылған материалдарды қамтуы тиіс:

- FTAMP (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы);

- автор (-лар) аты және тегі – қазақ, орыс және ағылшын тілінде (бас әріптермен, қою шрифтпен, азат жол 1 см, сол жақ шетіне);

- ғылыми дәрежесін, ғылыми атағын көрсету;

- аффилиация (факультеті немесе басқада құрылымдық бөлімшесі, ұйым (жұмыс орны (оқу), қала, пошталық индекс, мемлекет) – қазақ, орыс және ағылшын тілінде;

- e-mail;

- мақаланың аты (12 сөзден аспайтын, бас әріптермен, қою шрифтпен, азат жол 1 см, сол жақ шетіне, үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын);

- аңдатпа - мақаланың мақсатын, мазмұнын, түрін, нысанын және басқа да ерекшеліктерін қысқаша сипаттау;

- түйін сөздер - ғылыми саланы және зерттеу әдістерін мәтіннің мазмұнын, нысанды терминде көрсететін сөздер жиынтығы.

3.7 Аңдатпа ақпараттық және құрылымдық болуы керек, негізгі объектілерді, зерттеу кезеңдерін, қорытындыларды көрсетеді.

Ұсынатын аңдатпаның көлемі - кемінде 100 сөз (*курсив, қою емес шрифт 12 кегль, азат жол сол және оң жақ шегініс -1 см*).

3.8 Түйін сөздер жарияланған материалдың тілінде рәсімделеді (*кегль – 12 пункт, курсив, сол және оң жақ шегініс – 3 см*). Ұсынылатын түйін сөздер саны – 5-8, ішіндегі түйін сөз саны – 3-тен көп емес. Маңыздылығына қарай беріледі, яғни мақаланың ең маңызды түйін сөзі бірінші тізімде болуы керек.

3.9 Мақала мәтіні оның бөліктерінің белгілі бір жүйесінде беріледі және мыналарды қамтиды:

- КІРІСПЕ / ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION (*қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада*).

Кіріспеде ғалымдардың алдыңғы (байланысты) жұмыстарының нәтижелері, зерттеу әдістері, рәсімдері, өлшеу параметрлері және т. б. көрсетіледі (*1 беттен артық емес*);

- ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ / ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ / PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE STUDY (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

- ӘДІСНАМА / МЕТОДОЛОГИЯ / METHODOLOGY (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

- НӘТИЖЕЛЕРІ / РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Бұл – зерттеу үрдісінің немесе ойлау жүйелілігінің көрінісі, нәтижесінде теориялық қорытындыға әкелетін.

Ғылыми-практикалық мақалада эксперименттердің немесе тәжірибенің кезеңдері мен сатысы, аралық нәтижелер және математикалық, физикалық түрінде немесе статистикалық түсіндірменің жалпы қорытындысының негіздемесі келтіріледі.

Өткізілген зерттеулер көрнекі түрде экспериментальды ғана емес, сонымен бірге теориялық түрде де ұсынылады.

Бұл кестелер, диаграммалар, графикалық үлгілер, графиктер, диаграммалар және т.б. болуы мүмкін.

Формулалар, теңдеулер, суреттер, фотография мен кестелерде астына жазылған жазу немесе тақырыптар болуы керек (10 беттен аспауы керек).

ҚОРЫТЫНДЫ /ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Жүргізілген зерттеулердің негізгі жетістіктері туралы тезистер жиналады.

Оларды жазбаша түрде және кестелер, графиктер, сандар және анықталған негізгі үлгілерді сипаттайтын статистикалық көрсеткіштер түрінде ұсынуға болады.

Қорытынды авторлар тарапынан интерпретациясыз ұсынылуы керек (1 беттен артық емес).

- ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ /СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / REFERENCES (қою емес, бас әріптермен, шрифт-14 кегль, ортада).

Деректердің тәртібі келесідей анықталады: алдымен сілтемелер тізбесі мақалада сілтеме жасалған дерктер т.б.

Одан кейін қосымша деректер, яғни мақалада сілтеме жасалмаған деректер,

Мақалада орын алмаған, бірақ оқырмандарға параллель өткізілген аралас жүргізілетін жұмыс.

Барлық сілтемелер бастапқы тілде беріледі. Мақалада келтірілген сілтемелер мен ескертулер нөмірленіп, тік жақшаларда беріледі.

Ұсынылатын көлемі – 20 атаудан аспау керек.

Әдебиеттер тізімі ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 сәйкес рәсімделуі қажет.

3.10 Иллюстрациялар суреттер тізімі және әрбір суретте мәтінде сілтемесі болуы тиіс.

Электрондық нұсқадағы суреттер мен иллюстрациялар TIF немесе JPG форматта ұсынылады 300 dpi аспауы керек.

3.11 Математикалық формулалар Microsoft Equation Editor редакторында жазылуы тиіс (әрбір формула бір объект).

3.12 Автор туралы мәліметтер бөлек бетте (қағазды және электронды нұсқада) жазылады:

- толық Т.А.Ә., ғылыми дәрежесі және ғылыми атағы, жұмыс орны (журналдың «Біздің авторлар» бөлімінде жариялау үшін);

- толық пошталық мекенжайы, қызметтік және үй телефондарының нөмірлері, E-mail (редакцияның авторлармен байланысуы үшін, электронды мекенжай журналға жарияланбайды);

- мақала атауы және автор(лар)дың аты-жөн(дер)і қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылуы тиіс («Мазмұны» үшін).

3.13 Қолжазбаларды авторлар мұқият тексеріп, редакциялауы керек.

Талаптарға сәйкес ресімделмеген мақалалар журнал бетіне жарияланбайды.

3.14 Редакция мақалаға деби және стилистикалық өңдеу жүргізбейді. Қолжазба авторларға қайтарылмайды.

3.15 Мақала қолжазбасын және электронды нұсқасын келесі мекенжай бойынша жолдауларыңызға болады: 010000, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Мәңгілік ел к-сі, 8, «Алтын орда» БО, 15-қабат. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы.

3.16 Байланыс: Тел. (8 7172) 57 66 49 E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru жазылу индексі – 75754. Төлем – 2500 тенге.

Реквизиттер:

РНН 600900611860,

ИИК KZ826010111000202462,

БИН 080940006848, КБЕ 16,

БИК HSBKZKX, КНП 859,

АО «Народный Банк Казахстана»

IV. Редакциялық кеңес

4.1 Журналдың редакциялық алқасына журналдың бас редакторы, редакция алқасының мүшелері, жауапты редактор, техникалық редактор, корректор кіреді.

4.2 Журналдың бас редакторы - Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының президенті.

4.3 Журналдың бас редакторы:

– редакция алқасының құрамын бекітеді;

– редакцияға жалпы басшылықты жүзеге асырады;

– журналды тарататын ұйымдармен келісімдер жасайды, редакциялық кеңестің қызметіне қатысты басқа да мәселелерді шешеді.

– редакциялық кеңестің қызметіне отандық және шетелдік ғалымдарды тартуға көмектеседі;

– журналдың мазмұны және редакциялық кеңестің қызметі туралы ұсыныстар жасайды

4.4 Редакциялық алқаға төмендегідей жетекші ғалымдар енеді:

Редакциялық кеңес құрамына ғылыми дәрежесі, нөлдік емес импакт-факторы бар журналдарда ғылыми мақалалары бар, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жетекші ғалымдары, журналда көрсетілген білім салаларының өкілдері болып табылатын отандық және шетелдік сарапшылар кіреді.

4.5 Редакциялық кеңес мүшелері:

- редакция кеңесінің болашақтағы жоспарларын әзірлеуге қатысады;
- ұсынылған материалдарды талқылауға қатысады, материалдардан бас тарту туралы шешім қабылдайды.

4.6 Жауапты редакторға Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының ғылыми дәрежесі бар қызметкерлері тағайындалады.

4.7 Жауапты редактор:

- баспа саясатын іске асырады;
- берілген материалдарды қабылдайды және өңдеуді бақылайды;
- авторлармен байланысады;
- ұсынылған материалдарды қосымша қарау қажеттілігі туралы шешім қабылдайды;
- журналдың номерін шығару мерзімдерін анықтайды.

4.8 Техникалық редактор Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясының қажетті техникалық дайындығы бар маманы тағайындалады.

4.9 Техникалық редактор:

- ұсынылған материалдарды өңдейді;
- журналдың номерінің дизайнын жобайды;
- журналды шығаруды қамтамасыз етеді;
- журналдарды таратушыларға жеткізеді

V. Рецензиялау тәртібі

5.1 Берілген ғылыми мақалаларды журналдың редакциялық кеңесінің құрамына кірмейтін тиісті тақырыптары сәйкес кемінде екі ғалым қарайды.

5.2 Бір пікір беруші сыртқы болып табылады, материалдарды ұсынған кезде автор оны бірге ұсынады.

5.3 Қолжазбаның мазмұнына қатысты білім саласында жұмыс істейтін ғалымдардан редакция кеңесі пікір алуды қарастырады.

5.4 Ізденушілердің ғылыми жетекшілері, сондай-ақ автор жұмыс істейтін бөлімшенің қызметкерлері пікір беруші бола алмайды.

5.5 Рецензия еркін түрде келесі ережелерді міндетті түрде көрсете отырып жазылады:

- берілген мақаланың өзектілігі;
- ұсынылған ғылыми материалдардың жаңалығы;
- зерттеу материалдарының жеткіліктілігі;
- талданған материалдың көлемінің жеткіліктілігі (пайдаланылған дереккөздер тізімі)
- жазу стилі;
- жұмысқа қойылатын талаптарға сәйкестігі;
- жариялау туралы қорытынды немесе жөндеу қажеттілігі;

5.5 Егер мақаланы қайта өңдеу қажет болса, пікір беруші бұл қорытындының себептерін нақты анықтап жазған жөн.

5.6 Пікірге тегі, аты және әкесінің атын, ғылыми дәрежесі және ғылыми атағы, жұмыс орны, лауазымын және қол қойылған күнін толық жазып қол қояды.

5.7 Жауапты редактор берілген пікірлерді авторға жеткізеді. Бұл жағдайда пікір беруші туралы мәліметтер көрсетілмейді.

5.8 Тексеруден кейін мақала қайта пікір алуға жіберіледі. Пікір берушінің таңдауы редакциялық кеңеске қалдырылады.

5.8 Автор пікір берушінің пікірін қабылдамаған жағдайда мақаланы қайтарып алуға құқы бар.

5.9 Мақалаларды қарау мерзімі - 2 айдан аспайды.

5.10 Қолжазбалар қайтарылмайды.

VI. Редакциялық және авторлық этика

6.1 Редакциялық кеңес өз қызметінде Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын басшылыққа алады.

6.2 Редакциялық кеңес қолжазбаны жариялауға жарамсыз деп шешім қабылдағаны үшін жауап береді.

Осыған сәйкес шешімді қабылдау мақаланың мазмұнының өзектілігі мен маңыздылығы тұрғысынан ғылыми бағалауға ғана негізделеді.

6.3 Қабылданбаған қолжазбалар туралы ақпарат құпия болып табылады, ол жарияланбайды.

6.4 Басылымға жариялау үшін материалдарды беру арқылы автор өзі туралы барлық ақпараттың дұрыстығына, плагиаттың жоқтығына, редакциялық кеңестің қойған барлық техникалық талаптарына сәйкестігіне кепілдік береді.

6.5 Ұсынған қолжазбалар басқа ғылыми журналдарда жарияланбаған болу керек.

Мақаланы рәсімдеу үлгісі

ҒТАМР 14.15.01

К. Е. АМАНОВА

п.ғ.к., доцент,

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: akasheva@gmail.com
ПРОГРАММАЛАУДЫ МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ТУРАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада STEM білім берудегі жиі талқыланып жүрген тақырыптардың бірі – жалпы білім беретін мектептерде программалауды оқыту мәселесі қарастырылады. Великобритания, Финляндия, Южная Корея, Эстония, Франция, Австралия сияқты мемлекеттердегі тәжірибелерді қарастыра отырып программалауды мектепте оқытудың қажеттілігін айқындайтын шарттар көрсетіледі. Программалауды мектепте оқытудың ағымдағы жай-күйін зерттеу мақсатында, мақала авторы, жоғары сынып оқушыларының және де білім беру процесіндегі басқа да субъектілердің: ата-аналардың, мұғалімдер мен IT саласындағы мамандардың қатысуымен зерттеулер жүргізді. Зерттеуге IT саласындағы мамандардың қатыстырылуы программалауды оқытуда түрліше аппараттық-программалық жабдықтардың пайдаланылатындығымен түсіндіріледі. Мақалада аталған зерттеудің кейбір қорытындылары, атап айтқанда оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдер мен IT саласындағы мамандардың программалауды мектепте оқыту мәселесіне деген көзқарастарын зерттеу нәтижелері берілді.

Түйін сөздер: Программалау, программалауды оқыту, мектепте программалауды үйрету.

КІРІСПЕ

Мәтін

ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Мәтін

ӘДІСНАМА

Мәтін

НӘТИЖЕЛЕРІ

Мәтін

ҚОРЫТЫНДЫ

Мәтін

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ:

1

2

3

К.Е. АМАНОВА

К вопросу обучения программирования в школе

к.п.н., доцент,

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан

e-mail: amanova@mail.ru

К.Т. AMANOVA

To the Question of Teaching Programming in School

PhD, associate Professor,

Kokshetau State University named after Sh. Ualihanov,

Kokshetau, The Republic of Kazakhstan

e-mail: amanova@mail.ru

Аннотация. В настоящей статье рассматривается одна из актуальных тем современного STEM-образования – вопрос обучения программированию в общеобразовательной школе. На примере таких стран, как Великобритания, Финляндия, Южная Корея, Эстония, Франция, Австралия рассмотрены предпосылки, инициирующие необходимость обучения детей основам программирования в школе. В целях изучения текущего состояния обучения программированию в школах автором было проведено исследование с участием учащихся старших классов и других субъектов образовательного процесса в школе: родителей, учителей, а также специалистов в IT- сфере, так как в обучении программированию используются различные аппаратно-программные средства обеспечения. В статье представлены некоторые итоги данного исследования, в частности, результаты исследования отношений обучающихся, родителей, учителей и IT- специалистов к вопросу обучения программированию в школе.

Ключевые слова: программирование, обучение программированию, программирование в школе.

Abstract. In this article, one of the current topics of modern STEM education is considered, the issue of teaching programming in the general education school. On the example of countries such as Great Britain, Finland, South Korea, Estonia, France, Australia, the prerequisites are considered, initiating the need to teach children the basics of programming at school. To understand the current state of teaching programming in schools, the author conducted a study with the participation of high school students and other subjects of the educational process in the school: parents, teachers, and IT specialists, since various software and hardware are used in programming training. In the article some results of this research are presented, in particular the results of the study on the attitude of students, parents, teachers and IT specialists to the issue of teaching programming in school.

Keywords: teaching programming, programming in school, programming training.

ПОЛОЖЕНИЕ О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ЖУРНАЛЕ «БІЛІМ - ОБРАЗОВАНИЕ»

I. Общие положения

1.1 Научно-педагогический журнал «Білім – Образование» поставлен на учет Комитетом информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан в 1999 г. (свидетельство № 904 –Ж от 31 октября) и перерегистрирован в 2008 г. (свидетельство о перерегистрации № 9838-Ж от 30 декабря).

1.2 Учредитель журнала – РГКП «Национальная академия образования имени И.Алтынсарина» Министерства образования и науки РК.

1.3 Периодичность издания – 4 номера в год.

1.4 Журнал зарегистрирован в Международном центре по регистрации сериальных изданий ISSN (ЮНЕСКО, г. Париж, Франция): ISSN 1607-2790.

II. Цель и структура журнала

2.1 Цель журнала – публикация в открытой печати результатов научных исследований ученых Казахстана и других стран в области образования.

2.2 Основная тематическая направленность: публикация научно-методических, информационно-познавательных материалов по проблемам образования и воспитания.

2.3 Рубрики журнала: «Образовательная политика», «Теория и практика обучения», «Теория и практика воспитания», «Научный поиск», «Из истории казахстанского образования», «Конференции, форумы, семинары», «Personalia».

2.4 Для публикации в журнале принимаются статьи, соответствующие профилю научного периодического издания, на казахском, русском и английском языках.

2.5 Заключение о возможности публикации статьи в журнале выносится на основании заключения редколлегии.

III. Правила оформления статей

3.1 Объем статьи, включая аннотации, таблицы, рисунки, математические формулы и библиографию, не должен превышать 10 страниц текста, набранного на компьютере (редактор Microsoft Word); минимальный объем статьи – 4 страницы.

3.2 Научные статьи должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

3.3 В издательский центр представляется электронная версия статьи в полном соответствии с распечаткой. Страницы статьи в бумажном варианте должны быть пронумерованы.

3.4. Статьи должны быть напечатаны в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS», гарнитура – Times New Roman (для русского и английского языков), KZ Times New Roman (для казахского языка), одинарный межстрочный интервал. Поля: левое – 30 мм, правое – 15 мм, верхнее – 20 мм, нижнее – 20 мм, табуляция – 1,25 мм.

3.5 Статьи всех авторов должны сопровождаться двумя рецензиями (1 внешней и 1 внутренней) ученых: доктора наук, кандидата наук/ PhD. Одна из рецензий является внешней, ее представляет автор при подаче материалов. Вторая является внутренней, ее организация входит в компетенцию редакционной коллегии.

3.6 Представленные материалы должны включать:

- ГРНТИ (Государственный рубрикатор научной технической информации);
- инициалы и фамилию (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (*прописные буквы, жирный шрифт*);
- указание ученой степени, ученого звания;
- аффилиацию (место работы/учебы, город, почтовый индекс, страна) на казахском, русском и английском языках;
- e-mail;
- название статьи (*прописные буквы, жирный шрифт, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русском, казахском, английском*);
- аннотацию – краткую характеристику назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи;
- ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования.

3.7 Аннотация должна быть информативной и структурированной, отражать цели работы и ее результаты. Дается на казахском, русском и английском языках. Рекомендуемый объем аннотации – 500 печатных знаков (*курсив, нежирный шрифт, 12 кегль*).

3.8 Ключевые слова оформляются на языке публикуемого материала (*курсив, 12 кегль*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более трех. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

3.9 Текст статьи излагается в определенной последовательности его частей и включает в себя:

- ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION (*нежирные прописные буквы, 14 шрифт*).

Во введении отражаются результаты предшествующих (смежных) работ ученых, методы исследования,

процедуры, параметры измерения и т.д.

- ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ / ЗЕРТТЕУДІҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ / PURPOSE AND OBJECTIVES OF THE STUDY (нежирные прописные буквы, 14 шрифт).

- МЕТОДОЛОГИЯ / ӘДІСНАМА / METHODOLOGY (нежирные прописные буквы, 14 шрифт).

- РЕЗУЛЬТАТЫ / НӘТИЖЕЛЕРІ / RESULTS (нежирные прописные буквы, 14 шрифт).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и др. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки.

- ЗАКЛЮЧЕНИЕ / ҚОРЫТЫҢДЫ / CONCLUSION (нежирные прописные буквы, 14 шрифт).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами.

- СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES (нежирные прописные буквы, 14 шрифт).

Ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки.

Все ссылки даются на языке оригинала.

Список литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003.

3.10 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

3.11 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

3.12 На отдельной странице (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе:

– Ф.И.О. полностью, ученая степень и ученое звание, место работы (для публикации в разделе «Наши авторы»);
– полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, E-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются);

– название статьи и фамилия (-и) автора (-ов) на казахском, русском и английском языках.

3.13 Рукописи должны быть тщательно выверены и отредактированы авторами. Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются.

3.14 Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи. Рукописи не возвращаются.

3.15 Рукопись и электронный вариант с материалами следует направлять по адресу: 010000, Республика Казахстан, г. Астана, пр. Мәңгілік Ел, 8, БЦ «Алтын Орда», 15-й этаж, каб. 1502. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина.

3.16 Контакты: Тел. (8 7172) 57 63 53; e-mail: bilim-edu.2003@mail.ru Подписной индекс – 75754. Оплата – 2500 тенге.

Реквизиты:

РНН 600900611860,

ИИК KZ826010111000202462,

БИН 080940006848, КБЕ 16,

БИК HSBKZKX, КНП 859,

АО «Народный Банк Казахстана»

IV. Редакционная коллегия

4.1 В редакционную коллегия журнала входят главный редактор журнала, члены редакционной коллегии, ответственный редактор, технический редактор, корректоры.

4.2 Главным редактором журнала является президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина.

4.3 Главный редактор журнала:

– утверждает состав редакционной коллегии;

– осуществляет общее руководство редакционной коллегией;

– заключает договоры с организациями, распространяющими журнал, решает иные вопросы, связанные с деятельностью редакционной коллегии;

– способствует привлечению в редакционную коллегия ведущих отечественных и зарубежных ученых;

– вносит предложения по содержанию журнала и деятельности редакционной коллегии.

4.4 В состав редакционной коллегии входят ведущие ученые Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, отечественные и зарубежные специалисты, представляющие отрасли знаний, отраженные в журнале, имеющие ученую степень, научные статьи в журналах с ненулевым импакт-фактором.

4.5 Члены редакционной коллегии:

– принимают участие в разработке перспективных планов деятельности редакционной коллегии;

– участвуют в обсуждении представляемых материалов, принимают решение об отклонении материалов.

4.6 Ответственный редактор назначается из числа сотрудников Национальной академии образования им. И.

Алтынсарина, имеющих ученую степень.

4.7 Ответственный редактор:

- ответственен за реализацию издательской политики;
- контролирует поступление и обработку представляемых материалов;
- осуществляет связь с авторами;
- принимает решение о необходимости проведения дополнительного рецензирования представленных материалов;
- определяет сроки выпуска номеров журнала.

4.8 Технический редактор назначается из числа сотрудников Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, имеющих необходимую техническую подготовку.

4.9 Технический редактор:

- осуществляет обработку представляемых материалов;
- формирует дизайн номеров журнала;
- обеспечивает издание журнала;
- доставляет журналы до распространителей.

V. Порядок рецензирования

5.1 Представляемые научные статьи рецензируются не менее чем двумя учеными по соответствующей тематике, не входящими в состав редакционной коллегии данного журнала.

5.2 К рецензированию, осуществляемому редакционной коллегией, привлекаются ученые, работающие в области знаний, к которой относится содержание рукописи.

5.3 Рецензентами не могут быть научные руководители соискателей ученой степени, а также сотрудники подразделения, в котором работает автор.

5.4 Рецензия составляется в свободной форме с обязательным отражением следующих положений:

- актуальность представленной статьи;
- новизна представленного материала исследования;
- достаточность материалов исследования;
- достаточность объема проанализированного материала (список использованных источников);
- стиль изложения;
- соответствие требованиям, предъявляемым к такого рода работам;
- вывод о целесообразности опубликования или необходимости доработки.

5.5 В случае необходимости доработки рецензент должен четко обозначить причины данного вывода.

5.6 Рецензии подписываются с расшифровкой фамилии, имени и отчества, указанием ученой степени и ученого звания, места работы, занимаемой должности и даты подписания.

5.7 Ответственный редактор доводит мнение рецензента до автора. Данные о рецензенте в этом случае не указываются.

5.8 После доработки статья повторно направляется на рецензирование. Выбор рецензента остается за редакционной коллегией.

5.9 Автор имеет право отозвать статью в случае неприятия мнения рецензента.

5.10 Сроки рассмотрения статей – не более 2 месяцев.

5.11 Рукописи не возвращаются.

VI. Редакционная и авторская этика

6.1 В своей деятельности редакционная коллегия руководствуется действующим законодательством Республики Казахстан.

6.2 Редакционная коллегия ответственна за принятие решения о нецелесообразности опубликования рукописи. В соответствии с этим принятие решения основывается исключительно на научной оценке содержания статьи с точки зрения его актуальности и значимости.

6.2 Рецензенты не имеют права использовать материалы рукописей, представленных им на рецензию, в своих целях и цитировать текст до времени опубликования рукописи в журнале.

6.3 Информация об отклоненных рукописях конфиденциальна, она не разглашается.

6.4 Представляя материалы для публикации, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата, соответствие всем техническим требованиям, предъявляемым редакционной коллегией.

6.5 Представленные рукописи не должны публиковаться в других научных журналах.

Образец оформления статьи

ГРНТИ 14.15.01

К. Е. АМАНОВА

к.п.н., доцент,

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан
e-mail: amanova@mail.ru

К ВОПРОСУ ОБУЧЕНИЯ ПРОГРАММИРОВАНИЮ В ШКОЛЕ

Аннотация. В настоящей статье рассматривается одна из актуальных тем современного STEM-образования – вопрос обучения программированию в общеобразовательной школе. В целях изучения текущего состояния обучения программированию в школах автором было проведено исследование с участием учащихся старших классов и других субъектов образовательного процесса в школе.

В статье представлены некоторые итоги данного исследования, в частности, результаты исследования отношений обучающихся, родителей, учителей и IT-специалистов к вопросу обучения программированию в школе.

Ключевые слова: программирование, обучение программированию, программирование в школе.

ВВЕДЕНИЕ

Текст

ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Текст

МЕТОДОЛОГИЯ

Текст

РЕЗУЛЬТАТЫ

Текст

ВЫВОДЫ

Текст

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1
- 2
- 3

К. Е. АМАНОВА

Программалауды мектепте оқыту туралы

п.ф.к., доцент,

Ш. Уалиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті,

Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы

amanova@mail.ru

К.Е. AMANOVA

To the Question of Teaching Programming in School

PhD, associate Professor,

Kokshetau State University named after Sh. Ualihanov,

Kokshetau, The Republic of Kazakhstan

amanova@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада STEM білім берудегі жиі талқыланып жүрген тақырыптардың бірі – жалпы білім беретін мектептерде программалауды оқыту мәселесі қарастырылады. Программалауды мектепте оқытудың ағымдағы жай-күйін зерттеу мақсатында, мақала авторы, жоғары сынып оқушыларының және де білім беру процесіндегі басқа да субъектілердің қатысуымен зерттеулер жүргізді. Зерттеуге IT саласындағы мамандардың қатыстырылуы программалауды оқытуда түрліше аппараттық-программалық жабдықтардың пайдаланылатындығымен түсіндіріледі. Мақалада аталған зерттеудің кейбір қорытындылары, атап айтқанда оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдер мен IT саласындағы мамандардың программалауды мектепте оқыту мәселесіне деген көзқарастарын зерттеу нәтижелері берілді.

Түйін сөздер: программалау, программалауды оқыту, мектепте программалауды үйрету.

Abstract. In this article, one of the current topics of modern STEM education is considered, the issue of teaching programming in the general education school. To understand the current state of teaching programming in schools, the author conducted a study with the participation of high school students and other subjects of the educational process in the school since various software and hardware are used in programming training. In the article some results of this research are presented, in particular the results of the study on the attitude of students, parents, teachers and IT specialists to the issue of teaching programming in school.

Keywords: programming, learning programming, programming in school.

Журналдың құрылтайшысы:

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігінің
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық
білім академиясы» ШЖҚ РМК.
Журнал 2000 жылдың
мамырынан шыға бастады.
Басылым 3 айда бір рет шығады.
Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат
министрлігінде есепке қойылды
(2008 жылғы 30 желтоқсандағы
Бұқаралық ақпарат құралын есепке қою
туралы №9838-ж куәлік).

**Құрметті оқырмандар
мен авторлар!**

Журналда жарияланған
материалдар редакцияның
көзқарасын білдірмейді.
Фактілер мен мәліметтердің
анықтығына, сондай-ақ
стилистикалық қателерге
авторлар жауапты.
Журналға шыққан материалдарды
редакцияның келісімінсіз
көшіріп басуға болмайды.

Мекенжайы:

010000, Нұр-Сұлтан қ.,
Мәңгілік Ел даңғ., 8
«Алтын Орда» БО.

E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

Басуға 01.06. 2021 ж. қол қойылды.
ш.б.т. - 8. RISO басылым.
Таралымы - 304 дана.
Ы. Алтынсарин атындағы
ҰБА-ның баспа орталығында басылып
шығарылды

Учредитель журнала:

РГП на ПХВ «Национальная
академия образования
им. И. Алтынсарина»
Министерства образования и науки
Республики Казахстан.
Журнал издается с мая 2000 года.
Периодичность 1 раз в 3 месяца.
Журнал поставлен на учет
в Министерстве культуры и
информации РК (свидетельство о
постановке на учет средства массовой
информации № 9838-ж
от 30.12.2008 г.).

**Уважаемые читатели
и авторы!**

Опубликованные в журнале
материалы не отражают точку
зрения редакции.
Ответственность за достоверность
фактов и сведений в публикациях,
а также за стилистические ошибки
несут авторы.
Перепечатка материалов,
опубликованных в журнале,
допускается только с согласия
редакции.

Наш адрес:

010000, г. Нур-Султан,
пр. Мәңгілік Ел, 8,
БЦ «Алтын Орда».

E-mail: bilim-edu.2003@mail.ru

Подписано в печать 01.06.2021 г.
усл.печ.л. - 8. Печать RISO.
Тираж - 304 экз.
Отпечатано
в издательском центре
НАО им. И. Алтынсарина.